

FFYDD DDI-FFVANT!

ADRODDIAD

O HELYNT Y

GRFYDD GRISTNOGOL

Er dechreuad y byd hyd yr oes hon,
a phrofiad oi gwirionedd.

OXON,
Printiedig yn Rhydychen gan HEN. HALL
1667.

REYD DDI-FLAVIT.

REYD DDI-FLAVIT.

REYD DDI-FLAVIT.

REYD DDI-FLAVIT.

REYD DDI-FLAVIT.

REYD DDI-FLAVIT.

THE
NATIONAL
LIBRARY
OF WALES

At y darllennydd.

Rth ystyried mor fanteisiol im gwladwyr y fydden
yspysrwydd o'r pethau y ganlynant yn y traethawd
hwn; ac nad admaenwn i un llyfr yw gyfieithu, ar
ydoedd yn wahanredol yn amgysfiredy Cwbl o
honynt, ymosodais yw pigo allan o amryw lyfrau.

A Chymerais gwrs y wenynen i Sugnollawer ly-
sewyrn i wneuthur hyn o ddilyn. Cyd adwg ditheu ar Crwybr Sydd
ynddau darllen yn ddiwyd, a chydnabyddi nad yw ffydd beth dychymy-
gol eithr Sylweddol, a siccrwydd y pethau nid ydys yn eu gwledd.
Pan gyfferfyddech a nodau rhisyddieth sydd yn dangos oed y byd,
neu oedran yr Arglwydd, gwybydd os bydd pedwar o honnynt yughyd.
fed y nesaf at dy law ddeheu di yn arwyddocau unau, ar ail dd-gan
ar trydydd gant oedd, ar pedwerydd filoedd, megis yn rhifedi y flwyd-
dyn hon 1666. y nesaf at dy law ddeheu di yw chwech, ar nesaf atto
yuten yw chwech oddegau sest rugain, ar nesaf at hwnnw yw chwe
chant, a'r olaf yw un mil. Wedi bwrw yn ol tyred eilwaith y mlaen
a chei un mil, a chwe chant, a thrugain a chwech. Hefyd rhaid,
iti graffu, os bydd y nôd hwn (?) yn canlyn ymadrodd, y darllenir
ef ar sain ymosyn. es hwn (,) neu (:) gwybydd na orphenwyd mo'r
ymadrodd, eithr bod ychwaneg perthynawl iddo yn ol. Ond os hwn
(.) ddyfod y dyweddiad i ben. A phan welech eiriau wedi cau arnynt
ymlaen ac yn ol (sal hyn) ymsang mewn rheswm ydynt: a chyssyllta
yn dy ddeall y pethau or blaen ag or ol, megis pe na buasem ddim
arall yn taro rhyngthynt.

Hanes y Ffydd er dechreuad y byd byd yr oes hon.

Yledus ini chwilio allan helynt y Ffydd ymhob oes ac ymhob gwlad. *Dent.* 4. 32, 33. Ymofyn yn awr am y diddian gynt y fu oth flaen di, o'r dydd y creawdd ddau ddyn ar y ddaiar, ac o'r naill gwrr ir nefoedd byd y cwrr arall ir nefoedd, a glybwn Pobl lais dau? *Job* 8. 8, 9, 10. Gosyn ir oes gynt, ac ymbaratôa i chimilio eu benafiaid hwynt (cans er doe'r ydym ni, ac ni wyddom ddim) oni ddyfscant hwy ai? *Jer.* 2. 10. Ewch tros ynysoedd Chittim, a danfonwch i Cedar, ac ystyrimwch yn ddiwidd. Ac fal ygallem wybod pa fodd y gwasnaethodd rai ddau gynt, trefwneyd iddynt fynegi hynny drwy air a scrifen ir cenedlaethau oedd i ddyfod. *Psal.* 78. 2, 3— Traethaf ddamhegion o'r cynfyd, gan fynegi ir oes a ddêl foliant yr arglwydd, fel y gosodant eu gob aith ar ddau heb anghosio ei weit hredoedd ef. er mwyn hyn y Scrifenwyd y Scrythurau. ie ac yr oedd yr hen Baganiaid yn Scrifenu historiau cywyr o'r pethau y ddigwyddent yn eu plith. ac oni bae hynny collaseu miloedd o bobl ddau eu bywyd yn amser *Esther* pen 6. 1, 2. darllenwyd yn llyfr coffadwriaethau hanesion yr amseroedd, tel yr achubasei *Mordecai* fywid y brenin *Ahasferus*, yr oedd yspysrwydd o fawredd *Mordecai* yn Scrifenedig yn llyr Cronicl Brenhinoedd *Media* a *Pherfia*. *Esth.* 10. 2. Ac fel y deallem histori yn well, rheidiol ini ystyried Argraph y ddaiar yn ol y gorchymyn, *Dent.* 4. 32. i chwilio pob Cwrr o'r byd. Gwledydd Cydnabyddus y byd y ddosper-

thir yn bedwar o rannau , y rhai elwir *Asia, Affrica, Europa, America.*

Yn *Asia* y crewyd Adda ac Efa: y ganwyd Christ, ac y pregethodd ef. Ynddi y mae llawer o daleithiau. Megis *Anatolia*, elwid gynt *Asia leiaf*, lle bu 'r Saith eglwys y Scrifenodd Christ attynt wedi ei dderchafiad drwy law Joan. *Datcudd. 2. ar 3. pen.* yn awr y *Turciaid* Sy'n ei llenwi. A *Cilicia*, dinas *Paul*, sef *Tarsus* oedd yma. A *Bythinia*, a *Pontus*, *Galatia* lle r' oedd Eglwys Gristnogol yn amser *Paul*. *Cappadocia*, *Armenia* lle mae mynyddoedd *Ararat* y gorphwysfodd Arch Noah arnynt *Gen: 9. Lycania* lle mae *Derbe*, a *Lystra* anwadal y fynasei addoli 'r apostolion, ac wedi hynny gadawodd eu herlid nhwy. *Aët: 14. Syria*, lle mae *Tyrus*, a *Sidon*, a *Joppa* lle Cododd Petr *Dorcas* o farw i fyw *Aët. 9. a Damascus*, ac *Antiochia*, y alwodd y discyblyon gyns taf yn Gristnogion *Aët. 11. 26. Palestina* lle mae 'r môr marw yn yr hwn nis gall dim fyw gan ei Sawr pygld ef. Ynghylch y llyn Sawrllyd hwn y tyfist pren ac afalau arno, tég yr olwg, ond Pan gwsfyrdder a hwynt ânt yn ylw, yn y fan y mae 'r llyn hwn y bu *Sodom* a *Gomorrhah*, a dinasoedd eraill, nes yw pechodau dynnu arnynt ddialedd tanllyd. yma nid llyn Llynclys onid Llyncddinas. Rhannau *Palestina* yw.

1. *Galilea* gogledd *Israel* ynddi yr oedd *Capernaum* a *Nazareth* Preswylfa Christ.

2. *Samaria*, rhwng *Galilea* a *Judea*: ynddi yr oedd *Cesarea* lle 'r yswyd *Herod* gan lau *Aët. 12.* wedi caethgludo 'r degllwyth *Assyriaid* Cenhedlig y bresswylodd yma, rhai oeddent yn Cymisc crefydd yr Juddewon ac eulynaddolieth y Cenhedloedd, am hynny cyfrifid hwynt yn gymysgwn, *Joan. 4.*

3. *Judea* yma y mae *Hebron* a *Mamre*, a *Bethlem*, tref ganedigaeth Christ, a *Jerusalem* Enwog lle y croeshoelwyd ef. Nid yw 'r wlad hon ond wyth ugain milltir o hyd, a thrugan o led, etto rhyfeddol oedd lliaws ei thrigolion, a ffrwythlondeb ei thir, gan ddwyn Cynrychar ei ganted, tra yr oedd eglwys dduw yn preswyllo ynddi. Ond yn awr nid yw mor ffrwythlon er Pan wrthododd hi yr efengyl, ac y daeth dan law 'r Twrc. Cyffinia ar y ddwyrain ran or môr Canoldir ac ynghylch Canol y byd ydyw. Yma y Cododd ffynon dwfr y bywyd

sefyr efengil, ac y ffrydiodd i bob ffordd dros y byd: Yn *Arabia*, Cymydoggaeth *Palestina*, y rhoddes duw y gyfraeth hefyd i Israel, a bara o'r nef. yn lleu cyfseus y gosodes ei bulpid, fel y clyweu'r bobloedd oddiamgylch o ddaioni a doethineb duw! Yn y gwledydd y henwyd y mae Crefydd *Mahomet*, a'r *Juddewaid*, a'r *Gristnogaid* yn ol arfer y Groegiaid, gan gymuno plant, ar ol eu bedyddio uwch ben tân, (fel y tybiant) mewn ufuddod ir gair Sy'n dywedyd y bedyddia Christ ar yspryd, ac a thân *Math: 3.11*. ymattaliant hefyd oddiwrth fwydydd arian dan yr hen destament. Pan ymlygrodd Christnogaeth yn y dwyrain ymgymyscodd gan mwyaf a'r grefydd *Juddewaid*, ond yn y Gorllewin ar un Baganaid *Ladingaid*. Yn *Asia* hefyd y mae *Assyria*, lle'r oedd *Ninifeb*, ac y caethiwyd y deg llwyth. A *Mesopotamia* (sef *Padan Aram*) yn y wlad hon yr oedd *Paradwys*. A *Babilon* lle cymyscwyd yr ieithoedd, ac y tinasodd *Nebuchadonozor*. A *Pherisia* ai harglwyddiaethau, y gythaeddior môr mawr ar y deheu, hyd môr Caspiaidd ar y gogledd. A *Tartaria*, y elwid gynt gwlad *Magog* mab *Japhet*, wedi hynny *Scythia*, ymerodraeth fawr wedi pum mil o filltyroedd o hyd, a thair mil o led. yma y teirnasodd *Tamerlane* ffangell y Twrciaid. dyma sam pob dilyw o bobl, ac aliwns, gogledd *Asia* yw. Crefydd *Mahomet* Sy'dd yn y teirnasodd Mawrion hyn gan mwyaf: Cydnabyddant anfarfoded yr enaid. Mae rhai Christnogion gô gyfeiliornus yn eu plith, ac *Juddewon* hefyd. Ac *India* eheng gyfoethog o aur *Ophir*, a thra hyfryd ei choedydd ai maesydd. eulynaddolieth fydd ynddi, oddieithr lle mae'r Europeaid wedi adeiladu dinafoedd a chestyll hyd lan ei môr tua'r dwyrain. A *China*, teirnas fawr ynddi y mae dinas *Cwinsay* o daith deuddydd o hyd. dywed ei thrigolion fod gandynt gelfyddyd preintio, a gwneuthur gynnu o flaen Europa, am hynny fod ganddynt hwy ddau lygad, a chan yr Europeaid un, a bod eraill heb yr un. maent yn addoli delw ac iddi dri o bennau, mae ganddynt hefyd lún gwraig lan a dynbychan ar ei braich, yr hwn y aned iddi a hitheu yn forwyn, Cydnabyddant fod yr anaid yn anfarwol; ffirwd yr efengil adawodd hyn o rwd oi hol. yn y gwledydd hynny y mae ynysfoedd enwog yn *Asia* megis *Japan* a *Javan*, a'r *Molucciaid*, ac amryw ohonynt.

o honynt dan lywodraeth yr Hispaeniwyr a Phabyddieth yn gwreiddio ynddynt.

Yr ail rhan o'r byd yw *Affrica*, a henwir felly, am ei bod heb oerni *Appia*; ynddi y mae *Barbaria* lle mae *Tunis*, yr oedd llawer o eglwysydd ac ysgoldai teg yma gynt, ac *Austin* yn Athro nodedig, a'r efengil yn llwyddianus crefydd *Mahomet* fy n' awr amlaf yna, a'r *Twrciaid* yn Caethiwo'r Christnogion. Yr un modd yw helynt *Algiers*, a *Morocco*, *Numidia*, *Lybia*, poeth gras yw eu tir am fod yr haul yn vnion uwch eu Penau. *Ethiopia* fydd yma, y gyfenwir felly am fod ei thrigolion yn dduon, megis wedi llosgi eu whynebaw. *Ar 2^a § 4.* Dug yr eunuch *Acts 8*. Gristnogaeth ir wlad hon, a glynant ynddi etto, yn enwedig emerodraeth yr *Abissiniaid*, neu *Ioan yr henuriad*: dywedir fod Llyfrdy yn un o balasau yr emeroder hwn, a bod ynddo brophwydolieth *Enoch*, a Llyfrau eraill nid ydynt gennym ni. Mae'r Christnogion hyn yn eu hail bedyddio eu hunain ar yr ystwill bob blwyddyn: ni Phoe-rant ar ol Cymuno, nes machludo'r haul. Enwaedant eu plant cyn eu bedyddio. Y mae yn y gwledydd hyn ddau aiaf bob blwyddyn. Cans y mae'r haul wrth sumud o gylch y dehau at-tom ni i gylch y gogledd, ac yn ol Eilwaith, yn nessâu attynt ac yn Cilio oddiwrthynt ddwywaith bob blwyddyn, ond y mae eu gaiaf hwynt agos mor wresog ar hâf gyda ni. Cydnabwyddant *Batriarc Alexandria* Sydd ddinas Enwog o'r *Aipht*; lle gwnaeth *Ptolomens Philadelphus* Llyfrdy mawr ar ol ir *Aiphtiaid* ddychymyg wneuthur papyr a hefc Llydain. yn yr *Aipht* y mae *Cair* dinas o wyth milltir ar ugain o hyd. nid oes dim glaw yno *Zech. 14. 18.* Ond yr Afon Nilus fydd ar dymhorau yn llifo dros y wlad yw gwrteithio nid yw Cyrph y trigolion yn bwrw cyfcod yr haf, gan fod yr haul yn union uwch eu penau, Maent rai yn Gristnogol o'r un ffurf a'r *Abissiniaid*, ond dan awdurdod y *Twrciaid*.

Y drydydd ran o'r byd yw *Europa*, ac yn awr yr odidoccaf o'r cyfan: gan ei bod yn boblog, yn ddyfgedig, yn Gristnogol, yn gelfyddgar. ynddi y mae *Prydain* ac ynysoedd Perthynasol, sef *Orcades*, *Hebrides*, *Manaw*, *môn*, *Iwerddon*. trodd y Gwyddyl yn Gristnogol yn y flwyddyn o oedran Christ 335. Ar

Hispain yn gryf gyda Phabyddieth. A *Frainc*, lle cynwyfir crefydd y Protestaniaid. Preswylia thai o'n cenedl ni mewn talaith o honi sef *Llydaw*. ar ystlys *Frainc* y mae arglwyddieth rywyfog *Safoy*, yr hwn a Sclyfiodd y Protestaniaid duwiol fel blaidd. A *Genefa* Mamaeth dda ir bŵr grefydd, A *Batasia* Elwir *Holland* a'r gwledydd cyssylltedig y broffessant grefydd y Protestaniaid yn unig. Yn *Europa* hefyd y mae *Germania*, neu wlad yr Ellmin, lle Cynyddodd y wir grefydd yn ddirfawr er amser *Luther*. Rhan o honi yw *Helsetia* ac ôr un grefydd, er amser *Zuinglius*, ac *Hungaria* y gynwys grefydd *Mahomet* a phabyddieth. Ar *Italenwog*, lle mae *Rhufain*, gwladwriaeth *Genoa* a *Fenice* gadarn, Bu r' wlad hon yn glodfawr am grefydd ac arglwyddieth gynt, ond wedi ymlygru, ymwanychodd. Tua r' gogledd y mae *Polonia* teyrnas gref, ynddi mae crefydd y Groegiaid, â'r protestaniaid. A *Denmarc*, a *Sweden*, or unrhyw grefydd. dywedir fod yma bobl alarant yn oer ar amserau, gan sefain *Jeru*, *Jeru*, *Musco lon*. tyber mae hepil yr Juddewon ydynt yn galaru am *Jerusalem* a *Damascus* drwy orchymyn trestadol. Yn y gwledydd hyn nid oes agos ddim dydd dros y trimis gaiaf mewn manau, ac onid ychydig nôs amser hâf. A *Muscofa*, teyrnas helaeth o dair mil o filltyroedd o hyd, y dderbyniodd y grefydd Gristnogol gan y Groegiaid yn y flwyddyn o oed Christ. 942. Er nad una ag eglwys *Rufain*, cansyn ei iaith ei hun yr addola Dduw, etto mae n' o goelgrefyddol.

Y nes at yr haul y mae *Dacia*, ynddi y Cynhwysir *Transilvania*, *Moldafia*, *Walachia*, *Bulgaria*, *Bosnia*, taleithiau dan awdurdod y Turc, ond mae rhai Protestaniaid yn eu mysc. A *Sclafonia* neu *Illiricum* lle mae *Croatia*, a *Dalmatia*, Pregethodd Paul o *Jerusalem* hyd yma ac yn awr daliant y ffydd yr un sut a'r Groegiaid. A Groeg ei rhannau yw *Corinthus*, *Thessalia*, *Macedonia*, *Achaia*, *Thracia* lle mae *Constantinopl*, y adeiladodd, *Constantinus* ein gwladwr ni ar ystlys y mor Canoldir, ac yn awr prif ddinas y Twrciaid. Planodd yr apostl Paul eglwysydd Christnogol yn y gwledydd hyn, a Scrifenodd amryw oi Epistolau attynt, ond er diwedd dug dialedd duw y Twrciaid arnynt, etto am drêth maent yn cael rhydd-did i broffessu i grefydd

fydd. Griftnogol a gwrthodant lygredigaeth y Ladingiaid. Mae gan y Chriſtnogion fydd dan y Twrc bedwar patriarch parchedig (ſef megis archeſcobion) i lywodraethu r'Eglwysfydd. Un yn Conſtantinopl, un yn Alexandria, un yn Jeruſalem, ac un yn Antiochia, heb law gweinidogion Cyffredin.

America y henwir yn bedwerydd ran o'r byd, ond tybir ei bod yn gymaint ar tair eraill, y tu arall i'r ddaiar y mae. Cans ſel pellen gron yw r' byd; pan ſachludo'r haul arnom ni tywyna ar America, bydd nos yma, tra ſo hi dydd yno. Amlygwyd y wlad hon i'r Europeaid ynghylch yr un amſer ac yr adferwyd dysceidieth a chrefydd. Oedran Chriſt i 492 Chriſtopher Columbus wrth ddirnad fod yr haul yn tywynnu y tŷ arall i'r ddaiar cyhyd ar tŷ yma; a wybu fod yno wiedydd, am hynny wedi cael dwy long gan frenin *Hiſpaen*, anturiodd hwylio hyd y môr mawr, oni ddaeth at ynys y alwodd ef *Hiſpaniola*. Nid oes ond cainc o for od oes ddim, rhwng *America* a *Thartaria* gogledd *Aſia*. Oddiyno y tybir ſyned pobl yw phrefwylio hi gynt. Rhannau *America* yw *Mexicana*; lle mai *Florida* er bod y gwledydd hyn cyn agofed at yr haul, ac yw duon *Affrica*, etto gwynion yw eu trigolion. Yr hyn y beriff i R. Ben Iſrael dybied mae hepil y dêg Llwyth aethant o *Aſſyria* drwy *Tartaria* i gyfanneddu yno. Eulynaddolgar ydynt, ond cydnabyddant anſarwolder yr enaid. Attebafant *Ferdinando Soto* oedd yn ceisio eu dyscu, nad oedd ei grefydd ef o dduw, am fod ei dilynwyr mor waedlyd. Rhan arall yw *Mexico*, nid adwaenir moi therfyn tuar gogledd, gelwir hi yn awr *Hiſpaen newidd*, cans *Hiſpaeniaid* y ddugafant fuddinoedd ac a laddafant ŷwe miliwn oi thrigolion ganedigol (y rhai oeddent noethion, ac heb reolaeth) a chymerafant eu lle hwynt. Yn ninas *Mexico* y mae eisteddle Rhaglaw brenin *Hiſpain*, ac Archeſcob, ac yſcoldai. A *Zucatan*, lle lladdwyd peth echryſlon or trigolion gan yr *Hiſpaeniaid* Yr oedd yn y wlad hon demlau tēg cyn dyfod yr *Hiſpaeniaid* yno. Arferent hefyd enwaediad, ac adolent groes, yr hon adawſei gwr glân yno gynt er Coffadwrieth, meddent. A *Nicaracua* lle mae mynydd yn bwrw tân allan o honaw. Mae r' cyfriw beth mewn mannau eraill o *America* ar henfyd betyd, megis *Aetna*, a *Fefufus*, ond ni ddywedir fod

fod Simnai cyn ddyfined ir un, ac ir mynydd hwn, gan fod y twll, o ba un y mae'r tân yn dyfod allan, wedi deuddeg ugain-llâth o ddyfnder. Yn *Cwisira* y mae *Prydain Newydd* y ymrod-dodd i *St Francis Drake*: yn *America* y mae *Firginia*, a *Lloegr Newydd*, ac yndynt drefydd a rheolaeth hyfryd, ar efengil yn llwyddianus ymysc y Saelon, a rhai o'r trigolion ganedegol hefyd. *Affrainc Newydd*. *Deheu'dir Americayw Peruana*, lle mae taleithiau ehang oddiyno i fôr y dehau; a rhai pobl dduon, a llawer o aur a pherlau, dan awdurdod yr *Hispaniaid* y maent gan mwyaf, a gwnaeth daiargrynfâu niwed mawr yn y gwledydd hynn er pan ddaethant yno. Mae Saelon yn preswyllo yn amryw o ynysoedd *America* sef *Barbadoes*, *Bermudas*, *Jamaica*, crefydd naturiol yr Indiaid hyn yw cydnabod fod Duw a dderchafant eu llygaid tuar nef, aberthant, ac Aroglarthant. Gwnaeth gwyr *Mexico* ddelfw o basteu, ac wedi ei dwyn megis mewn profelliwn, rhannasant y crystyn rhwng y bobl, gan ddywedyd eu bod yn bwytta cnawd eu Duw, a hynny mewn modd parchedig. Yr oedd gan wyr peru dri delw i Dduw r'taranau, y rhai y alwent y tad ar mab ar brawd. Cyfessei r' Twysog ei bechodau ir haul, ac yna neidieu i ddwfr rhedegog, gan ddy-muno ar yr ason ddwyn ei bechodau ef ir mor yw bodd i Yngwlad *Peru* mae hi yn aiaf, amfer hâf yn ein gwledydd ni ymysc y Barbariaid Truain hyn y gwnaeth yr Hispaniaid *Acelanda*, ac y rhoddasant y groes i sefyll mewn *Golgotha* fwy na'r hon yn *Jerusalem*, a'r cwbl i ynnill aur, nid eneidiau, ac i droi r' bobl yn gaethweision yw geibio ef.

Y mae gwlad y welwyd ei chyrrau gan forwyr, y elwir *Magelanica*, neu tir y dehau anghydnabyddus, tybir ei bod yn gymaint ar cwbl y ddosparthwyd y tu hwnw ir ddaiar. Tebygol ei bod yn fawr iawn, gan fod yr haul yn troi yn ei chylch hi yn amfer gaiaf gyda ni: ac nad oes ond ychydig o'r byd fydd eus gydnabyddus y tu hwnw ir haul.

Beillach i ddyfod at yr amferoedd. Cyn feilio'r byd yr oedd yr Arglwydd Bendigedig yn rhagordeinio gwneuthur ei etholedigion yn wynfydedig drwy Grist *Ephes. 1. 4.* i *Pet. 1. 20.* megis y mae gwyr goludog, yn dymuno cael plant i etifeddu eu meddiannau, felly yr ewyllyfiodd Duw g'eu dynion ac angy-

lion i gyfranu ei fawr ddaioni iddynt *Joan. 4. 23.* Am hynny gwnaeth ef Adda ac Efa mewn cyflwr hyfryd pŵr, gorph ac enaid. Nid oedd raid iddynt wrth ddillad, cans nid oedd un golwg gwrad wyddus arnynt, cyn pechu. Yr oedd yr holl greaduriaid yn ufudd i Adda, ac yn fwynaid wrth eu gilidd. daeth y bleiddiaid a'r defaid atto ef yn gytŷn i gymeryd henwau, wedi pechu Adda ac Efa, ni adawodd Duw hwynt un dirwnod heb hanes achubwr i ddirymu pechod a Satan *Gen. 3. 15.* Gwelwn ynteu bregethu'r Efengiler y ddyd Cyntaf y bu dyn ar y ddaiar. A lladdwyd Christ drwy fwriad ac addewid Duw er dechreuad y byd *Datc 13. 8.* Cymododd Adda ac Efa a Duw drwy'r cyfamod grafol hwn cyn y dydd Sabboth, fel na phallei addoliad. Hiroes Adda fydd yn dangos iddo fyw mewn ufudd-dod i Dduw, cans ni ddarllenir ir un o'r annuwiol fyw cyhyd ar Patriarchau Sanctaidd. Cyfrifir ef yn yr un llech-res a rhai credadwy *Gen. 5. 1.* a dyscodd ei blant, Cain ac Abel i addoli, ac aberthu : yr oedd yr aberthau y pryd hyn yn orchmynedig drwy air, wedi hynny drwy scrifen yn amser Moses. ac yn arwyddocau yr haeddei'r aberthwr ei ladd ai losci, ac yr aberthid Christ. Dug Abel y perthau goreu y feddeu yn aberth ir Arglwydd yn ewyllyscar, a chyffelybys ddyfod tân o'r nef i gyrchu ei roddion ef i fynu *Levit. 9. 24.* ac nid rhai Cain. fel yr anfonodd Duw dân i aberth Elias, ac y gwrthododd ebyrth y gau Brophwydi i *Brenh. 18. 25.*— typ oedd hyn o'r gwresogrwydd y rydd Duw yn ei wir addolwyr i dderchafu gweddian ysprydol tua'r nef, ac mae trwy'r yspryd nefol yr offrymmeu Christ ei hun. Y mae cenfigen Cain yn ei yrru ef i ladd ei unig frawd Abel dduwiol, am ei fod yn rhyngu bodd Duw yn wellnag ef ei hun. Yr oedd erlidwir Cyn-taf megis y rhai diweddaraf yn addoli y gwir Dduw oddi-llan. Wedi hynn yr oedd Israel o'r un broffels ag Isaac, etto yn ei watwar ef. Ac Esau o'r un tād a Jacob, etto yn ei gaffâu ef : Efcymunodd Duw Gain afrywiog allan oi addoliad, *Gen. 4. 14.* dyma ddechreuad rheolaeth eglwyfig. Ar ol hyn rhoddes Duw fab duwiol arall i Adda sef Seth, yr hwn y genhedlodd Enos rasol, ac felly dechreuodd gwir addolwyr Duw amlhâu, au galw eu hunain yn bobl yr arglwydd, a hâd Cain felltgedig yn feibion dynion *Gen. 4. 26.* a

bu i rai duwiol fyw wedi wyth, wedi naw cant o flynyddoedd i glodfori Duw ynghyd. Os rhyfeddi fod einioes y tadau cyn y dilyw cyhyd, ystyria eu bod yn llestry newydd ddyfod o law'r gwneuthurwr Perffaith. A bod eu hymborth yn iachus, fef dail a ffrwythau, o'r hyn yn awr y gwneir phfygwrieth, ac yr oedd y ddaiar yn jevanc. A bendith doe thineb yw hiroes *Di har* 3. 16. hefyd yr oedd eu hir gymdeithas hwynt ynghyd fel Cymanfa ffyddlon o henuriaid daionus yn cadw purdeb gwirionedd ydoedd y pryd hynny heb ei scrifennu: ac yn fuddiol er amlhâu trigolion ir byd, a gweision i Dduw.

Pan oedd y byd yn un cant ar bumtheg oed, ac i feibion Duw ymlygru gyda merched dynion, anfonodd Duw ddilyw i foddî'r byd, gan achub Noah berffaith, yr hwn y fu chwe chant o flynyddoedd gyda rhai y welfent Adda: ac a ofnodd pan rybuddwyd ef am ddestryw r'byd, gan ddarparu llong ar dir fych, er bod pobl diameu yn ei watwar ef. Noah ai feibion adferodd y byd. Yn heppil ei fab ef Sem yr arhosodd y wir ffydd.

Byrrhawyd einioes dynion y naill hanner ar ol y diluw, a hanner arall ar ol cymyscu'r *jenthoeedd* yn Babel *Gen.* 11. Bu Sem ai feibion duwiol fyw hyd amfer Abraham ac Isaac, ynghylch pumcant o flynyddoedd ar ol y diluw. Ni bu Abraham fyw mor naw ugain mlynedd. Wrth rannu'r *jenthoeedd* torrodd yr arglwydd gymundeb rhwng yr eulunaddolwyr au gilidd, a gwalcarwyd hwynt hyd y byd. *Melchisedech* (yr hyn oi gyfieuthu yw ybrenin Cyfiawn) y fendithiodd Abraham oedd *Sem* fel y tybia r'dyscedig *Gen* 14. 18 y Peth fydd scrifenidig, Hebr. 7. 1. a guttuna ag ef. Yr oedd heb rieni na cheraint yn amfer Abraham, Heb ddechreu dyddiau yn y byd newydd, na diwedd oes yn yr hên. yr oedd y rhai byrroes y pryd hynny yn tybied na byddei ef marw byth, wrth ei weled ef yn byw cyhyd. Hawdd oedd iddo ef fod yn frenin, cans tād yr holl rai duwiol oedd ef. A dyledus oedd i Abraham gymeryd ei fendith ef, cans offeriad Duw oedd ef, ai hên-hendaidd ynteu hefyd. Gwelodd Abraham ddyfodiad Christ yn

y Cnawd a llawenyched *Joan.* 8. 56. Darllen lyfr *Genesis*, a rhyfeddi mor ufudd i orchymyn Duw, ac mor hyderus ar adde-
widion Duw oedd *Abraham, Isaac, a Jacob, a Ioseph*, yr hwn lyfr
y gynwys histori 2369 flyn. Sef o ddechreuad y byd hyd
gaethder *Israel* yn yr Aipht.

I *Abraham* y gorchmynodd Duw yr Enwaediad gyntaf,
fei blingo ymaeth blaengroen y rhau ddirgelir plentin gwryw.
Yr hyn oedd yn arwyddocau y Sancteiddid hād *Abraham*. Sef
y genid Christ oi lwynau ef, yr hwn y dywalltei ei waed dros
ei bobl, ac y dylid torri ymaeth llygredigaeth trachwant. *Deut.*
10, 16. yn yr oes hon (tebygol) y bu *Job* yn enwog mewn
Crefydd yngwlad Uz. ir amser hwn y perthyn hūd ei einioes
ef. Cans bu fyw Saith vgain mlynedd ar ol ei brofi, ac o'r blaen
yr oedd ganddo feibion a merched. Ac wyr *Abraham o Ce-*
turah oedd ei gyfaill ef *Bildad mab Suab Gen.* 25. 2. Darfu ir
pendefigion y ragddywedpwyd ymddwyn yn rasol mewn
profedigaeth a goruchafieth. Ac wedi hyn nid allodd tofter yr
Aiphtiaid ddiffodd Crefydd yr Israeliaid. Cofiasant lw *Jo-*
seph am symmud ei escyrn ef gyd a hwynt wrth ymadel ar
Aipht, diammeu nad anghofiasant moi ffydd ef *Exod.* 13. 19,
o'r amser y gwnaeth Duw yr Cyfamod ag *Abraham* hyd ddyfo-
diad *Israel* o'r Aipht y bu 430. flyn. *Exod.* 12, 41. ynghylch
oedd y byd 2500. Gwell oedd gan *Moses* fod yn fab i Dduw
nag yn wyr i *Pharao*. *Hebr.* 11. 27. dewisodd adfyd gyda
phobl Dduw, o flaen hawddsyd gyda phechod. A hynny wedi
iddo fyned yn fawr, pan oedd ynghanol ei oed ai gôf, gwell
ynteu yw Cyffur ysprydol na digrifwch daiarol. Yn awr or-
deinwyd yr Oen pasc er coffadwrieth i *Israel* oi gwarediad o'r
Aipht, ac er yspyrwydd o Grift i ddyfod 1 *Cor.* 5. 7. am hynny
gelwir ei yn oen i dynnu ymaeth bechodau. *Joan.* 1. 29 drwy
Ffydd yr aeth y bobl drwy r'môr côch, lle bedyddwyd hwynt, a
phlant yn eu plith 1 *Cor.* 10. 2. a chan fod pobl Dduw wedi aml-
hâu yn swy na chwechan mil, ac wedi eu didoli ir anialwch od-
diwrth eulynadolwyr, a byrrhâu einioes dyn, ysgrifennodd Duw
ei gyfraeth iddynt ar gerrig ai fys ei hun, wedi iddo a lleferydd
eglur ei hadiodd wrth y bobl o'r mynydd tanllyd. Pan oedd
yn rhoddi teyrnas yw bobl, rheidiol oedd iddo roddi cyfraeth
gyda

gyda hi, ie parodd iddynt gyfodi Colofnau maen wedi eu gwyni galchu, a scrifenu holl eiriau yr gyfraeth arnynt yn nhir Caanan. Fel y galleu pawb eu darllen er mwyn eu cadw *Deu. 27. 3.* Ac fel y byddei'r bobl hyfpyfach ar ewyllis eu harglwydd, gofodwyd hi nid yn vnig ar lêchau, a Cholofnau, ac mewn llyfrau, ond ar ganiadau hefyd *Dent. 32.* tybir na bu er ioed ysgrifenedig yn y byd cyn y pryd hyn. Or blaen yr oedd y rhai pennaf o'r teulu oedd duwiol yn cael gweledigaethau duw, ac yn dysgu i'r lleill yr hyn y synegafai Duw iddynt hwy. *Gen. 18. 17.* a gela firhag Abraham medd yr Arglwydd? Cans mi ai hadwain ef y gorchymyn ef yw blant ac yw dylwyth ar ei ôl gadw o bonnynt ffordd yr arglwydd.

Os gofynni pa fodd y gallei Moses wybod y pethau a ddigwyddasant er dechreuad y byd, ac fydd scrifenedig yn ei lyfer cyntaf ef?

Attebaf y gallei ef wybod Hawer drwy fynegiad dynol o'r pethau y ddyscafeu r'genedl honno gan Joseph, ac ynteu gan Jacob, ac ynteu gan Isaac, ac ynteu gan Abraham, ac ynteu gan Sem, a Sem gan Noah, a Noah gan Methuselah, ac ynteu gan Adda. A Chyda hynny yr oedd Moses yn cael ymddiddan ar Arglwydd wyneb yn wyneb *Deu. 34. 10.* yr hwn y ddatcuddiodd iddo ef y pethau fuafent, a lawer o'r perhau fyddent. Joshua gweinidog ac etifedd yspryd Moses a ddug Israel i ganaan, ac a wnaeth gyfammod dirrifol a bwynt, ar ufuddbâu i'r arglwydd, a bwrw ymaeth eulinnod *Josh. 24.* o hynny hyd amser Saul bu Israel heb frenin, sef yspaid ynghylch 450 flwyddin. *Act. 13. 20.* yn y dyddiau hynny pan bechei'r eglwys drwy gau addoliad, a drwg foefau gadawei'r Arglwydd i erlidwyr ei gorthbrymy, a phan ddiwygei ei ffyrdd, cyfodei waredwyr iddi. Bullwyddiant crefydd yn helaethach yn amser y brenin Dafydd gwr wrth fodd Duw; ai fab Solomon, y ddewifodd ddoethineb dduwiol oflaen golud bydol. Ynghylch hyn y tybir i *Frenhines Sheba* ddwyn y wir gresydd i Arabia ddedwidd i Brenh. io. i. Ond wedi hynny ymlygrodd Israel fwyfwy, nes i Dduw ddigio wrthynt a Chytodi brenin Assyria i gaethiwo y deg llwyth, a brenin Babilon i gaethiwo'r ddau eraill gan losci Jerusalem ar Deml Bu'r Sct. ythur a'r gresydd yn brin yn nechreu teyrnasiad Josiah 2 Brenh 22. 15. ac Ahaz 2 Cron. 28. 23.— yr hwn y gauodd y deml, hyn y barodd fawr gystudd. O

O amser Solomon hyd gaethiwed Babilon y bu 438. *fly.* oed y byd 3440. Ond argyhoeddodd y grefydd eirlidwyr, cans y pryd hyn Cyhoeddodd Nebuchodonozor yw holl daleithiau mae Duw'r Israellaidd oedd y gwir Dduw, gan ei fawrygu ei amwneuthur gwrthiau dros ei bobl yn eu Cyfyngder *Dan. 3.28. ar 4.1.*

Ond am ir Caldeaid attal y gwirionedd mewn anghyfiawnder, a chystuddio Israel ddengmlynedd a thrugain, dymchwelodd duw eu ymerodraeth hwynt, gan ei rhoddi ir Persiaid y rhai a hyfforddiafant yr Juddewon i ddychwelyd, ac i ailadeiladu yr deml a Jerusalem, ac a gydnabuafant hefyd fawrhydi y gwir Dduw. Dengis llyfr *Ezra* helynt y fydd dros 146 *flyn* ar ol dychweliad Israel o Babilon. Y prophwyd olaf ar ol ailadeiladu'r deml oedd Malachi ac yn gymaint ac nad oedd vn prophwyd i gyfodi ar ei ol ef rai cantoedd o *flyn* nes dyfodiad Joan fedyddiwr, mae'n gadel siarfe arnynt, am ddyfal ddyfscu cyfraeth Moses *Pen 4. 4.* oed y byd 3608. Pan oedd *Alexander brenin Macedonia*, yn orcheftol yn gorchfygu cadernid Persia, daeth tua Jerusalem yn ddiclun, am i Jadduah yr Archoffeiriad ommedd ei gynorthwyo ef yn erbyn brenin Persia, (ir hwn yr oedd Jadduah yn rhwymedig drwy lw) A thra yr oedd y ddinas dan ei dychryn yn ymptydio, ac yn gweddio Duw, cafodd yr Archoffeiriad gyngor mewn breuddwydd i agori pyrrh y ddinas, ac i fyned allan ai frodyr gyd a'g ef yn eu gwisgoedd offeiriadol i wyneb y fyddyn lidiog. Ar hyn rhedodd Alexander i gyfarfod yr Archoffeiriad, ac ai cysfarchodd ef yn oftyngedig gan orchymyn yw gapteniaid na wnaent niwed iddynt: gan ddywedyd i Dduw yn y Cyfryw debygolieth ymddangos iddo ef, ac addaw rhwyddhynt yw daith ef, wedi hynny dangosodd Jadduah iddo ef brophwydolieth Daniell, yn Crybwyll am fuddugolieth iddo ef, yr hyn annogodd Alexander i adel ir Juddewon rydddyd eu crefydd. Ar ol hyn mynnodd *Ptolemy Philadelphus* brenin yr Aipht ddeuddeg a thrugain o ddyfscawdwy'r yr Juddewon i gyfieuthu yr hên destament ôr Hebraec ir Groeg. Ond prifiodd eraill o'r brenhinoedd Groegaidd yn

Oed y byd
3700.

erlidwir chwerwon yn erbyn y wir grefydd. Ceisiodd vn o honynt ddyfod ir deml ir fan Sanctaidd Sancteiddiolaf yw haelogi ai gau aberthau, ond wrth weddi Simon yr Archoffeiriad, trawodd

trawodd Duw efa gwendid, fel nad allodd Symmud. Ac wedi myned yn wych, penododd ddiwrnod i ladd yr Juddewon, ond tynnodd Duw ei goffadwrieth ef ymaeth ar y dydd hwnw: ac wedi hynny darfu i ddau angel ei ddychrynu ef ai fyddyn oddi wrth Jerusaleml: Yn amser *Antiochus Epiphanes* gwelwyd byddinoed yn yr awyr vwchben Jerusaleml, y pryd y ceisiodd ef yscubo allan o'r byd enw yr Juddewon ai crefyd. Ac wedi iddo wneuthur creulondeb fawr, trawodd Duw efa dolur gwaedlyd oni bu ef farw! Er na bu vn prophwyd yn Israel o amser Malachi hyd Joan fedyddiwr dros well na thrichant o flynyddoedd etto glynodd yr Juddewon yn gefnog yn eu crefydd y dydd iau hynny. Dengis llyfrau'r Apocrypha helynt yr amseroedd hyn, y rhai er nad ydynt yw Cyfrif fel yr sctrythrau Sanctaidd, oblegyd nad ydynt ymbob peth yn Cyttuno a hwynt, na'g wedi eu scrifenu yn Hebraec, na'u derbyn gan yr Juddewon, etto haeddant barch historiau dynol.

Bu rhyfel rhwng dau frawd am frenhinieth Jerusaleml; Cyrachodd y blaid oedd yn gwarchae ar y ddinas vn Onias gwr duwiol (yr hwn drwy weddi y barasei law ar fychter mawr) i weddio drostynt gael y fuddugolieth, a gweddiodd ynteu y geiriau hyn; *Arglwydd gan fod y naill blaid yn bobl iſt, a'r blaid arall felly, ac yn offeiriaid befyd, na wrando ar weddian y naill yn erbyn y llall:* ar hynny llabyddiasant ef. Ar wyl y pasc gommeddodd y gwarchaewyr ebyrth am en harian ir lleill yn y ddinas, yr hyn annogodd Duw i anfon tymmhestl i anrheithio ffwrth y ddaiar, oni chymellodd newyn y gwarchaewyr hynny i ymadel. Ar fyrder daeth *Pompeius* gadarn i dorri'r ymroffon, ac a ddarostyngodd y frenhinieth dan y Rhufeiniaid, wedi ir Juddewon o'r blaen ddiodeffllawer o dofter y Groegaid. Wedi ir gorefcynwr hwn wneuthur Celanedd yn Jerusaleml, trodd ir deml, a lladdodd yno ddeuddeg mil, er hynny ni pheidieu'r offeiriaid yn y Cyfamser er maint oedd y dychryn a chyflawni swyddau'r diwrnod, Cans ympryd oedd. ymattaliodd *Pompeius* ac yspeilio'r deml oi thryffor o ran parch ir lle, ond wedi hynny daeth *Crassus* awyddus, yr hwn a yscubodd ymaeth ei golud, a chwympodd dialedd Duw ef drwy ddwylaw'r Parthiaid, y rhai mewn dirmyg a lanwasant ei Safn ef ag aur. Gw-

Oed y byd
3903.

3930.

Oed. Chr:
72.

naeth y Rhufeniaid vn *Herod* (Edomiad o'r naill du) yn frenin yr Juddewon. Yn amser yr *Herod* yma y bu daiargryn mawr yn Judea y laddodd ddengmil o bobl, heb law anifeiliaid lawer, ac y bu erlid mawr ar yr Juddewon am dynnu i lawr lun (eryr, Lluman y Rhufeiniaid,) a ofodafeu ef ar ddrws y deml. Yn y flwyddyn olaf o deyrnasiad hwn y ganwyd Christ. Oed y byd 3963. Ar hynny brawychodd *Herod*, ac a laddodd blant Bethlem ar hyder llâdd Christ yn ei grŵd, ond bu ef ei hun farw yn y man gwedi. Er bod yr Eglwys yn o goelgrefyddol y pryd hyn, etto darlleniwn yn yr efengil am amryw rai duwiol, megis *Simeon*, a *Zecharias*, ac *Elizabeth*, ac eraill. Yn y bumthegfed flwyddyn o oedran Christ pan oed *Augustus Caesar* ymerodr gorfodawg Rhutain yn rhifo ei filwyr, torrodd taran ddychrynlyd uwch eu Pennau, a dileuodd (C) y llythyren gyntaf o henw *Caesar*, tebyg He yr oedd ei lŷn ai henw wedi en hargraphu ar golofn. Cans yr oedd vn arall i lywydraethu vwch ei law ef. Ynghylch Pedair ar ddeg ar hugain oi oedran y croeshoeliwyd Christ drwy ddymunniad ei wladwyr, daeth diflaniad ar yr holl Swyddogion ai Condennodd ef. Ymlidiodd ymerodr Rhufain Pilat ymaeth, am iddo gadw'r tryfflor Cyhoeddus iddo ei hun: ac wedi ir Juddewon gael pumtheg mlynedd go-heddychol i glywed yr efengil gan yr apostolion i edrych a cydisarhaent, a nbwythau gan mwyaf yn Caledu eu calonau, amlhaodd eu heibulon ar bob tro, nes ir Rhufeiniaid gwbl ddinistro Jerusalem ar deml, au gyrru ymaeth oi gwlad, wedi llâdd o'honynt vn cant ar dddeg o filoedd, a gwerthu o'honynt deg cant a Phedwar ugain o filoedd i gaethiwed. A digwyddodd iddynt yn ol eu styfnigrwydd, pan lefasant yn erbyn Christ, bydded ei waed ef arnom ni, a'n Plant. Ac o herwydd iddynt ddewis *Caesar* o flaen Christ, cawsant ddigon o *Caesar*, cans Cymellid hwynt i addoli ei lŷn ef, ac erlidwyd hwynt am wrthod hynny. Cyn eu dinistr lli-feirioll, safodd Seren un ffurt a chleddyf uwch ben y ddinas, ac ymagorodd un o ddryffau mawr y deml o hono ei hun, er ei fod o brês ac arno farrau heirn. *A chlybwyd llais yn yr awyr yn perid ir Christnogion fyned ymaeth i Pella*. Yma Cymmerth fwgythion Christ afael arnynt Luk 19. 41. och gwelwn ac ofnwn. Mae Duw yn rhygryf ir gwrthnyfficaf o ddynion.

Taflodd

Tafodd gawri yr hên fyd i fod yn furgynod ar y ddaiar, bwriodd Pharao a'r Aiphtiaid i byscod y mor côch, Herod ir llafn, a Jezabel ir cwn. Er ir Juddewon wrthod trugaredd yr efengil, mynnodd Christ weled o lafur ei enaid ymlith y cenhedloedd. Cans drwy bregethiad yr apostolion, (y gawfiant ddawn rhyfeddol i fynegi'r iechydwrïeth i bob cenedl lle delent yn ei iaith ei hun) mewn amſer bychan llanwyd pob teyrnas gan Gristnogion, fel aneirif yſcuboriau ag yd mewn ychydig wythnôſau y cynhaïaf. Gwelodd rhaglunieth Duw yn dda raglyfnu peth ar y byd drwy philosophyddieth y Groegiaid, a rheolaeth foeſawl y Rhufeiniaid, ac yno hauodd yr efengil. A hynny yn llawnder yr amſeroedd, pan oedd y byd amlach o bobl nag y buaſei e'r ioed o'r blaen. Pregethodd *Thomas Aple* ir Parthiaid, Mediaid, a'r Perſiaid, ac er diwedd lladdwyd ef a phiccell. Efangylodd Simon Zelotes yn Africa, a chroeshoelwyd ef. Llafuriodd Bartholomeus ymyſc yr Indiaid, a blingwyd ef. Andreas a bregethodd ir Scythiaid, a chroeshoelwyd ef, a Mathew ir Juddewon, ac a labyddwyd. Peder ir Juddewon ar waſcar, ac yn eu gwlad. Philip ir Phrygiaid a chroeshoelwyd ef. Daeth Paul tua'r Gorllewyn, ſef i wlad Groeg a'r Ital, a'r Hispaen: a dyweder i rai oi gymdeithion ef bregethu yn Frainc, oddiyno anſon Joſeph o Arimathea i blannu yr efengyl yn Prydain. Wedi i Paul gymeryd poen ryfeddol i hyfforddi yr efengil, torrwyd ei ben ef yn Rhufain. Merthyrwyd Pedr hefyd. Efangylodd Thaddeus yn Edeſſa, lle r'iachaodd ef *Agbarus* y brenin, yr hwn anfonafeu am Grist i ddyfod atto ef, wrth glywed ſon am ei wrthiau ef, ac addawſei Chriſt anſon un oi ddyſcyblion atto ef ar ol ei dderchafiad. Cynygiodd *Agbarus* aur i *Thaddeus* am ei gymwynas, ond gwrthododd yr Efangylwr y rhodd, gan ddywedyd *Iddo ef adel yr eiddo ei hun, a pheth y wnae ef ac eiddo arall.* Cyn myned ymhellach yn'histori r'teſtament newydd, yſtyriwn fod y wir grefydd dros ddwy fil a hanner o flynyddoedd, ſef er dechreuad y byd hyd Moſes, yn ſiml ac yn blayn heb dim deſodau corphorol mewn bwydydd, na gwiſcoedd, nag amſeroedd, na llêodd, heb law aberthau, a'r enwaediad yn amſer Abraham. Wedi hynny o amſer Moſes hyd dderchafiad Chriſt, dros ynghylch pumtheg Cant o flynyddoedd, bu rhifedi mawr

o ffigurau a defodau gweledig i arwyddo Swyddau Christ, a phan ddaeth Christ ei hun yn y cnawd, a chyflawni r'peth yr oedd y rheini yn ei ragfynegi, dioscodd crefydd y cyscodau hynny gan ddychwelyd i'r playnder dechreuol mewn modd trâ ysprydol. Ac felly yr un oedd Sylwedd crefydd ymbob oes dan yr hên destament ar newydd. gwêl yr 11. *pennod at yr Hebr.* gan weithio yr un grafau ynghalonau r'ffyddloniaid cyntaf a'r diweddaraf. Gwell oedd gan rai duwiol yr hên destament Dduw na'i bywyd, *Dan. 3. 17, 18* ac felly yr oedd gan St y Testament newydd *Aët. 21. 13*. Yr un moddion gras arferent, sef cynghori, myfyrio, a gweddio. Yr un dedwyddwch yr oeddent yn ei geisio, *Sef gogoniant tragwyddol, Job. 19. 25, 26. Hebr. 10. 34.* drwy r'un Cyfryngwr yr oeddent yn cael trugaredd Dduw. *1 Cor. 10. 4*. Ar un anwyldra amlygodd Duw tuag at y bobl dduwiol dan y Testament hên a'r newydd; gan obrwyo eu ymgeleddwyr hwy, *Gen. 39. 5*. bendithiodd dy *Potiphar* er mwyn *Joseph*. ac *Math. 10. 42*. Cefir gwobr am roddi phiolaed o ddwfr i un o ddyscyblion Christ; a chystuddio eu cystuddwyr hwy megis *Pharao*, *Exod. 8:1*. — A *Herod*, *Aët. 12. 1, 2, 23*. ymddangosodd Christ yn weledig dan yr hên destament *Job. 5. 13, 14*. yn Siccr y mae trugaredd Dduw wedi amhau yn fwy tuag at y byd yngweinidogaeth y testament newydd; am hynny y llawenychodd *Simeon*, *Luk. 2. 29*. Ac y mae Christ yn dywedyd fod *Hygaid ei ddyscyblion ef yn wynfydedig am weled y pethau yr oeddent yn eu gweled, o herwydd i lawer o Brophwydi ewyllysio eu gweled ac nis gwelfant. Luc. 10. 23, 24*. Cans mae'r efengil yn Eglurach. Yr oedd y testament newydd wedi ei orchguddio yn yr hên, yn awr y mae'r hên wedi ei ddatcuddio yn y newydd, ac fel yr haul yr Africa yn rhoddi goleuni heb gysgod. Ac *abershwyd yn awr nid geifr a lloi, eithr Christ ei hun, gan gael ini dragwyddol ryddhâd, Heb. 9. 12*. Hefyd nid oedd gynt ond ymbell deulu yn cael yspysrwydd o'r gresydd: ac wedi amser *Moses* nid oedd ond un genedl yn cael ei galw yn oestadol, a rhan fwyaf o honno yn wrthodedig eisieu ufuddhâu: tra yr oedd agos yr holl genhedloedd eraill cyn amled a thywod y mor yngwaelod anghredinieth a cholledigaeth. Ond gorchmynwyd i'r aplion gynyg Cymod a grâs i bob cenedl dan haul,

haul, fal y ganwyd plant ysprydol i Grist megis y gwllith o groth y mawr Psal. 110 3. *Ar gwledydd y fuasent mewn tymyllwch er dechreuad y byd, welsant oleuni r'bywyd.*

Ar hyn llidiodd y Cythrael yn ddirfawr am golli ei ddeiliaid, a chynhyrfodd ymerodron Paganaid Rhufain i erlid y Christnogion yn filain. O fewn y trychant blyneddodd Cyntaf ar ol ganedigaeth Christ y bu deg o erlidigaethau trymion.

Y cyntaf o honynt y digwyddodd yn nheyrnasiad Nero. Yr hwn wnaeth iro Cyrph y Christnogion a gwer ac a phyg, yw llosei r'nosi oleuo heolydd Rhufain. Wedi hyn ofnodd *Domitianus* deyrnas Christ, a lladdodd ei geraint ef, a gyrrodd *Joan* i *Bathmos*. Ond pan ddeallodd ef mae ysprydol ac angylaid oedd teyrnas yr Jesu, attaliodd ei greulondeb. Ar ol hyn gorchmynodd *Trajanus* ladd llawer mil o'r Christnogion. Darfu i *Ignatius Pregethwr duwiol* ei argyhoeddi ef oi eulunaddolieth, a merthyrwyd ef am ei dystiolaeth: ac ychydig cyn ei ddiwedd, *Nid wyf i etto ond yd i Dduw (eb y merthyr) ond pan falo r'anifeiliaid gwelltiau fi rhwng eu dannedd, byddaf fi fara gwyn, ni byddaf fi lai er fy malu.*

Yscrifennodd un oi raglawiaid at yr Emerodr, na fedrei ef gael gwybodaeth o ddim drwg ar y Christnogion, er iddo efi Gospi au holi yn fanwl, onid eu bod yn ymgyfarfod cyn y dydd i ganu hymnau i Grist; ac i gydfwytta au bod yn ymwneuthur au gilidd i ymwrthod a lladrad, llofruddieth, a godineb: ar hynny cafodd y Christnogion heddwch. Ond yn amser *Hadrianus* merthyrwyd *Zenon jarll duwiol* yn Rhufain, a deg mil o Gristnogion gyda'g ef. Ar hyn plediodd dyscawdwyr Cristnogaid eu bachos o flaen y gorthrymwr, oni lareiddiodd ef, i.e. Sscrifennodd *Antonius Pius* at ei swyddogion, ei fod ef yn gweled y Christnogion yn ddiofn ar ddaiargryn, pan tyddeu ei Ddeiliaid Paganaid ef yn llawn dychryn. Am hynny tybiei eu bod hwy yn bobl dda, ac na haeddent gospedigaeth. Rhydd *Philo*, Sscrifennodd dyscedig er ei fod yn Juddew gyfryw dystiolaeth am Gristnogion yr oes hon yn yr Aipht: sef eu bod hwy yn gadael eu tiroedd, yn ymprydio, ac yn gweddio, ac yn canu psalmu, un yn dechreu, ar lleill tua'r diwedd yn cydbyncio.

Dywedir i Gristion ievanc o gydnabyddieth *Joan yr apl*, a del ei broffels, myned yn yspeiliwr pen ffordd. A phan gyfarfu ar y mynydd ac *Joan*, ffoawdd oddiwrtho ef rhag *Cywylidd*. Ond wedi i *Joan* lefain ar ei ôl ef, ac addaw iddo gymod a *Christ*, Safodd y lleidr dan gryn ac wylo. Ac wedi i'r *apostl* weddio drosto ef, dychwelwyd ef at y *Sainct*.

Pan fethei gan *Satan* ddiddymu 'r ffydd drwy'r erlidwyr *Paganaidd*, cyffroei ymbleidiau yn yr eglwysydd, ac amryw opiniwnau. Am hynny gortu i *Polycarpus athro enwog* ddyfod o *Asia* i eglwys *Rufain* ynghylch y *Pasc*, ac vnodd a hwynt mewn Cymmundeb ysprydol yn swpper yr *Arglwydd*, er nad oedd *Cyffondeb* rhyngtho ef a nbwythau ynghylch y defod hwnw. Ond wedi hynny yn amser *Ferus yr Emerodr* Cododd erlid yn erbyn yr esengil: a merthyrwyd *Polycarpus* dyscybl *Joan yr apl*. Yr hwn y ddywedodd wrth y rhai oedd yn ceisio ganddo wadu ei ffydd, *Iddo wasnaethu Christ er's gwell na phedwar ugain mlynedd, ai gael ef yn feistr da, ac am hynny na adawes ef mono ef byrh*. Er ei fod yn oedranus, etto ni Swicciodd ronyn tra yr oeddint yn ceisio ei losci ef, ond ni finniei 'r tân arno ef tra yr oedd ef fyw, am hynny lladdasant ef a'r cleddyf, a thra'r oedd y tân yn losci ei gelain ef, daeth arogl peraid oddiwrtho ef: flangellwyd eraill, a threiglwyd hwynt yn noeth ar hyd cregin llymion, a phryd nad ymwrthodent au ffydd er hynny, teffyd hwynt i'r llewod yw llarpio. Merthyrwid *Justinus* hefyd dyscawdwr llythrennog, yr hwn fuasei vnwaith yn *Philosophydd* cenhedlig; ond wrth weled mor gyffurus y byddeu 'r *Christnogion* yn dioddef, dechreuodd syn feddylio, ac wrth ymddiddan a hên *Gristion* trôdd at *Dduw*, tyftiolaethodd nad ellid wneuthur niwed i *Gristion*, er ei lâdd ef: Yn yr oes hon y bu *Ireneus* dyscybl *Polycarpus* yn *Athro* buddiol yn *ffrains*: yn ei amser ef y bu ymdrech rhwng *elcob Rhufain* ag eglwysydd *Asia* ynghylch y *Pasc*, mynneu rhai *Asia* gadw 'r un amser a'r *Juddewon*, ond taereu *Eglwys Europa* iddynt dderbyn oddiwrth yr *apostolion* na ddylent gumuno ond ar y *Sabboth* yn unic. Am hyn *Cyhoeddodd Fictor elcob Rhufain* nad arferai ef ddim *Cymundeb* ag eglwysydd *Asia*: ond darfu i *Ireneus* yn enw eglwyfi *ffrains* ac eraill ei argyhoeddi ef oi boethder, er

eu bod o'r un dyb ag ef ynghylch y pwnc. Gan ddangos nad oedd holl eglwyfi Christ drwy'r byd yn Cadw yr un amser i ymrydio, cans ymrydieu rhai ddiwrnod, eraill ddauddydd, etto bod undeb cariadus rhyngthynt : Ac na ddylid drwy ymdrech am gyfscod golli sylwedd crefydd, sef cariad. Yr oedd gwrthiau yn yr eglwysydd yn amser *Irenaeus*, ac efangylwyr yn myned ar lèd i bregethu, pan drymhaodd yr erlid yn ffrainc merthyrwyd ef, a llawer o'r Christnogion. yno y cafodd y gweinaid ddiangfa, a'r Cryfion galondid i ddioddef er mwyn Christ, gan ystyried *Rhuf* 8. 18. Safodd i synu un *Fetius Jarll* i bledio gyd a'r Christnogion, a merthyrwyd ef gyd a hwynt. *Blandina* gwyrff rasol a flinodd ei phenydwyr drwy ddioddefgarwch, gan gyffesu ei ffydd heb ymwrando ai phoen, wedi i osn yrru *Biblis* i wadu'r ffydd, poenyddwyd hi er mwyn ei chymell i gyhuddo ei chyfeillion; ac yn ddifymwth, fal un wedi deffro o gwsc, addefodd Grist, a thystiolaethodd nad oedd y Christnogion yn bwytta gwaed anifeiliaid, a pha fôdd y bwytaent waed plant? Pan welen'r encilwyr gweiniaid fod y rhai Calonog mor hârd d yn eu Gadwynau a'r briodas-ferch yn ei thrwsiadau, deuent o honynt eu hunain i'r frawdle i gyffesu Christ er mwyn cael merthyrdod : er arteithio a ffrio yr Sainct ar farfor etto buont ffyddlon hyd anghen : wedi llosgi'r merthyron teflid eu llydw i'r afon, er mwyn gwanychu gobaith y Christnogion am yr adgyfodiad. Ond digwyddodd i'r ymerodr fod mewn Cyfyngder ef ai fyddun a ran Sychter, ac wedi iddo geisio Cymorth yn ofer gan ei eulynod, anfonodd am y Christnogion ynghyd i weddio at eu Duw dros y fyddun, ac felly y gwnaethant, a chawfont law yn ebrwydd, ac am y Cymwynas hwnw gorchmynwyd oftegu'r erlid : Yn yr oes bon y bedyddwyd llysin brenin prydain.

Dan emerodraeth *Seferus* y bu erlid tōst yn enwedig ar Gristnogion *Affrica* a *Chappadocia*, y pryd y merthyrwyd tād *O-rigen* : ac er nad oedd ynteu ond llanc dwy ar bumtheg oed, aethi allan i gymeryd ei ferthyrdodd gyd ai dād, oni buasei yw fam guddio ei ddillad ef, am hynny scrifennodd at ei dād yw annog ef i ddioddef. Trôdd un *Capten Basilides* yn Gristion wrth roddi *Potamiena* i farwolaeth am ei ffydd. Ac ychydig gwedi

gwedi dioddefodd ei hun am ei ffydd yr un gospedigaeth, ac y roefei ef ar eraill yn ei anghredinieth. Am hyn dywed *Tertullianus* yn ei scruten dros y Chriftnogion, fod gwaed y merthyron yn hâd yr *Eglwys*. Cans pobl wrth weled Cysfur y merthyron a chwiliant am yr achos o honi, ac wedi ei chaffael, ai dilynant, am fod tangneddyf a Duw yn awr angydd yn beth dymmunol. Yr achosion pam yr oedd y rheolwyr Paganaidd cyn fynyched, a chyn gieiddied yn gorthrymu yr Chriftnogion oedd amryw megis.

Y gelyniaeth fydd rhwng hâd y wraig a hâd y ddraig *Gen. 3. 15*. Câs gan natur lygredig Dduw ai ffyrdd. Am hynny codid celwyddau ar y Sainct, eu bod yn lladd plant, ac yn godinebu in eu cyfarfodydd: ac yr oedd y wir ffydd yn gostegu enlunaidolieth y cenhedloedd, am hynny yn eu cyffroi hwynt, *Aët. 16. 18*. pan fwriodd Paul yspryd dewiniaeth allan o langces, terfycodd dinas *Philippi* a llanwyd dinas *Ephesus* o gythryfwl yn erbyn yr efengil, rhag cyfrif teml y dduwies *Diana* yn ddi-ddim. *Aët. 19. 27*. A byddeu cynghorion Chriftnogion yn anesmwytho y rhai oeddent yn ymroddi i bechod. Dyna'r peth y wnaeth i *Herod* garcharu a mwrddro *Joan Fedyddiwr, Marc. 6. 17, 18*. Wedi i un o ordderchion *Nero* droi yn Grostnoges, a gwrthod bodloni ei gynefin chwant ei, ceisiodd y mddial ar yr efengil. Hefyd yr oedd y Chriftnogion o ran ofn Duw heb roddi ufuddod i lawer a gyfreithiau y cenhedloedd, or achos hyn y bwriwyd yr Israeliad, gynt ir *ffwrn dan*, ac i *ffan'r llewod*, *Dan. 3. 12*. ac *Pen 6. 12*. Ni syneu y rhai grasol dyngu i *Fortun Cesar*, nag addoli ei ddelw ef yn y marchnadleodd, er gorchymyn y Swyddogion, am hynny bernid hwynt yn ystyfnig ac in haeddu Cosp, rhag iddynt gyffroi hawl i frenhinieth: yn olaf pa aflwydd bynnag y ddigwydddei ir cenhedloedd, newyn, neu haint, rybient i hynny fod o herwydd ir Chriftnogion ddirmygu eu gau dduwiau hwynt, ai blaenlymei nhwy i ddifetha'r ffyddloniaid.

Wedi i *Decius* gymeryd lle *Philip* yr emerodr, (yr hwn y laddaseu ef am iddo droi yn Grifftion) rhoddodd allan broclamafiwn gwaeddyd i ladd y Chriftnogion oll, dywed Historâwr fod cyn hawfed cyfrif tywod y môr, a chyfrif henwau y rhai a ferthyrwyd

ferthyrwyd y pryd hyn yn haleithiau Rhufain, o'r dwyrain i'r Gorllewyn : er i rai o'r Christnogion lwfrhau, ac aberthu i eulynod rhag colli eu golud, etto cymerodd y lleill eu yspeilio am eu da ai bywyd yn ewyllyscar cyn y gwadent Grift, ie merheû gan y rheolwyr na thrwy fwgythion nac addewidion, na gau resymau, na phoenydiau orchfygu ffydd gwragedd a merched : eithr yr oedd gwendid rasol yn gryfach nag awdurdod anghredinol. Ac os byddeu rai yn cofaddef eu ffydd yn ofnus yn y felliwnau, cyfodeu eraill o honynt eu hunain heb neb yn eu Cymell, i gyffessu yn galonog, oni byddeu'r dyrfa yn rhyfeddu, a'r barnwyr fel Phælix yn crynu *Act. 24. 25.* a'r Christnogion yn gorfoleddu, cans byddai dyrnod Duw yn ddifymwth yn llâdd amryw o'r penydwyr, a'r encilwyr, ac ysprydion drwg yn meddianu yr lleill. Lladdwyd Decius ei hun mewn rhyfel a'r Barbariaid, a daeth Cornwyd marwol drwy'r holl ymerodraeth, y dalodd am ddifrodi'r diniwed, oni byddeu Cyrph y cenbedlig yn dyrrau yn yr heolydd, a'r Cwn yn eu llarpio, am na lesafent drin eu cleision, na chladdu eu meirwon, rhag ofn yr haint, a'r Christnogion yn ymgleddus yw gilidd, heb ddim diffyg.

Ynghylch hyn y Cwypodd Origenes athro nodedig: Siomwyd ef i swrw aberth i'r eulyn, rhag i Ethiopiaid halogi ei gorph ef ond edifrhâodd gwedi hynny, a galârodd yn oer am ei wendid, a phan aeth fel herwr i Judea, ac i'r gynylleidfâ ddymuno arno bregethu, agorodd y bibl, ar lle cyntaf y trawodd wrtho oedd *Psal. 50. 16.* yr hyn y wnaeth yw ddagrau ef attal ei eiriau, ac i'r holl dyrfa wylogyda ef.

Ar ol hyn Cafodd yr Eglwys ychydig yspaid o dangnheddyf y barodd (fel llygedyn rhwng dwy gafod yn codi chwyn yr yryd) falchder, ac anghydfod ymblith y Christnogion, yn gymaint a phan ddaeth Ileserydd attynt ôr Net yn gorchymyn, ceisiwch ac chwï gewch, etto ni fedrent gyttuno ynghylch y nifer yr oeddid i weddio drostint, nes i ddrwg hin eilwaith irru'r defaid ynghyd, ac i greuloudeb *Falerianus* yr ymerodr dorri allan yn eu herbyn hwynt: y pryd y merthrywyd *Cyprianus* athro Duw i'r o Africa, a dewisodd tri chant yn *Carthago* eu bwrw i gyl poeth, yn hytrach nag aberthu i Eulun.

Profwyd pum math ar gospedigaeth o'r yn ol i geisio tynnu

(22)
tair Morwyn Grifnogol oddiwrth y ffydd, sef, diodwyd hwynt a fineger, ac a buſtl, wedi hynny ſiangellwyd hwynt, yna dirdynwyd hwynt i balfau bwyſtſilod rheibus: ac wedi i rheini eu harbed, lladdwyd hwynt a'r cleddyf gan na wadent Grif, bu hyn yn *Africa*.

Dioddefodd y Chryſtnogion yr un ymdrin yn Ewyllyſcar mewn mannau eraill. Yn yr *Hiſpaen* gwelwyd y neſoedd yn ymagoryd i dderbyn eneidiau'r merthyron.

Ar ol i *Falerianus* erlid yr Eglwys ddwy flynedd, cymerwyd ef yn garcharwr mewn rhyfel gan *Sapores brenin Perſia*, a gwnawd ef yn gyffir brenin hwnw i ſangu arno wrth fyned ar ei farch: Encyd wedi Cychwinnodd *Aurelianus* wneuthur blinder i'r eſengil, ond pan oedd yn ſcriferu ei henw wrth warrant i goſpi'r Chriſtnogion, rhwyſtrodd Cwlwm gwythu' ef. A thros yſpaid pedair blynedd a deugan gwedi cafodd yr eſengil lonnydd a llwyddiant: amlhâodd a chynyddodd y cynnulleidfau Chriſtnogol, oni orfu iddynt adel yr hên gornelau yr addolent ynddynt, a chyfodi adeiladau eheng: ond fel y mae'r hâf yn magu pryfed, felly tyfiſſ ymryſſon a chenfigen o hawddfyd: herwydd pa ham anfonodd rhaglunieth Duw oerfel ar yr Eglwysydd drwy *Diocleſianus* yr ymerodr. Yr hwn a orchnynnodd ir byd ei addoli ef, ac am na wnaeu'r Chriſtnogion hynny, lloſcodd Eglwysydd, a ſcrythrau drwy ei holl daleithiau. Nid arbëddodd mo dywyſogion y llys, nai wraig ei hun: pan oedd miloedd o'r Chriſtnogion wedi ymgylſarfod i addoli Duw, gorchmynnodd yw filwyr eu lloſci hwynt ynghyd, am iddynt ommedd addoli yr eulyn *Jupiter*; ie merthyrodd leng oi filwyr Chriſtnogol yr unwaith (ſef 6666) am yddynt roddi eu harfau i lawr, a naccâu dibenyddio eu brodyr: llifodd afonydd gan waed y Chriſtnogion, a dychymygwyd ymhob gwlad boenydiau newyddion iddynt: a bu'r creulondeb hwn drwm ar ein cenedl ni yn Prydain, lle merthyrwyd *Albanus* ac eraill; cans dan awdurdod y Rhufeinaid yr oedd ein gwlad ni. Ac anfonafid ar lëd orchymyn argraphedig mewn prës i ddiſrodi Chriſtnogaeth, ac i addoli *Jupiter*, a *Mawrth*, gan ddiolch ir gau dduwiau am y llawnder a'r iechyd y roddid ir byd y pryd hyn: Ond yn ebrwydd anfonodd Duw newyn a chornwyd tra marwol i ddiſertha

fetha y Paganiaid. Wedi ir gerwindeb hwn barhau ddeg mlynedd, cododd Duw *Constantinus Britton* o du ei fam, (cans ei dad ef *Constantius* y briodasei *Helen* merch *Coil* brenin *Prydain*) yr hwn ag ef mewn gofal i ryfela a *Maxentius* gormesdeyrn yn Rhufain, y welodd groes yn yr awyr, a hyn wedi ei ysgrifennu a llythyrennau o Sêr, *IN HOC VINCE, WRT H HWN GORCHFYGA*. felly rhoddodd ei hyder ar Grist, a bwriodd i lawr orthrymwyr y gorllewyn, ar dwyrain, a llawer o'n gwladwyr ni yn ei ganlyn. A scrifenodd at frenin Persia hefyd yw berswadio ef i adel heddwch ir Christnogion yn ei wledydd ef, (cans darfuasei iddo ferthyru un mil a'r bum-theg o honynt) gan fynegi iddo yr dialedd y ddigwyddasei i erlidwyr eraill.

Y pryd hyn Cyhoeddwyd rhyddid i bawb i ddilyn y ffydd y welent orau. A chynyddodd y grefydd Gristnogiaidd fel yr yd ddechreu'r hâf ar ol oerni gaiaf. Rhoddwyd yn ol ir Christnogion y meddiannau y dreisiadid oddiarnynt, a breintiau yn ychwaneg: a gorfoleddant yngeiriau'r *Pf. 48. a 68.* Gawsant swyddau, ac awdurdod yn eu dwylo ymhob gwlad. diddymwyd llawer o drwg arferion pechadurus. gorchmynwyd fanwl gadw'r Sabbath. Yscrifenwyd aml gopiau or scrythurau. Cyfodwyd i fynu yscolion dysc ag eglwysydd. felly ymadnewyddodd y grefydd i barhau yn hwy na r'yscrifen brêsoedd yn ei gwahardd. Llwyddodd yr ymerodr duwiol hwn yn ei hoil ffyrdd, a throdd amryw deyrnafoedd at Grist yn yr oes hon, wrth weled llaw Dduw yn erbyn eulynaddolieth. Ond yr *Iberiaid* o ymyl *Euxinus* y dderbyniafant y ffydd drwy wraig rasol, yr hon y iachodd frenhines y wlad drwy weddi: yr oes hon drwy amlder a rhyddid yr efengil y fagodd foethysdra ymysc proffesswyr a chwestiwnau rhy ddyfnion ynghylch y Drindod, ac undeb Christ a'r Tâd o'r un sylwedd, rhwng *Arius* ac eraill; oni thysodd anghydfod gofidus ymysc yr eglwysydd. Ac wedi i *Constantinus* roddi senn ir ddwyblaid drwy lythyrau, au hannog i adel heibio ddadleuon anhawdd eu dirnad, ydoedd yn hurtio Christnogion; ac ymosod at bethau sylweddol, llefol i adeiladaeth a chariad; casglodd Cymanfa fawr o Escobion, henuriaid, a Christnogion Cyffredin i *Nicea*, lle y gosodasant i lawr bynciau r'ffydd mewn credo

350. cynwys, a rheolau er cadw undeb . Ac wedi cynhennau blini-
on, dywedir ddyfod trô ar fol *Arius*, a bwrw o hono ei berfedd.
Ond ar ol marwolaeth *Constantinus*, darfu yw fab ef *Constanti-*
363. *us*, (ir hwn y syrthiafei rheolaeth y dwyrain) gefnogi feft
Arius, a throir'r blaidd Arall allan ou iwyddau au gweinidoga-
ethau, yr hyn y barodd derfyscoedd gwaedlyd, ac anfonodd
Duw ddaiargrynfau dychrynlyd, yn gymaint a phan oedd
366. gymarfa gecrys yn ymgafclu yn *Nicomedia* i gadarnbau am-
ryffysedd, dinistriodd daiargryn y ddinas . A chyn pen nemawr
y mae *Julianus* yn cael yr ymerodraeth, yr hwn a adawodd goel-
grefydd y cenhedloedd; a chystuddwyd y Chriftnogion am
eu gwahaniadau : etto amlygwyd ynddynt rasau nefol yn eu
dioddefiadau, ac ymhyfydent dan y fflangeilau, a thysiolae-
then yn hy yn erbyn yr eulynod.

Y pryd hyn hefyd y cafodd yr Juddewon gennad i adeiladu'r
deml yn *Jerusalem*, ac i aberthu, er mwyn, gwradwyddo'r efen-
gil. Ond Symudodd daiargryn yr adeilad a'r hên Sylfeini, i gy-
flawni bwgwth Christ *Math: 24.2.* na adewid carreg ar garreg
yna heb ei dattod; a descynnodd tân o'r nefoedd i losci offerau
r'Seiri, a gwelwyd ôl croes ar eu dillad, ac nis gallent ei olchi
ymmeth.

Ymhen y ddwy flynedd lladdwyd *Julianus* mewn brwydr
yn erbyn y Persiaid . Pan gafodd ei friw marwol, taffodd ei
waed tuâr nêf, gan gydnabod fyned Christ yn drech nag ef.
Ar ei ol ef bu *Falens* yr Emerodr yn flin wrth y rhai ni throent
yn *Ariaid* . Yn *Edeffa* rhuthrodd gwraig ai phlentyn yn ei
llaw drwy lû o wyr arfog oeddent yn myned i ladd cynulleidfa
rafol tra yr oeddent yn cydaddoli, gan ddywedyd wrth y
milwyr oeddynt yn ei ffoli hi am ei brys, ei bod hi yn ceisio
myned i mewn at ei brodyr, er mwyn derbyn y goron gyda
hwynt : gorfyddeu ir rhai iachaf yn y ffydd lechu am eu by-
wyd, ac addoli yn y dirgel, tra yr oedd yr *Ariaid* yn meistrolir
Cwbl yn gyhoeddus. Peth rhyfedd fod cyn lleied rhagor mewn
deall yn achos o gymaint gelynieth, nid oedd ond dwy lythy-
ren yn y Groeg o amrafael rhyngthynt. *δούλοισι* ac *δουλεύουσιν*. Cyd-
fylwedd ydoedd Christ a'r tād meddei'r naill blaidd, o gyffelyb-
fylwedd y teureir llall ei fod ef.

Ond Cafodd eglwysydd y gorllewyn adeiladaeth a thangne-
ddyf gwell drwy orchymyn *Theodosius yr ymerodr dwiol*, dini-
strwyd Ttemplau'r eulynod, a rhoddwyd yr yspail i'r tlodion. Caf-
wyd yn Scrifenedig yn un o'r meini y darfydd i am deul yr
eulun *Serapis* pan ddeuei'r groes i'r goleu. Y pryd hyn bu *Ambro-
se yn Athro* buddiol yn yr Ital, yr hwn a naccâodd ollwn yr
Ymerodr Theodosius yw Eglwys nes iddo fynegi ei Edifeirwch
am dywallt gwaed gwirion, wrth gospi'r dieuog ynghymysc ag
eraill am derfysc yn *Theffalonia*: ac ufuddhâodd y pendefig i
gerydd yr athro. Pan oedd yr ymerodr dwiol hwn yn rhy wan
mewn brwydr yn erbyn gorthrymwyr, gostyngodd ar ei liniau,
a galwodd ar Dduw am gymorth, ac yn ebrwydd daeth gwynt
cryf, y drôdd yn ol Saethau ei elynion ar eu pennau eu hunain,
a phan ydoedd ef yn tueddei peth tuag at yr *Ariaid*, daeth
dyscawdwr atto ef, ac wedi ei gysfarch ei yn barchedig, gal-
wodd ei fab ef *Arcadius* gerfydd ei henw, megis bachgen
Cyffredin, a thra yr oedd yr ymerodr yn anfodlon am hynny,
atkebodd ef, gan ddywedyd, os wyti yn cymerud yn ddrwg
ddirmyg dy fab, meddwl beth y wnaiff Duw i'r neb ni roddo
yw fab Chrïst ei ddyledus fraint, ai anrhydedd. Dan wei-
nidogaeth *Ambrose* y derbyniodd *Anstyn* yr ailanedigaeth, ac
edifeirwch dwys: yr hwn y brifiodd yn athro dyscedig yspry-
dol yn *Africa*, ac adawodd oi ol lawer o lyfrau nodedig: ac felly y
bu eraill ymhlith y Groegiaid yn *Constantinopl*, yn enwedig *Chry-
sostom*, yn hwn adawodd y budd oedd iddo ef yw gael wrth fod
yn wr o gyfraeth, ai helynt foneddigaidd, ac y ddeiwisodd waf-
naethu Duw mewn cyflwr gwaelach yn y byd wrth hyfforddi'r
efengil: gan ddymedyd fod gormod golud yn soddi'r enaid, *sal y mae
gormod llwyth yn soddi'r llong*. A gwelodd Duw yn dda waredu
r'bohl yr ydoedd mor rasol yn eu dysgu: yn gymaint a phan
oedd y *Saraceniaid* yn cynorthwyo'r *Persiaid* i orthrymu'r
Christnogion, daeth cyffro byrbwyll i'r fyddyn, a neidiodd yr
anghred i'r Afon *Euphrates*, lle boddodd miloedd o honynt:
a phan oedd y *Gothiaid* ar fedr llosgi *Constantinopl*, dar-
fu i tyrddiwn o angylion yn rhith gwyr arfog eu gwelltio
ymaeth. Ond cafodd y *Gothiaid* a'r *Fandaliaid* (gwyr thy-
felgar o'r gogledd) lwyddiant mwy i gyftuddio'r gorlle-
wyn, ynnillasant Rufain, ac yspeiliasant hi, a phrifiasant

Oed. Chr.
400.

405.

yn ffangell Duw ar y Christnogion am eu balchder au difter wrth eu gilidd, yn enwedig yr escobion oedd euog o'r pechodau hyn, ie yn eu Cymanfâu, ai ymryffonau ynghylch geiriau. Digwyddodd hefyd dân erchyll mewn dinafoedd a llif-ddyfroedd, â daiargrynfau ofnadwy, etto ni ollyngid y beiau i Syrthio: am hynny canlynodd cornwyd rhyfeddol a yscubodd ddinafoedd cyfain, ac aeth ar lêd y byd dros ddeuddeg a deugain o flynyddoedd. A thrachefo lladdodd daiargrynfâu filoedd o bobl ni chymarent ond rhyfychan o rybudd ymlaen llaw, er i Symeon gwr duwiol, fyned o amgylch a ffangella Colofnau dinafoedd, gan erchi iddynt gymeryd gofal o feiyll ar eu traed pan ddawnfient: yn yr oes hon mae Cymanfau o wyr Eglwysig yn rhoddi baint i escobion *Rhufain a Chonstantinopl*, i fod vwchlaw escobion eraill, ac yn dechreu gorchymyn ffurf olodedig o wasanaeth i Dduw.

Oed. Chr.
462.

568.

Cafodd *Prydain* hefyd ei rhan o ddialedd yr oes hon, cans wedi in gwladwir ni yn gyffredin esculuso rhodio yn addas i'r efengil, daeth y *Saesfon* anghredadwy, (pobl o *Germania*, gwlad yr ellmin) ac wrth dwyll y cyllill hirion, ac amryw ystrywiau gwaedlyd eraill ynnillasant *Lundain*, ac *Eborroc*, a dinafoedd eraill oddiar ein henafiaid ni, gan losci'r eglwysydd a'r scrythrau. Ac er i *Aurelius Ambrosius* o *Lydaw*, *Brittwn* o'r naill du, ac yw nai ef y brenin *Arthur* ymdrech yn ddewr a'r *Saesfon*, etto or diwedd gorescynnasant *Loegr* oll, gan ddifa ei thrigolion ganedigol, a gyrru'r gweddillion i flynyddoedd Cymru.

598.

Y pechodau a gyffrodd Duw yn erbyn ein tadau ni, (medd *Gildas*) oedd trais y Brenhinoedd, ag anghyfiawnder y Barnwir, a diogi yr eglwyswyr, ac anlladrwydd a drwg ymarweddiad y bobl oll, gan alw'r drwg yn dda, ac felly collasant y wlad y ha, logasent. Och fy'ngghenedl anwyl, heddyw Cymerwch gyngor Duw *Levit. 18. 24.* fal na Chwydo y wlad chwithau. Wedi i'r *Saesfon* fod yn hîr mewn anghredinieth, daeth atynt bregethwyr o *Rhufain* (sef Austyn y mynych) ac eraill, ac y gawfant lwyddaint yn eu taith, cans credodd *Penaethiaid* a chyffredin, a bedyddwyd dengmil yn ymyl *Eborroc* yn yr un diwrnod, a dywedir i ryfeddodau gyd ganlin y gair er mwyn troedigaeth y *Saesfon*.

Saesfon. Ond tyfodd amrafael rhwng *Austyn* a dyscawdwy'r Cymru, eisien iddynt gadw'r Pasc yn ol defod Rhufain, a chyn northwyo pregethiad yr efengil i'r Saeson: o herwydd ei uchder gomeddafant ufuddhau iddo ef: ond ar ol hynny daeth lladdfa fawr ar un cant ar ddeg o synych Bangor. Dywedir am *Gregorius* escob Rhufain y anfonodd y pregethwyr at y Saeson, y crynei eipan ddarllenei eiriau *Abraham* wrth y glwth *Luk*, 16.25. Cans cyflawn oedd ei gyflwr ef yn y byd. Wedi i *Phocas* waedlyd ladd ei feistr *Mauricius*, a myned yn ymeroddr yn ei le ef, er cael gair da escob Rhufain, rhoddodd iddo Dirl i fod yn ben ar yr holl eglwys, er i *Gregorius* ychydig o'r blaen brofi yn erbyn escob *Constantinopl* nad allei escob yn y byd ymhonni or fath beth.

Oed. Chr.
602.

Ynghylch y flwyddyn 666. y dechreuodd crefydd *Mahomet* ledw drwy rym y *Saraceniaid*, y rhai oeddent wedi syrthio allan ac ymerodron y Christnogion: yr oedd yr oes hon wedi ymrannu yn resunol o ran opiniwnau, a dychymygion dynol yn cael en croesawu ymatterion crefydd. Ar hyn *Mahomet yr hudol*, (drwy help *Sergius Monach* escymunedig) y ddyfeisiod yr *Alcoran*, sef llyfr gau grefydd y Turciaid. Ac am ei fod ef yn synych yn Syrthio yn y ffeintiadau, taerei mae ymddiddanion yr angel *Gabriel* y baren ei lewyg ef. Ac fal y derbynneu'r byd ei athrawieth ef yn rhwyddach, tymherodd hi i fodloni peth ar bawb. cydnebydd Grist yn brophwyd ffyddlon er boddhau'r gwir Gristion. Gorchmyniff enwaediad er mwyn yr Judde-won. Gwediff dduwdod Christ er ynnill yr *Ariaid* oeddent aml yn y parthau hynny. Canhiadiff amllder o wragedd i'r un gwr, a rhyddid y cnawd er denu y Sawl y garent bechod, yr hyn sydd naturiol i'r holl fydd: a hynny nid yn unig yn y bywyd hwn, eithr ymharadwys yr addaw ef wleddoedd, a gwra-gedd i'r Sawl a ddilynant ei ffydd ef, ac a laddant bawb ai gwrthodo.

666.

Ynghylch hyn hefyd y daeth y gwasanaeth ladin, letaniau ac amryw ddychymedig ddefodau mewn Cymeriad yn yr Eglwysydd, er lleihad i'r inwedd, a phurdeb crefydd. fel hyn drwy'r *Alcoran* a'r offeren mae bwgwith Duw yn dechreu Cymeryd gafael ar y byd, sef nerthol weithrediad cyfeiliorni am angharu'r gwirionedd.

gwirionedd 2 *Theff.* 2. 10. 11. tybiff rhai mae a'r amser lwn y
 Cuttuna rhifedi enw'r bwyttfil *Datc.* 13, 11. gan benodi ei
 ddechreuad ef: etto ni adawodd Duw mo' ei etholedigion yn
 y monachlogydd, a'r eglwysydd o ba rai bu *Beda yn enwog*
 ymhlith y Saeson, ac a gyfieithiodd beth o'r scriythur yn Saeso-
 naec. A gadawodd llawer o foneddigion a chyffredin eu ha-
 chofion bydol, ac ymroddasant i fuchedd gaethach yn y mo-
 monachlogydd, gan ymprydio a gweddio yn aml; ond Cam ar-
 ferwyd hynny mewn amser i gynal llygredigaeth ofergoelus.
 Cans gorchmynodd y *Pab* ofod i fynu ac addoli lluniau 'r grôg
 a'r Seinctiau, ac escymunodd *Leo Isaurus yr ymerodr am geisio*
 o hono wahardd addoli 'r delwau mudion ac attaliodd yr Ital
 rhag ufuddhau iddo ef. Cymellodd y *Pab* hefyd arfer offeren
Gregorie ymhob Eglwys, fal y byddei yr un ffurf wafanaeth ym-
 hob man, a choronodd ef *Carolus magnus brenin ffrainc* yn yme-
 rodr y gorllewyn, er mwyn cael ganddo ef ei hyfforddi ef yn y
 pethau hyn. Ac ymhen talm o ddyddiau chwanegwyd defo-
 dau newyddion at yr offeren, sef gweddiau dros y meirw, a
 gwyliau calan gaeaf, a lluddwyd priodas ir offeiriaid, gan roddi
 iddynt lawer o freintiau awdurdodol yn lle priodas, ynghylch
 hyn y dewisodd yr escobion *Iwan yn Bab* yn ddiwybod, cans
 dillad gwr y wiscei hi, ac yfcolheictod y fedrei hi, a phrifiodd
 yn wir Buttain o *Babilon*, a thra yr oedd yn rhodio dinas Ru-
 fain daeth gwewyr escor arni hi, a ganwyd iddi fasterdin yn yr
 heol. Cywilyddiodd yr escobion yn ddirfawr oi phlegyd hi, am
 ddarllen o honynt yr offeren a'r professi wrth ei dewis hi: y
 pryd hyn hefyd bu cystudd trwm ar y Saeson, daeth gwyr *Den-*
mark i mewn i Loegr, at a laddasant y Saeson yn llidiog, heb ar-
 bed na Phethau Cyfredin, na Phethau Cyffsegredig, cans Paga-
 niaid oeddent a *Pharhaodd* y difrod anhrugarog hwnw yn hwy
 na dau cant o flynyddoedd. A chyn dyfod yr efroniaid hyn am
 eu pennau ni pheidieu 'r Saeson a lladd eu gilidd, cans yn saith
 brenhinieth y rhannasent Loegr, yr hyn y barodd ymrysson yn
 eu mysc, felly dialodd Duw waed y *Britaniaid* arnynt, a gallent
 ddywedyd fel *Adonibezec, Barn i, 7. megis y gwnaethom felly y*
talod Duw ini; er iddynt dderbyn yr efengil, fel y Cymernth *Da-*
fidd edifeirwch am ladd *Urias etto, ni ymadawedd y cleddyf ai dy*
 ef,

ef, dros hir amser. 2 Sam. 12. 9, 10. Cafodd *Alured* er ei fod yn frenin duwiol ei ran o'r gorthrymderau byn. Hwn y Seiliodd yscolion yn Rhydychen i hyfforddi gwybodaeth ymysc y Saeson, ni byddei ef un amser heb ran o'r Scrythur yn ei gylch, a dymunodd ar Dduw anfon rhyw ddolur arno ef yw gadw oddiwrth anladrwyd, a chynorthwyodd Duw ef yn ei flinderau, er hynny mewn amser daeth *Canutus* o Lychlyn i fod yn frenin ar Loegr, ac wrth weled fal y trawfei Duw ei dad ef *Svanus* am ei greulondeb yn lladd rhai crefyddol, ofnodd ac adeila, dodd fonachlog, a phan oedd gwenheithwyr yn mawrhau ei awdurdod ef, eisteddodd ar y traeth yn ymyl y mor, ac archodd ir llanw beidio a dyfod atto ef, ond pryd nad ufuddhae yw orchymyn ef, ceryddodd ei wenheithwyr, ac a ymddarastyn-godd o flaen Duw, ac a gyfaddefodd mae Duw oedd frenin, a bod pob peth dan ei lywodraeth ef.

Oed. Chr.
990.

Cyn dyfod y blinder echr, flon ar Loegr oddiwrth *Denmarc*, gwelwyd Cwmwl drwy'r deyrnas, ai hanner o dân, a'r hanner arall o waed; a glawiodd gwaed yn ymyl *Eborac*: wedi marw *Canutus* cafodd *Edward* y *Cyffellwr* y frenhinieth, yr hwn oedd wr Duwiol ac wedi ei farw ef, daeth y *Normaniaid* i Loegr, ac ynnillasant y deirnas drwy vn frwydr, ac a feistrolasant y saeson yn drahaus, a rheolodd *William* y *Cwncwermwr* arnynt: y flwyddyn o'r blaw gwelwyd seren gynffonog ofnadwy uwchben lloegr dros faith diwrnod.

1043.

1066.

Yn yr oes hon y tynnodd Anghrist y mwgwd oddiar ei wyneb; gan ymddangos ir byd, y Twrc yn rheibus yn y dwyrain, a'r *Pab Fildebrandus* yn y Gorllewin, yn hwn oedd Confuriwr cythreylig (fel y buafei'r *pab Sylvester* yr ail oi flaen ynteu yn y flwyddyn 1000.) ac yn gablwr, ac yn ymdderchafu uwchlaw brenhinoedd y ddaiar, ac o'r amser yma allan, a thalm o'r blaen drwy gleddyf, a gwenwyn, a chwnsfurieth yr ymgodeu yr Pabau: weithiau bydden dau, weithiau tri o honynt yn ymdynnu am y goruchafieth, a chan iddynt ymroddi i ddilyn cyngor y cythrael, cydffurfiasant addoliad Eglwyfig yn y modd tebyccaf i ddiffodd purdeb ffydd yn enw crefydd; drwy attal oddiwrth bobl air Duw, ac yspryd deallus mewn gweddi, ac yn lle hynny adrodd geiriau ladin ar dalc heb ddirnad, na theim-

1074.

Oed. Chr.
1092.

1110.

1158.

1164.

1177.

lad, ynghylch hyn y dechreuwyd cadw digwyl y meirw, yr hwn a ordeinwyd o herwydd breuddwyd *Abbad Cluniac*; yr hwn y welodd drwy hŷn eneidiau'r meirwon yr cael budd oddiwrth ei offerennau ef. Tra yr ydoedd y gweision yn cyfscu, yr hauodd Satan yr Etrau *Math. 13*. Rhoddod *Berengarius* gynyg ar argyhoeddu ofergoelion yr oes hon, a gorthrymwyd ef: ond drylliodd mellt a tharanau amryw o'r delwau yn eglwyfydd lloegr, a bu anfodlonrwydd Cyffredin am orfod o'r offeiriadau adel eu lleodd, neu wrthod eu gwragedd drwy orchymyn y Pab: a phan appeliodd escob gorthrymedig at Grist, rhoddod rybudd i'r fwyddogion pabaidd yw gyfarfod ef. Ymhen ychydig bu ef farw, ac mewn modd erchill cyrchodd anghyngarhau ar unwaith: a gwelwyd rhyfeddodau lawer; Sychodd yr afonydd, crynodd y ddaiar, berwodd ffynnon o waed yn lloegr dair wythnos. Ymddangosodd dwy leuad, a seren gynffonnog, a megis aneirif Sêr yn syrthio, a'r wybren ar dân oll. Wedi hynny gwelwyd tri haul, a thair lleuad, a chroes goch ar draws y ganol: tyftiolaethodd amryw wyr duwiol a dyscedig yn erbyn llygredigaeth yr amser hwn, a merthyrwyd hwynt, ie er i'r *Ymerodwr Fredericus Barbarossa* gyhoeddi drygioni'r Pâb, etto gorfu iddo ymoftwng iddo ef, a rhoddod y Pâb ei droed ar ei wddf ef, gan gamarfer geiriau'r, *Psal. 91. 13* y *llew a'r ddraig a fethri*: yr un yspryd balchder yrrodd y ddau Archescob faesnog mewn cymania eglwysig i ymwthio ac i ymgwffio am yr eusteddle uchaf, a thra yr oedd y *Phariseaid* hyn yn anrhydeddu Duw yn ofer a thraddodiadau dynol, Cyfododd Duw bob! iddo ei hun yw addoli mewn yspryd a gwirionedd: Sef yr *Albigenses yn Tholouse*, a *Croatia*, a *Dalmatia*. Ar *Waldenses yn Lugdunum o ffrainc*, y rhai alwyd fal hyn. Tra yr oedd *Waldez* dinafydd goludog ac eraill yn cydymddiddan, ac i un oi Cwmpeini Syrthio yn farw yn y lle, trawodd y fath ddychryn ynddo ef, ac y barodd iddo ymroi i wellhau ei fuchedd, dechreuodd rannu llawer oi dda i'r tlodion, a chwilio'r Scythurau, cans llythyrenog oedd ef, a chynghori ei deuly ai gymydogion i edifarhau; a chyfieithodd rannau o'r scrythur lân i rhai y welei ef yn ewyllysar yw dilyn, ac aeth y gronyn hâd mwltard yn bren aml ei ganghennau, am hynny cystuddwyd

cystuddwyd ef ai ddilynwyr gan yr eglwyswyr pabaidd, a chwalwyd hwynt, rhai, i *Bohemia*, eraill i *Lombardy*, eraill hyd taleithiau *Frainc*, ac amlhafant wrth eu gwascaru fal yr yd wrth ei hâu, Eu athrawieth oedd, *Na ddylid ollwn dim ir gresydd, ond sy guttunol a'r Scrythrau*. Nad o's yr un *Cyfyngwr* heb law *Christ*, ac na ddylid gweddio at seintiau, na thros y marw, na ddylid addoli mor cymun, na lluniau, na themlau, mae *Angbrist* oedd y Pab, am hynny y dylid gadel ymaeth ei ddesodau ef mewn bwydydd, ac amseroedd. Eu bychedd oedd gweddio yn hîr, yn wrefog, in fynuch ymyf eu gilidd, nid arterent un ffurf weddi, ond gweddi'r arglwydd yn unig. Cyn Cymeryd eu bwyd gweddient ar i Duw ei fendithio ef, fel y torthau yn yr anial wch. Athrawiaethent eu gilidd yn boenus. Nofieu un o honynt liw nôs dros afon amfer gaiaf i hyfforddi cymydog yngras Duw; byddei'r Scrythur ganddynt ar eu tafod leferydd, ie gan y bobl wledig; dioddefent eu lladd am eu ffydd yn gyffurus.

Yn fynuch byddei Duw yn eu gwaredu hwynt a'u brodyr yn rhyfeddol megis yn *Tholouse*, lle y lleihâodd cornwyd y fyddyn Babaidd oedd yn gwarchâu arni: ond wedi hynny rhoddodd y ddinas rafol honno genad i escobion coelgresyddol i ddyfod i mewn i ymgomio ynghylch eu ffydd y rhai fel bradwyr y ddygasant filwyr gyda eu Cwrtiau i dywallt gwaed gwirion. Mae eglwys y Groegiaid yn ymadel ag eglwys Rufain eisieu cael gan y Pab ddiwygio'r pethau oedd feius, yr hwn oedd yn pwyfo yn drwm ar Loegr hefyd, ac yn tynnu ei thryffo'r atto ei hun am bardwnau ir eneidiau, ac amryw drofeydd eraill, onid oedd y penathiaid yn achwyn arno wrth gymanfâodd Cyffredin. Blin echryllon hefyd oedd helynt Christnogion y dwyrain yn *Asia*, *Syria*, a'r gwledydd oddiamgylch, o herwydd y *Turciaid*, y rhai er nad oeddent ar y cyntaf ond byddyn fechan y ddaethei o *Scythia* i gynorthwyo *Persia* am gyflog, etto wedi Syrthio allan a'r *Persiaid* gorchfugasant eu teyrnas hwynt, ac araill oi hamgylch, a derbyniasant goelgresydd *Mahomet* oedd yn y gwledydd hynny o'r blaen. Ac er i dwysfegion y gorllewin sef *Godfrey o Builon* ac eraill arwein byddinoedd Cedyrn yn eu herbyn, ac ynnill *Jerasalem* oddi arnynt, a lladd o honynt lawer cant o filoedd, etto tyfei anghydfod

Oea. Chr.

1220.

1237.

1245.

rhwng y tywyfegion au gilidd, neu rhwng yr ymeroddr a'r Pab ynghylch arglwyddieth, y roddei achlysur i'r *Turciaid* i ynnill eu colled gyd'ag elw, ie Cenfignodd *Tmerodr Constantinopl* a'r Groegiaid wrth y byddinoedd Ladingaidd, a chymyscent galch gyd a'r blawd y werthent iddynt yw gwenwyno. Er bod y Chriltnogion ofergoelus (y rhai oeddent yn erlid purdeb crefydd yn eu gwladwyr eu hunain) yn anllwyddianus yneu rhyfel a'r Twrc, etto daeth *Tamerlan ymerodr Tartaria* a byddyn yn ei erbyn ef, ac ai gorchfygodd ef, gan gau ar *Bajazet* (y *Twrc* penaf a chreulonaf yn ei amser) mewn grât haiarn fel llew yw herddangos, ac er mwyn colpi ei falchder ef, sangei ar ei gefn ef wrth fyned ar ei farch. Ar y daith hon dŵg y Cwncwerwr hwn lawer o deyrnafoedd dano, a bu dirion wrth y Chriltnogion. Pan oedd *Bajazet* yn myned tu â'r frwydr hon mewn gosal a galar (cans clywsei ddarfod i *Tamerlan* ynnill *Sebastia* oddiar eu wyr ef, a llâdd ei fab ef *Orthobules*) aeth heibio i fugail ydoedd yn canu pibau dan areilio ei braidd gan ochneidio, a dywedid, dedwydd wyti nad oes geniti na *Sebastia* nag *Orthobules* yw golli, yr hyn syn dangos, mae gwell yn Cyflwr y rhai Sy'n bodloni ar ychydig, na'r rhai Sy'n meddu llawer.

Yn y gorllewin rhydd Duw fwyfwy o oleufyneg am llygreddigaeth yr eglwyswyr, ac mae rhai drwy'r yspryd glân yn cael deall yn llyfr y Datcuddiad, ac yn profi mae Anghrist yw'r Pab, ac yn prophwydo y cofodeu Duw weinidogion tlodion i bregethu'r efengil, ac i borthi praid Christ yn dduwiol. Ac yn dangos fel yr oedd rhagrichwyr ofergoelus, yn addurno escyrn y Sainct Meirwon, ac yn penydio y rhai byw am wirionedd eu ffydd. Au bod yn fflangellu delwau bywiol Duw, sef ei bobl, er iddynt addoli delwau mudion au bod yn porthi neu yn hytrach yn siomi defaid Christ a phorfa fŵr, ac euod afiachus, sef dychymygion dynol, ac yn cau yn fanwl rhag iddynt gael blâs ar dir Duw, sef y scrythurau. Rhagtynegodd rhai Sanctaidd y Cyfodeu Duw rai yn yspryd *Elias* i adferu purdeb crefydd, er ei bod y pryd hynny dan gwmwl. Ac ymben ychydig annogodd yspryd yr Arglwydd *Joan Wiccliffe athro'r Gadair yn Rhydychen* i oleuo Lloegr. Yr hwn wedi ei erlid gan yr escobion a bregerhodd yn droednoeth.

droednoeth gan dynnu llawer oddiwrth eulynaddoliad pabaid, i chwilio'r Scrythurau ac yw dilyn : arferi ef, a llawer o'i frodyr bregethu yn yr heolydd ar ddyddiau marchnad, pan lyf-
wyd yr Eglwysydd iddynt. A phan oedd Cymanfa yn *Llundain* yn myned ynghylch holi *Wiccliffe* ai lyfrau, digwyddodd yn yr awr honno ddaiargryn mawr y ddychrynodd y *Preladiad*. Amlhâodd dyscyblion i Grift yn ddirfawr drwy bregethau a llyfrau yr efangylwr daionus hwn, ai gydwethwr er gwaetha'r rheolwyr oeddent yn ceisio eu rhwytro : ac wedi ei farw ef ai ben ar y gobenydd, (cans cawfei ddiogelwch drwy hyfforddiad rhai o'r penaethiaid) scrifennodd y scolheigion Rhydychen dystiolaeth ir hollfyd o'i burdeb ai Sancteiddrwydd ef.

Je yn *Bohemia* cyfododd *John Husse*, ac y scolheigion enwog yn *Prague* i sicrhau ei athrawieth ef, gan brofi fod Duw yn anfon y pregethwyr oeddent yn dal allan burdeb yr efengil, er bod y *Pab* ai escobion yn eu gomedd, a bod eu cariad tu ag at Dduw ai bobl, au Sancteiddrwydd, au dioddefgarwch, yn arwyddion diflomedig o'i galwad, cans wrth gariad yr adwaenir dyscyblion Chrif. Ac er i lawer geryddu *Husse* (fel y gwnawd a *Bartimaeus*) i geisio ganddo dewi, etto llesodd yn fwy o lawer yn erbyn eulynaddoliad yr amser, a dangosodd y fath Anghenfil ydoedd yr Anghrist, gan fod tri phen, sef tri Phâb ar unwaith yn ymdrechu am y llaw vchaf; y gwahaniad hwnw y lëdodd iddo ef ddrws ymadrodd, er diwedd anfonodd yr ymerodr am dano ef i *Gymanfa Constance*, lle y caethgarcharwyd ef mewn heirn, er iddo o'r blaen gael addewid yr ymerodr a'r Pab penaf, (y rhai oeddent yno yn bresenol) y gallei ef fyned a dysod yn ddiogel ddirwystr. A phan weisant nas gellid moi ddenu ef at Babyddieth, blingasant ei goryn ef (er tynnu ymaeth yr olew Cyslegredig meddent, ar hwn yr enneiniaid ef wrth dderbyn urddau) a gwisasant am ei ben ef gap a lluniau Cythreuliaid wedi eu peintio arno, llosgasant ef yn ylw, a thaerasant na ddylid cwplau addewid i *Heretic*. Ond tra yr oedd ef wrth y stanc yr oedd ei gynghorion ef mor fuddiol, ai weddïau ef mor nerthol, onid oedd y bobl yn cydnabod iddo farw yn rasol.

O Garchar scrifennodd at ei wladwyr yw cadarnhau yn y ffydd, gan ddywedyd iddo gael datcuddiad y galwei'r Arglwydd bobl.

Oed. Chr.
1371.

1415.

bohl rasol iddo ei hun , ac o rheini y Cyfodeu weinidogion i adferu grym duwioldeb . Ac os llofceu r' Papistiaid ei lyfrau ef fel y gwnaeth yr Juddew a phrophwydolieth Jeremi pen 36. 22. etto gosodid allan yr athrawieth eilwaith yn he-laethach.

Ar ol Hufse Canlynodd *Jerome*, ei gyfaill anwyl, ac athro dyscedig o'r un ddinas. Yr hwn pan aeth i *Constance* o honaw ei hun i ymweled ai *frawd Hufse*, (fal y Cynorthwya'r naill aelod y llall mewn anghyflwr) Carcharwyd ef yno yn gaeth filain dros agos i flwyddyn, ac er iddo lithro unwaith, etto yr eilwaith yr ymddangosodd o flaen y gymanfa, argyhoeddoedd hwynt yn llym am waed *Hufse*, a phroffessodd y wir grefydd yn nerthol, a daliodd hi hyd farw : am hynny llofswyd ef wrth flanc cerfiedig ar lûn *Hufse*, er Chwanegu ei alar ; dywedodd y ddau ferthyr hyn wrth y *Papistiaid*, y caent ateb i *Dduw*, ac iddynt hwythau am eu gwaged ymhen y can mlynedd. Ond darfu ir tân y laddodd yr athrawon fywhâu'r dyscyblion yn *Bohemia*, lle'r ymnerthasant i ymddiffyn eu crefydd au bywyd, ac er ir *Pab* ar ymerodr anfon lluoedd mawrion yw difetha hwynt, etto gorchfugasant y *Papistiaid* gwagedlyd mewn un brwydr ar ddeg cyn marw *Zisca eu Capten*, a hynny mewn modd rhyfeddol, cans ychydig nifer oeddent mewn Cyffelybieth yw gelynion, a thra-wei'r fath ofn yn y *Papistiaid*, oni ffoent Cyn ymladd weithiau. Ac wedi'r gwarediadau rhyfeddol hynny, mewn amser tyfodd gwahaniadau rhwng y penaethiaid, a thrwy frâd rhoddwyd y deyrnas ir ymerodr, yr hwn ai Cymerth yn fwynaid, ac a orchmynodd ir hen filwyr ymgafclu i fewn yscuboriau er mwyn derbyn eu Cyflog yn heddychol, a Phan gafodd hwynt ynghyd parodd losci'r yscuboriau a nhwythau ynddynt.

Yn Lloegr y Paratowyd yr un ymdrin ir ffyddloniaid, gan i llysenwi yn *Lolards*, (sef *lolium*, art) hynny yw efrau : ac am hynny Ceiswyd eu chwynu, a'u llofci, a rhwyfiro eu cyfarfodydd.

Yr oedd un *Gymro* noodedig elwid *Walter Brute* o escobaeth *Herifford*, yr hwn oedd ddyscedig, ac yn dyfal gyngbori eraill i dduwioldeb, er ei fod yn wr llyg, Argyhoeddodd ei wladwyr am swyno drwy eiriau, neu ddwir bendigaidd, gan ddangos na lefodd

lesodd enw 'r Jesu i feibion *Scefa Aet. 19. 14.* eglurodd mor wrthwyneb i *Grist* oedd yr ymarweddiad gyffredin, gan fod *Christ* yn gorchymyn cariad, a'r *Pab* yn tywallt gwaed, ac ir efengil ddiddymu 'r defodau Cnawdol, a bod y *Pab* yn eu hail-gosod hwynt i tynu. Er gosod petisiwnau ar ddrysfau 'r *Parliament* am ddiwygiad grefyddol, etto ni cheid hynny drwy awdurdod ddynol yn yr oes honno: eithr rhoddwyd i farwolaeth y rhai ni addolent y groes, a'r bara yn y Cymun, a gosodwyd Cyfreithiau caeth i chwilio am bob dyn a phob llyfr yw difetha a'r y ddaliu allan y wir athrawieth, er hynny chwanegau rhifedi rhai duwiol, er fyर्थio rhai, cyfodeu eraill; ond lleihâodd y *Papistiaid* beth, cans lladdwyd o honynt ddau cant o filoedd yn y rhyfel y fu rhwng dau *Bâb*, oeddent yn ymryffon ai gilidd dros naw mlynedd a'r ugain.

Gwnaeth *Arglwydd Cobham* ei ran yn pledio gyda 'r wir grefydd hyd farw, tyftiolaethodd iddo gael grâs i ofni Duw, er pan dderbyniafei ef athrawiaeth *Wiccliffe*, ai fod o'r blaen yn byw mewn amryw bechodau ynghymdeithas y *Papistiaid*. Pan alwent arno i addoli 'r groes, estynnei allan ei freichiau, gan ddywedyd *Dyma groes o wneuthuriad Duw, (gan feddwl es gorpo tra 'r oedd ei freichiau ar lêd) ac etto nid addolwch, onid erlidwch fi, anrhesymol ynteu addoli croes o waith dyn.*

Merthyrwyd un ar bymtheg ar ugain ar unwaith, ac ymhen y mis trawodd Duw dafod *Arundel Archescob Caergaint*, fel nad allei na llyncu, na llefaru amryw ddyddiau Cyn ei farw, a chydabyddod llawer yr amser hwnw gymwysed oedd barn Duw yn erbyn yr hwn oedd mor fywiog yn Ceisio gostegu gwir bregethwyr yr efengil; yn yr oes hon y gorchmynwyd dau wyl i Fair.

Ond mae Duw yn dychwelyd at y byd a mawr drugaredd, ac yn rhoddi dawn i dlyn y brifodd yn hyfforddiant mawr ir efengil, sef celfyddyd preintio, mynnai 'r scrythur i ddynoll ryw gydnabod mae o'r nef y mae cyfarwyddyd yn dyfod i drin y ddaiar, fel y casso dun lunieth *Corphorol Isai, 28. 24.* ynteu llwyr y dylid fendithio Duw am y modd hwn i amlhâu llunieth ysprydol, ynghylch mor fuddiol a dawn y tafodau yn amser yr Apostolion.

Oed. Chr.

1439.

1450.

Cyn

Cyn y pryd hyn yr oedd yr Srythurau a llyfrau da eraill yn anaml, an yn ddrudion, o herwydd meithder eu scrifenu: profwyd ar lw yn erbyn proffesswr mewn llys pabaidd yn *y flwyddyn* 1429. iddo roddi un swllt ar bumtheg ar ugain am y testament newydd yn *Llundain*: tebygol y Costiaie'r bibl Cyfan y tri chymaint, am yr hyn swm y galleid purcasu hawl i gryn dysyn o dir yn yr oes honno. Ond yn ein dyddiau ni aml a rhâdyw llyfrau da, ac ysgolion yw dyscu, am hynny hawfach cael gwybodaeth o air Duw, yr hyn fydd yn ddynod pen ir *Anghrist*: am fod anwybodaeth yn Cadarnbâu Cyfeiliorni, fel y mae oer-ni yn caledu'r pyg, a goleuni ai gyrr i gilio, fel y gwna'r tân ir plwm ymollwn.

Ystyr rhaglunieth Duw, pan oedd yr *Eglwys* yn amlbâu ac yn dysod o'r *Aipht* y rhoddes ef ei ewyllis yn gyntaf yn scrifenedig, a phan oedd ar amlbâu a gwaredu ei bobl oddiwrth Babyddieth, caniadodd ei scrithurau yn breintiedig gyntaf. *Yn y flwyddyn* o oedran *Christ* 1453. darfu ir *Turciaid* ynnill *Constantinopl*, prif ddinas ymerodraeth Gristnogol y ddwyrain dros vn cant ar ddeg o flynyddoedd, sef er amser ein gwladwr *Constantinus* yr hwn ai hadeiladodd hi. Gofidus fyddai mynegu a chlywed dofted fu ei difrod. Gorescynnodd y *Turciaid Creu-lor* yn yr oes hon ddau cant o ddinasoedd, a deuddeg o deirnas-oedd, a dwy ymerodraeth Ghrisnogol, a hynny yn amser vn oi brenbinoedd: heb law y teirnasoedd enwog y dreisiasant drwy fin arfau gynt a chweddi.

Yr achosion amlwg o lwyddiant yr Anghred hyn ydoedd lawer. *Sef.*

Oblegid ir Christnogion ymlygru gan mwyaf, heb roddi iawn ymddiried ynghrist, ond dewisent *St. George* a *St. Dennis*, ar cyfriw yn ymddiffynwyr iddynt, gan adel *Iesu* heibio, heb yr hwn nis gallent ddim. *Ioan. 15, 5*. Ac yr oeddent mor filain yn erbyn eu brodyr y ddilynent rym yr efengil, ac oedd y *Turciaid* yn y rhai y broffessent ei ffurf hi, ie mor ambûr ydoedd buchedd y rhan fwyaf o'r Christnogion, oni orfu i *Grist* dangos barn arnynt er tystiolaethu yngwydd ei elynion mor anfodlon oedd ef i bechodau y rhai a ymhonnent oi enw ef; ac mor gâs oedd ganddo anwiredd, i hyn yfryiwn yr histori yma.

Wedi ir *Twrc* wneuthur Cyngrair a brenin *Polonia*, ac *Hungaria*, a fymud ei fuddinoedd ymaeth oddiwrtho ef yn ddigon pell, gweleir *Pab* y galleir brenin gael barr wâg i ynnill peth oddiar y *Twrc* os torrei ei ammod, ar hyn gwnaethpwyd rhuthr am ben y *Twrciaid* a nhwy heb ddiigwil dim o'r fath beth, a phan oedd y *Twrciaid* yn y frwydr ar golli'r maes, tynnodd eu brenin hwynt oi fynwes yr ysgrifen lle yr oedd ammodau'r *Cyttundeb* ar lawr gan ddywedyd, *O Grist os wyti Dduw fel y dywedant, ac y tybion ninnau dy fod ti. dial yr anffyddlondeb hwn ar y bobl sy'n profesu dy enw di, ond au gweithredoed yn dy wadu di.* Ar hyn aeth y *Twrc* yn drêch er ei fod o'r blaen ar y gwaethaf. Amseroedd eraill pan aent ir frwydr dan gablu *Christ*, gorchfygid nhwythau, ond y naill amser gyda'r llall caniododd Duw iddynt fod yn fflangell lifeiriol yw bobl anuffudd, odid ddinas na thref drwy *Asa*, *Affrica*, a rhan fawr o *Europa*, lle ni wnaeth yr anghred geirwon hyn i waed y *Christnogion* ffrydio, ar rhai y arbedi eu cleddyf, a werthid fel anifeiliaid o farchnad i farchnad i dynnu yn lle ychen, neu i wneuthur rhyw galedi arall. Ac yn awr ni chaiff y *Christnogion* y fydd dan drêth drom ymyfc y *Twrciaid*, mor ymgynnull ond yn ddirgel, na bod mewn swydd, na gwisgo arfau, na dillad chwaith o'r un sut a hwynt, na gwrthwynebu un cabl-air yn erbyn *Christ*; ac os dywedant ddim yn erbyn *Mahomet*, cânt eu llosgi; A'r peth truanaf o'r cwbl yw orfod iddyn ymadel au plant i ddwylo gelynion *Christ* yw dwyn i synu megis mewn monachlogydd yn y gau gresydd, ac i ddyscu traenio, fel pan dyfont, ac anghosio eu rhieni (cans ni chânt fyth moi hadnabod mwy ar ol eu tynnu oddiwrthynt, yr ymladdont yn fedrus yn erbyn yr efengil.

Yn Lloegr llofcwyd pobl dduwioll am ymwrthod a phabyddieth. Tra yr oeddint yn llosgi un o honynt yn cheaping *Sadberie*, torrodd tarw baitiedig yn rhydd, ac a whyliodd y *Doctor Whittington* a gondemniafei'r merthyr, gan lyso ei berfedd ef hyd yr heol wrth ei gyrrn, heb gwffwrdd a neb arall yn yr holl ymwasc. Etto ni chymereu'r erlidwyr ddim rhybudd: eithr cupiasant *John Browne* oi dy, ac ni chafodd ei wraig moi hanes ef, nes ei ddwyn ef yw losci yn agos yw gartref: a thra'r oedd

1506.

ef yn y Cyffion yn aros ei ddibenydd, mynegodd yw wraig fal y darfuafei ir *Escob* losci ei draed ef hyd at yr elscyrn, yw gymell ef i wadu ei ffydd : ac wedi dymuno arni , ai blant barbau yn ofn Duw ymroddodd ir tân.

A *Thomas Man* a folianodd Dduw am ei wneuthur ef yn offer i droi saithgant at y ffydd yr oedd ef yn marw drosti.

Yr oedd cynulleidfâu mawrion o bobl dduwiol yn ymgysarfod heb wybod ir *Escobion* yn amryw tannau yn Lloegr , ond wrth gymell y wraig i dystiolaethu yn erbyn y gwr , a'r plant yn erbyn eu rhieni, a'r naill frawd yn erbyn y llall, cafwyd ysfyfrwydd pwy oeddent yn dyscu i eraill werfi o'r testament newydd , a'r credo a'r deg gorchymyn , ac yn darlen neu yn gwrando yr Scrythurau fae sonaec y nôs, a tharfwyd hwynt fel y defaid gan y bleiddiaid.

Er nad oedd ond ymbell ddarn o'r scrythyrau yn faesonaec, a rheini yn waharddedig drwy gyfraeth y deyrnas, ac heb sawr bobl lythrenog hyd y wlad y fedreu eu darllen , etto rhyfeddol amled oedd y rhai y gawsent rās wrth eu clywed mewn cornelau , a gwelwyd gwendid Duw yn gryfach na dynion, 1 Cor. 1. 25.

Ynghylch y dyddiau hyn y prophwydodd rhai duwiol y glanhaid yr Eglwys oddiwrth ei llygredigaeth , ac yr ail blodeuei purdeb yr esengil: digwyddodd hefyd rai rhyfeddodau. Syrthiodd croesau gwaedlyd , a llŷn hoelion , a gwaiffon ac yspwng ar wisgoed pobl yn Germania. Tra yr oeddid yn Rhufeain yn Cyssegru prif *Escobion*, trawodd temestl angarddol yr Eglwys lle'r oeddent, oni Syrthiodd yr agoriadau o law delw Pedr. Angwanegodd dylceidieth, a phreintwyd llifrau'r hen athrawon, drwy lasur *Erasmus* ac eraill . A chyfododd llawer o wyr duwiol dyscedig i chwilio'r scrythyrau yn yr ieuthoedd, ymba rai yr scrifennasau'r *Prophwydi*, a'r *Aposiolion* hwynt. *Sef*, yr *Hebrew*, ar *Groeg*, a chawsant ddwfr y bywyd yn loiwsach yn y ffynnon, nag yn mws y Pab.

Scrifennodd *Luther*, a *Melanchton*, a *Zwinglius*, a llawer eraill yn erbyn marsiandiaeth, ac eulynaddoliaeth y Pab: *Nathaleu* yr *Pardwnau* ddim y ansonei ef i bob gwlad ym gwerthu am arian, ond
bod.

*bod maddenant Pechod drwy ffydd ynghrist, ac y dylid addoli yn ol
 ewyllis Duw, ac nid yn ol coel y Pab. Ar hyn casglodd Ymeroddr
 Germania gymanfa fawr o holl lywodraethwyr ei wledydd i
 ddinas Wormes, lle yr anfonwyd am Luther i bledio ei achos.
 A phan amlygodd yr Ymeroddr wrthwyneb i ddywygiad cretydd
 ceisiodd ei gyseillion gan Luther nad anturieu fyned i'r ddinas:
 atebodd ynteu: Yr aei ef i mewn yn Ew'r IESU, er bod yno gym-
 aint o gythreuliaid yw wrthwynebu ef, ag oedd o gerrig arbennau
 yr tai. A phan ddaeth ger bron, ymadroddodd yn galonog
 ymhlaid yr efengil; gan yspysu yddint Na ddylid coelio angel
 o'r nef Gal 2. cwaethach dynion ar y ddaiar yn erbyn gair Duw.*

A'r flwyddyn gwedi hyn scrifenodd y Pab at Benaethiaid
 Germania oeddent ynghyd yn Norenberg, i ddymmo arnynt
 chwareu yr meddygon gofalus, a serio Cancr Luther a thân,
 fal na thaneu ymbellach. Ond attebalant iddo, fod ei reolaeth
 lygredig ef yn blâ i'r byd, am fod y gollyngdod y wertheu ef
 oddiwrth bechod, ai benyd yn y byd hwn, a'r purdan, yn
 gwneuthur pobl yn anuwiol, gan hyderu y gallent gyflawni eu
 chwantau, ac achub eu beneidiau am ychydig arian, gan benodi
 ynghylch cant o feiau anafus oedd yn Cyd galyn pabyddieth.

O hynny allan ymosododd y tywysogion i swccro'r pregeth-
 wyr, a'r bobl dduwiol i addoli Duw mewn purdeb yn gyhoed-
 dus, ac nid yn unig mewn tyllau fel o'r blaen. Cafodd gwein-
 idogaeth Zuinglius, a Leo Juda dycciant mawr yngwladwri-
 eth Helvetia, lle gorchmynodd y Swyddogion losci yr delwau,
 a bwrw ymaeth ddefodau llygredig, a phregethu gair Duw yn
 aml ac yn blaen, gan gyhoeddi eu bod yn dal sulw fel yr oedd
 yr offeiriaid Rabaidd yn arfer eu ofergoelion er mwyn elw, a
 derchafu'r Pab, a bod gweinidigion efangylaidd yn ceisio
 búdd eneidiau, a derchafu Christ: ie ymha ddinas bynnag neu
 deyrnas y caseu pregethiad yr efengil ychydig rydid, Syrthieu'r
 offeren a'r delwau i lawr yno, fel Dagon gynt o flaen yr Arch.
 Ac yn gymaint nad ellid disgwil amgenach na chysodei Ceid-
 wad y Carchar uffernol waedd ac erlid ar ol y Carcharorion
 aethent yn rhyddion oddiwrtho ef drwy ffydd yn Grist, ym-
 nodd tywysogion Germania ac arglwyddi dinafoedd breiniol mewn
 protestatiwn, sef cyhoedd ddatcan eu meddwl i gyd gynnal dy-

Oea. Chr.
 1522.

1529.

wygiad, ac am hynny y galwyd hwynt yn Brotestants.

O hyn allan aeth y Papistiaid yn greulonach, megis eirth wedi colli eu cenawon, wrth y Protestaniaid y fydden dan eu palfau hwynt : gan dynnu aelodau rhai a gefail, a chladdu eraill yn fyw, a llosgi eraill yn ylw, a chrogi eraill. Ac er na ddiffodd eu gwaed hwynt mo boethder digofaint yr *Angrist*, etto troe llawer at râs Duw, wrth weled dioddesgarwch y merthyr-on diweddaraf megis y rhai Cyntaf.

Encyd wedi torri pen *George Scherter* (y droeseu lawer at *Grift* yn ei fywyd) ac ir Corph farw ynhyb pawb, trôdd ar ei gefn, ac a roddes y troed deheu dros yr aflwy, ac felly ei ddwyllaw, yn groes, wrth weled thyn ofnodd pawb, a chredodd llawer yw athrawieth ef, cans addawfei iddynt a rwydd oi fod ef yn marw dros *Grift*.

Yr oedd un yn *Mount Peliers* yn bodloni ymwadu a ffydd y Protestaniaid, er mwyn cael myned allan o garchar, a chyttu-nodd y Papistiaid ir peth; ond iddo gymeryd hyn yn benyd arno; sef edrych ar losci un oi hên gymdeithion yn y ffydd, yr hyn y wnaeth ef: ac wrth weled mor gyffurus yr oedd hwnw yn marw, gwrthododd wadu, eithr dewisodd ddioddef drottj.

Er maint fu blinder eraill, etto cafodd *Luther* farw ai ben ar y gobenydd yn heddychol, ar ol iddo dros naw mlynedd ar ugain bregethu yn fuddiol, a gweddio yn nerthol, ac yscryfenu yn orchestol, a chael gwarediadau rhyfeddol, a dilyn buchedd Sanctaidd. Pan fyddau golud yn dysfod atto, ofnei yn ddirfawr rhag bod Duw yn cynyg ei wobwr iddo yn y byd hwn, gan ddywedyd, *Na chafei Duw fodloni mono felly*. Y diwrnod Cyn ei farw yr oedd ymddiddan ar ei fwrdd ef ynghylch y Nef, a ydoedd y sainct yn adnabod eu gilidd yno; A thra'r oedd ynteu yn eistedd yn egwan gyda hwynt yw bryd bwyd, adroddodd ei dyb, mae fel yr adnabu *Adda Efa ymbaradmys er na welfei moni erioed o'r blaen, felly y bydd Cymdeithas y rhai perffaith yn y nêf, er na welfant eu gilidd mewn Cyrph gogoneddus erioed o'r blaen*.

Yn yr Hispaen mae yr ymgais melltigedig yn llâdd llawer o rai duwiol dyscedig a boneddigaidd. Teifi y Ceisiaid hyn y neb yfynont i garchar tywyll du, lle ni chaiff y Carcharor na darllen, nac yscrifenu, ac os dywed y plentyn air dros ei dâd caeth caiff.

caiff yr un triniad ac yntef, am ddymuno yn dda i heretic. Dirdynnir yno, a llwythir a heirn yn greulon, ac yn ddirgel.

Ymysc eraill y ferthyrwyd yn yr *Ital*, nodedig fu dioddefgar *mch Pomponius Algerius ysgolhaig o Padua*: yr hwn pan garcharwyd ef am ei zêl i bur gresfydd, yscrifenodd at ei frodyr, *Iddo effel Sampson gael dil mêl ymol y llew, a pharadwys hyfryd yn y daiardy dremlyd, a llawenydd nefol yn yr ogof uffernol, ar lle bydden eraill yn crynn, ei fod ef yn ymhyfrydu, a bod Christ mor fwrw a chadw Cymdeithas ai weision yn y Carchar isaf*. Seliodd y ffydd ai waed yn Rhufain, wedi hyn condemnwyd va cant ar bumtheg yn *Calabria* gwlad or *Ital*, lle y derbyniasid yr efengil yn ewyllyscar a thorrodd y *Papistiaid* wythi gwaed pedwar ugain o'r *Protestaniaid* yn yr un diwrnod a chylllell gigidd, gan eu lladd fel defaid ol yn ol: yr ydoedd y merthyron mor fodlon i farw, a'r dihenyddwr mor waedlyd yn taro ei gyllell rhwng ei ddannedd, tra fyddei yn ymaflyd yn y naill ar ol y llall onid oedd yr edrychwyr yn wylo gan erchylled oedd y golwg, etto ni orphwyasont nes dinistrio dwy dref, a mil oi trigolion.

Yr un ffunydd y gwnawd yn *ffrains*, a'r *Waldefiaid* yn *Merindol* a *Cabriers*, y rhai a ddaliafent burdeb yr efengil yn drefiadol er ys talm o flynyddoed, lle y lladdwyd y gwyr a'r gwragedd, a'r plant, heb arbed neb a chyflawnodd y *Papistiaid* yr un peth ac yr ydoedd yr *Apostol Iago* pen 5, 6. yn achwyn rhagddo, *Condemnasant a lladdasant y cyfiarn, ac ynteu heb Sefyll yn herbyn*. Y Cyfryw, zêl waedlyd i Babyddieth y barodd i *Duc Safoy*, erlid yr un bobl yn ei arglwyddieth ynteu, Sef *Piedmont*, tan y mynydd *Mynen*, gan roftio rhai o honynt wrth dan araf, a chaethiwo eraill mewn llongau, a gyrru eraill i lechu i'r creigiau.

Ynghylch hyn bu *Calvin* yn bregethwr hynod yn *Geneva*, yr hwn oedd yn studio'r gyfraeth ar y Cyntaf, nes i Dduw ynnill ei galon ef at yr scrithurau: yr ydoedd ef yn un o'r pregethwyr puraf, a chyflawnaf o'râs a dysciedieth, a'r y fu er amser yr Apostolion, daeth llawer o'r *Ital*, a'r *Hispan*, a lloegr at ei weinidogaeth ef, o ran arogl y bywyd oedd ynddi, dŷg lawer o boen, a chyftudd yngwaith yr arglwydd, er bod *Duc Savoy*

yn cefigenu wrth ffyniant yr efengil yn y ddinas enwog hon, etto ymddiffynodd Duw y dinas ai eglwys yn ei erbyn ef. Ar ol *Calvin bu Beza* yn golofn yn eglwys *Geneva*, yr hwn oedd lawn o olud, a dyfc, a goruchafieth : ac wedi ir Arglwyd ei ddarostwng ef drwy ddolur, ymrôdd i ogoneddu ei waredwr yngweidogaeth yr efengil, gan wneuthur ammod a Duw yn ei gyfyngder yngeiriau'r Prophwyd *Psal. 142. 7.*

Yn *Scotland* bu *Cnox* yn athro *llwyddianus* i adferu gwir rasol ddyfc, rhoddodd Duw iddo ddawn i rhagfynegu Pethau yn enwedig yn erbyn rhwystrwyr yr efengil. Anibenus fyddu portreiafu llafur a lludded Cymaint ac y gyfododd Duw i alw'r byd o dywyllwch i oleuni yn yr oes hon y tu hwnt ir mor, dyfal oeddent, a mentrus mewn dadlau Cyhoeddus i gau safnau athrawon Papyddieth. Diwyd yn Pregethu, ac yn scrifenu, addfwyn yn dioddes, nerthol mewn gweddiau; rhaid ini dywedyd yngeiriau *Dafydd yr arglwydd a roddes y gair, mawr oedd mintai y rhai ai pregethent Psal 68. 11.*

Yn *Lloegr* hefyd bu tyfion ffyddlon i Dduw y pryd hyn, megis *Bilney* yr hwn wrth glywed llawer yn dywedyd, *na chlywsent erioed sôn am adgyfodiad y Corph*, (cans ni ddeallent mo'r credo Lladin, tosturiodd wrth ei wladwyr, a phregethodd ymhob man y cafei rydid ynddo, ac yn y maesydd, ac o dy i dy, nes ei losci am ei boen, efe drôdd *Latimer* at Dduw.

Hynod fu gwaith grâs hefyd yn *James Bainham*, gwr o gyt-raeth, a mab i farchog; yr hwn drwy gôsp y gymellwyd ai enau i wadu ffydd ei galon, ond Cyn pen y mis wedi iddo gael rhydid ei gorph, yr oedd ei gydwybod ef yn gaeth, nes iddo fyned at gynulleidfa ddirgel o'r bobl dduwiol, a chydabod eu gwypm yn edifarus, aeth hefyd ir eglwys blwyf ar y Sabboth, a'r testament newydd Saefonaec yn ei law, a mynegodd ir holl bobl dan wylo dagrau heilltion, fel y darfuafu iddo ef wadu Duw, a dymunodd arnynt faddeu iddo ef, gan eu Cynghori i ochelyd di-fter Duw, au galw hwynt yn dystion, ei fod ef yn dychwelyd at y gwirionedd eilwaith, yr hyn ysgrifennodd ef at yr Eiscob hefyd. Am hyn Carcharwyd ef yn fileiniach nag o'r blaen; gan ei gadw yn y cyffion a heirn ar ei draed bumthegnos ynglô-dy'r Eiscob, ai fflangellu yn fynych, ac er diwedd ei losci wrth

Stanc.

Oed. Chr.

1532.

Stanc. A thra yr oedd ef yn tân ai aelodau wedi hanner llofci, dywedodd wrth y Papistiaid, *Yr ydych yn gofyn am ryfeddodau gennym, gwelwch yma yn awr ryfeddod, Cans nid wyfi yn teimlo mwy o boen y tân hwn, na Phe byddwn ar wely mân bla, neu un o bêr lysiau.*

Ar ol hwn Canlynodd *John Frith*, yr hwn y scrifenodd mor fuddiol o'r Carchar, ac y sicrhâodd ymadrodd yr *Apostol*, na rwymit gair Duw; cans derbyniodd *Cranmer* ac eraill adeiladaeth oddiwrth ei waithef.

Ynghylch hyn y collodd y Pab ei awdurdod yn *Lloegr*, fel na chydabyddid ef yn ben ir Eglwys, ac am hynny na roddid un tammed brâs yn ei safn ef mwy. Ac y bu *Tyndal* gwr o gyffiniau Cymru yn hyfforddiant mawr i wir wybodaeth, cans cyfieuthodd a phreintiodd yr scrythurau yn saesonaec, ac anfonodd hwynt yw tân yn *Lloegr*, a llyfran buddiol eraill, a thicciafant er iechydwrieth i laweroedd yn yr oes honno, ar hyn Cyfrôdd y rhai oedd yn caru tywyllwch, fal *Jerusalem* wrth eni Christ, ac ni orphwysafant nes cael ei losci ef ai lyfrau; tra yr oedd yn disgwilei ddiwedd, efe drodd geidwad y Carchar ai dylwyth i ofni Duw. Pan wahoddodd ei wladwyr *Mr Tyndal* i edrych ar gonfurwr y fyddu arfer o wneuthur perthau rhyfeddol, drwy ei ffydd attaliodd ef nerth gythreulyg y Jwger, yr hwn wedi chwyfu yn swyno, ac heballu gwneuthur dim oi gynefin galliau, gysaddefodd fod rhyw un yn y stafell yn diddymu ei scil ef. Er bod y *Brenin Harry 8.* yn bwrw i lawr awdurdod y Pab, etto nid ymwrthododd ai athrawieth ef, am hynny dygpwyd *Lambert* Gydweithwr *Tyndal* yn yr esengil, i bledio ar gyhoedd a dêg o'r escobion ol yn ol o flaen y brenin, yr hyn y wnaeth ef yn orchestol, cans yr oedd Duw wedi ei gynyscaeddu ef a Zêl, ac a dysceidieth ragorol. Ac am ei dystiolaeth llofswyd ef yn *Llundain*, A phan oedd ei holl gorph ef yn ffaglu, cododd ei ddwylaw i fynu, ai tufedd yn goleuo fel Canwyllau, gan lefain wrth y bobl, *Neb ond Christ, neb ond Christ,*

Ar ol hyn llofswyd llawer o'r bobl dduwiol yn *Lloegr*, a thorwyd pen *Arglwydd Cromwell* yr hwn ydoedd ir ffydloniaid fel *Obadiab ynhy Ahab*. Ymysc eraill hynod fu ffydd llestr gwan sef *Anne Ascew* gwraig fonbeddig; yr hon y ddangosodd yw:

Oed. Chr.
1538.

Oed. Chr.
1546.

yw herlidwyr, fal yr oeddent yn gwrthwynebu'r yspryd glan, y rhai ai racciâfant hi yn greulon, oni thynnafant agos ei holl gymalau ai hescyrn oddiwrth eu gilidd, eisieu caffael genddi wadu ei ffydd, neu ochan dain ei phoen, Ac er ei bod hi o dylwyth ardderchog, a chynnig iddi bethau mawrion am droi yn *Bapist*, etto gwrthododd y cyfan, ac ymroddodd i ddiweddu ei dyddiau yn tân er tyftiolaeth yr Efengyl.

Gwelwyd yr un dewrder mewn gwraig rasol yn *Scotland*, yr hon y farnwyd yn heretic, eisieu iddi alw ar Fair, gyda'g ar Grist pan fyddeu hi mewn gwewyr escor, a phan oedd hi yn cymeryd ei chenad ai gwr (yr hwn oedd hesyd i gymeryd ei farwolaeth gyda hi am ei ffydd) annogodd ef i lawenychu, ac eb hi, *Ni ddwywedaf nôs dai chwi, cans yn ebrwydd ymgysarfyddwn yn heirna; nef.*

Yn y flwyddyn 1547 gwelodd Duw yn dda roddi ynghalon y brenin *Edward 6.* ai gynghorwyr serch ir wir ffydd, a gallu yn eu dwylaw yw hyfforddi. Ac er nad oedd y Brenin ond bachgen, etto fel *Josiah brenin daionus Jerusalem*, parodd ymoſyn a gair Duw, ac ufuddhâu iddo, ie arferodd *Dnc Somerset* y pennaf o Arglwyddi'r cyngor ei holl egni mewn zêtrafol i fwrw eulynaddoliath i lawr. A thrwy Act o *Parliament* diddymwyd y Cyfreithiau caeth gwaedlyd y wneuthid o amser i amser i orthrymu grym yr efengyl, ond cododd ynghylch dengmil o wyr *Cornwall* ein cydgenedl ni, a *Desonsire*, yn arfog i wrthwynebu diwygiad y ffydd, gan geisio'r gyfraeth gaeth yn ei herbyn i fod eilwaith mewn grym, a'r offeren Lladin, i hyn atebodd y brenin, *Nad oedd achos i ddeiliaid gwyno rhagddo ef, am yscrifenu cyfreithau allaeth yn lle gwaed, ac nad oedd y llyfr gwaſanaeth ond yr un yn Saesonaec, ac oedd o'r blaen yn Lladin, er ei fod beth yn llai o herwydd gadel allan o heno ef i'w pethau amweddaidd oedd yn yr offeren Lladin, a bod yn well iddynt glywed y gweddian yn yr iaith y ddeallent.* A chan na roddent le i reswm, gorchfygwyd hwynt mewn dwy frwydr, er eu bod yn fwy eu rhifedi na byddin y brenin.

Yn yr un achos cafodd gwyr y brenin *Edward* fuddugolieth yn *Scotland*, er ir *Papistiaid* hynny ddwyn y Bara mewn blwch, a'r delwau eraill yr hyderent arnynt, gyd a hwynt ir maes.

Ile lladdwyd tair mil ardddeg'or *Scotiaid*, a chant yn unig o'r *Saesfon*, digwyddodd hyn ar yr un diwrnod ac y llofswyd y delwau yn Llundain.

Darostyngwyd hefyd y gwrthryfelwyr yn *Norffolke a Sire Eborac*. A churwyd gwyr *Freinc yn Jersey*. Yn yr amser hwn rhoddwyd *biblaau Saesonaec* i bob plwyf yn Lloegr, a golodwyd allan y *llyfr Homili* i gynorthwyo y lleodd oeddent weigion : cans anhawdd ydoedd cael pregethwr ymhob plwyf cyn gynted ar ol troi ymaeth gymaint o offeiriadau pabaidd. ond gan nad oedd y deyrnas yn dwyn Erwyth cyfattedbolir llafur, a'r bâd, a'r cafodydd nesol yr oedd Duw yn ei ganhiadu iddi, gadawodd ir *Papistiaid* ei batingo hi eilwaith, a llofci'r *Protestaniaid* yn aml, i edrych y ddygei ffrwyth gwell gwedi. Cans ar ol ir *frenhines Marie* addaw yn deg ir *Protestaniaid* er mwyn cael y goron, galwodd *Barliament* i fwrw i lawr y gresydd y gawfei ryddid gan ei *brawd Edward*, a golododd *Babyddieth* i fynu eilwaith, ac i hyfforddi ei phwrpas priododd *Philip brenin Hyspaen*.

Ac er rhybuddio'r byd o'r peth oedd ar ddyfod, gwelwyd dau haul yn Llundain, ac enfys ai chefn yn isaf, ai dau gorn i fynu, megis pe buafeu'r nef ar fedr Saethu tuâr ddaiar.

Yn y brofedigaeth danllydd cymellwyd rhai i wadu eu ffydd, megis yr *Iustus Hales*, yr hwn wedi bynny ai boddodd ei hun o dra gofid calon.

Ac wedi dihenyddio yr arglywyddes *Jane Gray Christnoges gyflawn o zel*, a gwybodaeth rasol, amhwyllodd yr *Iustus Morgan* ai barnaleu hi i golli ei phen, a llefodd nes ei farw, am dynnu'r arglywyddes *Jane* oddiwrtho ef.

Yn y flwyddyn 1555 âr drydydd o deyrnasiad y *frenh. Marie*, y dechreuwyd llofci'r Pregethwyr duwiol. ar Gyntaf o honynt y dorrodd y brîse, oedd Mr *Rogers*. Yr hwn, pan arweinwyd ef o gaeth garchar ir tân, a chyfarfod ar y ffordd ai wraig ag un a'r ddeg o blant, y rhai pe gallasent y ddisoddasent y tân ai dragrau; ni ryfodd garu Christ ai wirionedd yn twy nani wraig, na'i blaut ai fywyd hefyd. A gorfoleddodd y brodyr yn ddirfawr weled Cadernid ei ffydd ef.

Ac wedi hwn canlynodd Mr *Saunders* i wneuthur ymunrhyw dystiolaeth. Yr hwn yn ei ieuenctid y roddafid yn ferfiant, ond ni orphwyfodd ei gydwybod ef nes troi at ei lyfrau i fyned yn bregethwr. Dangosodd fod yr offeren fel gwenwyn, lawer wedi ei gymysc ag ychydig lefrith; fef, llawer o amryfuseddau ymysc rhai scrythurau. Llofswyd ef ynghoventri.

Felly hefyd y digwyddodd i Hooper *Escob Caerfrangen*, yr hwn wedi cau arno yn fanwl yngharcharau Llundain, (nid y doedd ryfedd cloi arno am ei fod yn dlws mor werthfawr) y anfonwyd i *Gaerlwin* yw losci, lle yr ymgafclodd llawer yw weled ef, ac i weddio gyda'g ef, gan sendithio Duw am y grâs y dderbyniasent drwy ei bregethiad ddwys ef, cans dyweden, *nad oedd pobl, heb ir yspryd ferwi ymaeth eu trachwantau gymwysach i Dduw, na chig amrwd yn fynd i ddaen*. Pan ddaeth at y stanc rhoddwyd ger ei fron ef ysgrifen oddiwrth y frenhines i beri arbed ei fywyd ef, os troeu yn *Bapist*, ac wedi iddo wrthod y gau gymwynas hwnw, rhoddodd ei enaid i law Dduw, ar ol yw gorph ef ddioddef angerdd y tân dri chwarter awr heb swicio. Tyfthiolaethodd *nad allen un garu Christ ai enaid, a pherchi yr offeren ai gorph, mwy nag y gall gwraig ferchu ei gwr ai chalon, tra y rhoddei hi ei chorph i eraill*.

Yr achosion penaf yngolwg dynion o ferthyrdod y bobl dduwiol y pryd hyn oedd eu cefnogrwydd hwynt i Sefyll gyda'r scrythurau yn erbyn traddodiadau pabaidd. Can wrthod addet y *pâb* yn ben ir eglwys, nag yn wir aelod o honi, o herwyd ei dduygioni. Gomeddasant hefyd addoli lluniar, âr bara yn yr offeren; gan egluro nad oedd na chorph nag yspryd *Christ* yn bresenol ynddi, am hynny y dylid tynnu oddiwrthi beth bynag y fyddu'r dial dynol. Ie ni chiliaent ymaeth er cael rhybudd oi perigl; cans dewisent goron ferthyrdod fel y bobl rasol yn y brif eglwys.

Pan roddwyd dyfyn Dr *Taylor* (yr hwn y gynyddodd y praidd y ddechreuasau *Bilney* ei gasclu yn *Hadley*), onid aeth y plwyf yn ysgol ddyscedig) naccaodd ddianc, er bod ei berthynasau yn tâergeisio ganddo ei arbed ei hun, eithr dywedodd, *Na chasau ef syth y sath achlyssan i ogoneddu Dduw, a thrwy ddioddef dros ei efengyl ef*. Am bynny aeth i Lundain heb neb yn ei wiled ef

ar hyd y ffordd. A phan ddaeth ger bron; tystiolaethodd y gwir yn hy. Ac yn y carchar llawenychodd yn enwedig am gymdeithas yr *Angel Bradford*.

Yr oedd Carcharau Lloegr yn awr fal Eglwysydd llawn o'r bobl dduwiolaf, a hyfryd oedd weled eu rhinweddau, a chlywed eu Cynghorion, ai gweddiau. Wedi ei fwrw ei i farw, a'r Swyddogion yn eiriol arno am gymodi a phabyddieth, *dywedodd Iddo dwyllo llawer yn Hadley*; ar hyn tybiasant y troeu ef, hyd oni ddeonglodd y peth, *ses y twyllen ef y prysed yn monwent Hadley, am na chaent fwyta mo'i gorph Cnamdig ef, ei thr gadawei ei losci yn tân cyn y gwaden Crist*; ac felly y bu.

Ac nid pregethwyr yn unic, ond proffesswyr Cyffredin hefyd fuont ffyddlon hyd angau. Cans wedi i *Boner escob Llundain* holi un *Tomkins* gwydd, ac am nad ymwadeu ai grefydd yr hon y ddilyneu ef yn ddiwyd, pwyodd yr *Escob* ef yn greulon, gan dynu gwallt ei ben ef ai farf, a chymertg gan wyll dair-dyblig olau, ac a loscodd ei law ef, onid oedd y dwfr yn Saethu allan o'r giau; etto nid oedd y merthyr yn teimlo gronyn o boen, am fod ei yspryd ef yn gyflawn o gyflur, ac wedi hynny lloscasant ei holl gorph ef yn *Smithfield*.

Felly y gwnaethpwyd ag *William Hunter* bachgen o ran oedran, a gwr mewn gwybodaeth, yr hwn, tra yr oedd ef wrth y stanc yn gweddio y geiriau hyn, *mab duw tywyna arnafi*, yn ebrwydd discleiriodd yr haul yn ei wyneb, er bod yr wybren yn dywyll iawn, ac yn gymylog o'r blaen.

Yn Neheudir Cymru hefyd dioddefodd rhai am yr un achos, fef *Escob Farrar*, yr hwn y gyhuddwyd gan swyddogion mallaisys ei escobaeth yn amser y *brenin Edward*, ac a garcharwyd ar gam, megis pe buaseu yn tueddu at *Babyddieth*; ac yn amser y *frenhines Marie* mynnodd yr un Cyhuddwyr ei losci ef am wrthwynebu *pabyddieth*. Wrth fyned i farw pan oedd un yn Cwyno iddo dofted fyddau ei boen, atebodd ynteu, *os gwelwch fi yn aflonydd, na chaelwch fy athrawieth a safodd yn llonydd ynghanol y tân, nes ei drengu*.

Yr oedd hefyd un *Rawlins Wynne* ynghaerddydd, yr hwn er ei fod yn anillythrennog, etto wedi cyffroi ei feddwl i geisio gwybod, a dilyn ewyllis *Dau*, wrth wrando ar ei blentyn yn darllen

yr Scythurau beunydd, y gafodd y fath wybodaeth a zêl, ac y droes lawer at ofn Duw, am hynny ar ol hîr garchar, llofswyd ef yn ei dref gartrefol. Ac wrth fyned at y stanc gwleu ei gymydogion gysnewidiad ryfeddol yn ei gorph ef, cans lle'r oedd o'r blaen yr Crynu gan oedran, yr oedd yn awr yn fyth inion, ac wyneb Siriol.

Yn Ghaer-Lleon yn ymyl Gwynedd y llofswyd *George Marsh* *Pregethwr dwiwl*, yr hwn pan glywodd fod ymofyn am dano ei, aeth i mewn o hono en hun, ac argyhoeddodd ei ddiodef-garwch ef lawer o bobl: oni orfu ir *Escob* bregethu i geisio gan bobl goelio mae heretic y loscasei ef, a chyn pen nemawr llofcodd puttain yr *Escob* (fal y dywedent) a bu ef farw yn ferthyr i *Venus*. Dywedodd *Marsh*, fod *Duw* yn dyrnu ac yn nithio yr yd yn amser y frenhines *Marie* y hanafeu ef yn amser y brenin *Edward*, Ac y dyleu rhai dâ ddioddef mwy er mwyn *Chrîst*, nag y mae y rhai drwg er mwyn pechod: gan eu bod yn dwyn carchar ag angen, am ymddial, neu ledratta arian yw treulio ar eu chwantau.

A thra yr oedd y merthyron yn canmol *Duw* wrth y stanciau, yr oedd yr offeiriaid llygredig yn canmol y pâb yn eu gorffedau, ond cyrhaeddodd llaw Dduw rai o honynt. Cans tra yr oedd offeiriad *Crondall* yn ei bregeth yn clodfori y maddeuant pechodau y dderbyniafeu ef oddiwrth genad y pâb iddo hun, ac ir plwyf, ac wrth hwnnw yn hyderu ei fod mewn cyflwr da, yn ebrwydd syrthiodd yn farw yn y pulpud, ac ni symudodd fyth na llaw na throed.

Gwelwyd arwydd gwell ar un *Mr Fawkes* gwr galluog yn yr *scrythurau*: yr hwn pan oedd yn myned yw losci eisieu dwyn ei blentyn yw tedyddio yn ol yr offeren, y gadarnhâodd ei gyfnewidiaid yn y ffydd, y rhai ddymunafant arno pan fydden ef yn tân roddi iddynt arwydd os gellid gadw meddwl yn llonydd yn y fâth boen er mwyn yr efengyl, A phan oedd y merthyr yn tân, wedi Crychu ei groen, a cholli ei leferydd, a llofci ei fysedd, oni thybiodd pawbiddo drengu, yn ebrwydd cododd ei ddwyllaw (a nhwy yn ffaglu yn olau) vwch ei ben, gan eu taro ynghyd dair-gwaith: yr hyn y barodd ir bobl glodfori *Duw* gyda bloedd fawr.

Ni bu ddim llai cyffurus helynt *Bradford* yn ei gystudd: yr hwn y gawfeu râs mawr gan Dduw yn ievanc; a phan oedd idd yn ei

ei alw ef i weinidogaeth yr efengyl, yr oedd yn arswydus ganddo fel *Moses* gymeryd y swydd arno, o ran y dŵb wael oedd ganddo am dano ei hun, nes i athro enwog ei argyhoeddi ef, ai annog ef, *Nad attalien fara baid oddiwrth eneidiau newynllyd, ond oedd ganddo fara gwyn ym roddi iddynt.* Rhagddangosodd y deuen plâ am broffesu 'r efengyl yn gnawdol, a chanlynodd y chwys marwol y pryd hynny. Pregethu, a darllen, a gweddio, a myfyrio oedd ei tywyd ef, ar ei liniau y byddeu yn studio, dan fynych wyllo, addiwyn, a ffyddlon a chyfiawn o Zêl oedd ef. Yscrifenodd fod y byd yn fodlon i *Babyddieth*, oblegyd nad oedd yr offeren yn *Ceryddu* neb am bechod, fal yr oedd pregethiad yr efengyl, a bod yr eglwys butteinaiidd yn ymarwssio a d-fodau brithion, ond bod yr eglwys briod yn blaen hebddynt, ac yn dëg oddifewn. *Psal. 45.*

Wedi ei garcharu yn amser y frenhines *Marie*, cafodd y fath garedigrwydd gan ei geidwaid, ac a roddes iddo achlyssur i bregethu beunydd, a llenwi ei stafell o bobl dduwiol, ac yn fynech i gyfrannu swpper yr arglwydd. Er ei fod ef unwaith yn ô anewyllyfcar i swydd i weinidogaeth, etto yr oedd ef yn chwannog i ferthyrdod, gan ddywedyd yn ei weddi, pan ddaeth yr amser *Custudd Cyffredin* ar dduwioldeb, *welw fi, anfon fi. Isai. 6. 8.* a gorfoleddodd ynghariad Duw, *am iddo anfon am dano ef, fel Elias, mewn cerbyd tanllyd.* Wedi ei rybuddio ef yngharchar oi farwolaeth, gweddiodd, a chynghorodd mor ysprydol ymyf ei gyfeillion, a bu mor hyfryd yn ei enaid, megis pe buafeu yn y nef eufus. Pan ddaeth at y stanc yn *Smithfield*, a dechreu cynghori 'r bobl, rhwystrodd y *Siri* ef, am fod yr ymwasc yn sawr, (fel y byddeu wrth losci 'r holl ferthyron, am hynny ofneu 'r swyddogion rhag *Cythryfwl*, a phryffurent i orphen eu gorchwyl) ond trôdd *Mr. Bradford* at ei gyd-ferthyr, gâ ei galonni ef, wrth ylltyried y casent y nos honno swpper llawen gydâr arglwydd.

Ar ol hyn llofswyd mewn amryw fannau yn Lloegr y flwyddyn hon lawer o wyr dauwiol, boneddigion a chyffredin; weithiau pedwar, weithiau pump, weithiau chwech yn yr un tanllwyth dan gyffeisu eu ffydd yn rasol, ie yr ydoedd y fath nerth ynghyffes y merthyron, ag y drôdd lawer y fuafent *Bapistiaid* yn amser y brenin *Edward*, yn *Brotestaniaid* cyne yn amser y frenhines *Marie*. Cans gwelyd llawer o rasac o anwyldra Duw tuag at y rhai cystuddiedig y pryd hyn.

pan oedd *Robert Smith* wrth losci yn dymuno ar Dduw ddangos arwydd arno er daioni, wedi iddo fyned yn leuon du yn tân, yn ddisymwrth cyfododd yn ei feiyl, a churodd y bonion breuchiau ydoedd ganddo, i ddangos llawenydd ei galon. Yn *Normich* hefyd carcharwyd un *Mr. Robert Samuel Fregethwr* grafol, gan ei gadwyno ef yn ei union sefyll wrth bôst, fal na chafeu onid blaenau ei draed i gynnal ei holl gorph, ai benydio a newyn heb roddi iddo ond tri thammaid o fara, a thair llwyaid o ddwfr yn y dydd, a phan geisieu yfed ei drwnc ei hun nid oedd ddefnyn o ddwfr yn ei gorph yw wneuthur. yn y Cyflwr hwn Syrthiodd mewn llewyg, a fafodd un mewn gwisc wen yn ei ymyl ef, ac a ddywedodd, *Samuel Cymer gyssur, cans ar ol y dydd hwn, ni newyni ac ni fychedi byth mwy*, ac o hynny allan ni theimlodd na newyn na fyched hyd oni loscwyd ef. A chyn pea nemawr o amser dygpwyd ef at y stanc lle y mynegodd y weledigaeth yw gyfeillion, gan ddywedyd nad allei ef o ran gorchwyledd adrodd y fath gyssuron y gawseu ef gan Crist yn ei boenau. Pan ddaeth at y tân ni thybiodd y penyd hwnw ond chwareu, wrth y triniad y gawseu ef gan erlidwyr yngharchar. *O grenlondeb Pabaid! o ddioddefgarwch sanctaidd!* Tyfhiolaethodd rhai iddynt weled ei gorph ef yn discleirio yn tân fel arian coeth.

Felly y ceisiodd yr vnryhw erlydwyr ladd *Robert Glover* gwr bonheddig drwy oerni, a gorthrymder yngharchar, ond nerthodd Duw ef yn ei gorph ai enaid, gan roddi iddo brawf o fywyd tragwyddol. Wedi iddynt ei gondemnio ef, bu anghyffurus ddwy nôs cyn ei losci: ond pan ddaeth at olwg y stanc, cafodd y fath siccrwydd hyfryd o gariad Duw, oni churodd ei ddwylo ynghyd, gan sefain ar ei gyfaill yn llawen, a dywedyd, *efe ddaeth, efe ddaeth*, mor siriol ac un y gawseu ei waredu oddiwrth ryw berygl marwol, ac nid fel un yn myned iddo.

Ac fel y gwelwyd, yn awr yn y brofedigaeth hon ffyddlondeb y merthyron, ac ymgeledd Duw tuag atynt yn eu cystuddiau trymmaf, ai ddialeddau ar yr erlidwyr, felly'r anghyffur y ddigwydden ir encilwyr llyrfion; megis i un *West*: yr hwn rhag ofn y ddarllenodd yr offeren yn erbyn ei gydwybod, a bu ef farw ychydig gwedi.

Eraill am y cyfryw wendid y syrthient i flinder meddwl hyd
oni

oni ddychwelant at Dduw, neu wnaent ben am danynt eu hunain, neu nhwy gafent ryw afiwydd arall. Fel y bu i *Richard Denton* gôf, at yr hwn yr anfonodd un o'r merthyron ffyring yn arwydd, gan gosio iddo ef ei fywiogrwydd yn y ffydd gynt, a dymuno arno bryffuro ar ol ei gymdeithion, Attebodd *Denton*, *gwir yw, ond och ni fedrafi ddioddef fy llosgi*. Etto gwedi trawodd tân yn ei dy ef, ac wrth geisio achub ei ddodrefn, llofswyd ef a dau oi dylwyth, gan ddioddef heb ddiolch yn ei achos ei hun, y peth a wrthodafeu ef yn achos Irist.

Gwelwn ynteu fod *Paul* yn caru *Timotheus* pan orchmynodd iddo gymeryd ei ran o gystudd yr efengyl, 2 *Tim.* 1. 8.

Gwelodd yr erlidwyr achos i ddychrynu pe gosodafent hynny at eu calonau; cans pan lofswyd *Escob Ridley* a *Latimer* yn *Rhydychen*, am iddynt dystiolaethu gyd â'r efengyl yn ddiwyd yn yr eglwysydd, ac ysgolion dysc, arhosodd *Gardiner Escob Winchester* un ôr erlidwyr penaf heb ei giniaw hyd yr hwyr, nes clywed ir merthyron hynnu gael eu diwedd, ac yno eisteddodd i wleda gyd ai gyfeillion yn llawen. Ond trawodd llaw Dduw ef ar y bwrdd, oni chwyddodd ei gorph ef, a Phoethodd y tu fewn iddo ef, a bu farw ai dafod allan fel gloŷn du.

A thra yr oedd un *Hubberdin* yn pregethu yn erbyn y Protestaniaid, ac mewn gwyn yn curo'r pulpud ai draed, syrthiodd y pulpud, ac ynteu hefyd, ac ychydig gwedi bu farw oi gwymmp.

Etto ni pheidiu'r erlid. Eithr dygpwyd *Philpott*, un o ge-deirn Duw ir tân yn *Llundain*. Yr oedd y merthyr hwn yn fab i farchog, ac yn ysgolhaig mawr, a thrafaeliwr. Ymddadleuodd mor nerthol mewn cymansa, nad alleu'r Papistiaid wrthsesyl yr yspryd a'r doethineb drwy'r hun yr oedd ef yn llefaru. Argyhoeddodd hwynt yn egniol oslaen arglwyddi'r cyngor, cans doeth a duwiol, a dewr ydoedd ef. Am hynni cafodd ef gyda'g eraill helynt gaeth drymder gaiaf, mewn cyffion o heirn ynglôdy *Bonr Escob Llundain*: etto llawenychent a chanent psalmau. Yscrefenodd at ei gyd filwyr caeth, ei fod ef yn gobeithio y llareiddieu angerdd y tân, wrth fod Duw yn yscafnhaŷ trymder y carchar. Pan ddaeth at yr stanc, plygodd ei lin, a dywedodd, *talaf fy addunedan yn ôr i Smithfield*. a chusanodd y stanc, gan ddywedyd

ddywedyd eilwaith, a wrthodasi ddiodef wrth y pren hwn dros fy mhrynwr, y ddiodefodd farwolaeth wradmyddus drofosi ar y groes? ar ol ei ferthyrdod ef Scrifenodd gwraig dduwiol at *Bener*, y byddeu raid iddo roddi Cyfrif am waed yr *Abel* gyfiawn hwnw, ac y gorfuddeu iddo ef, ai offeiriadau corynfoel (eilliant eu corynnau i wneuthur eu gwaill wrth eu clustiau ar lun coron) roddi bifiwel ar eu penau i guddio nod y bwyffil, am fod y wir gresydd yn anghwanegu wrth dywallt gwaed y merthyron, ac wrth dorri'r blychau hynni, yr oedd yr enaint gwerthfawr yn llenwi'r deyrnas ai arogl.

Hyfryd oedd gweled mor gariadus oedd y bobl dduwiol y fyddent rydd, yn gweini i gyfreidiau y rhai rhwym, yn enwedig amryw wragedd boneddigion a chyffredin, fel y rhai a ymgleddasant Grit hyd farw, ac a baratoefant berlyffiau iddo ef yn ei fêdd. Gwniau rai gryllau newydd i'r merthyron hyn yw llosgi ynddynt; (dioscid hwynt wrth y stanc hyd at y crysau) gan ddywedyd y paratoent scarfiau i filwyr Christ i ynnill y frwydr olaf. *Ynteu byspys yw fod yr un yspryd cariad yn y rhai credadwy ymhob oes.*

Scrifennodd *Mr. Philpott* fod patrwn eglur o nerth grâs Duw yn yr *Arglwyddes Vane*, yr hon er ei bod yn gyfoethog, yn ievanc, yn anrhydeddus, yn ddeg ei phryd ai gwedd, ac heb fod dan awdurdod neb, etto dirmygodd y cwbl oll, ac ymroddes i Groes Christ: Ac y cyfodei hi yn y farn yn erbyn y rhai oeddent yn gwadu Christ rhag ofn colled, fel brenhines y deheu yn erbyn y genedl gynt. Cyffessod hi ei hun yn amser enbydus, fod melysdra Christ yn ei hynnil hi swyfwy, ai bod yn blaffu mwyniant y byd fal phyfygwrieth gwrthwynebus.

Ynechreu'r flwyddyn 1556 llofcwyd saith yn yr un tanllwyth yn *Smithfield*. a phump ar vnwaith yn *Gbaergaint*, yn y tân Canasant psalmai, tra'r oedd yr edrychwyr oi hamgylch yn tywallt dagrau.

Yn *Rhydychen* diodefodd *Cranmer* ferthyrdod, ar ol iddo gael llawer segfa gan y *Papistiaid* drwy ymddadlu, ac iddynt ei ddiurddo ef, gan roddi am dano ef ddillad escobaidd ai diosc (fel y gwnaeth y milwyr a Christ wrth ei watwor ef a gwisg frenhinawl) panaeth ef at y tân daliodd ei law ddeheu ynddo yn gyntaf

gyntaf, am iddo o'r blaen drwy wenieth ei elynion scrifenu ei henw a hi wrth papyr pabaidd, yr hyn y wnaeth iddo ef wylo yn chwerw-dost, rhyfeddodd llawer na fyflodd ef ronyn yn y tân, er ei fod yn hen-wrbarf-wyn.

Ar ol hyn llofswyd chwech yn yr un tân yn *Smithfield*, ar un rhifedi yn *Colchester*, a digwyddodd i *Boner* losci dau wr duwiol yn yr un tân, a'r naill yn gripl, a'r llall yn ddall : ac wedi eu rhwymo hwynt gerfydd eu canolau wrth y flanc, bwriodd y cripl ei faglau ymaeth, gan ddywedyd wrth ei gydferthyr, *Cymer gysur fy mrawd, iacheir di o'th ddallineb yn awr, a minnen o'm cloffni.*

Llofswyd llanc dall yn *Ghaerloiw* am yr un achos a thra-noeth merthyrwyd gwraig weddw a dwy o wryson grasol yn *Smithfield*, y rhai a ddaliafant y ffydd yn gadarn. Ac yn ymyl *Llundain* llofswyd tri ar ddeg yn yr un tân, sef un ar ddeg o wyr, a dwy wraig, y rhai a safodd yn rhyddion yn tân, nes rhoddi eu heneidiau i'r arglwydd. Wrth fyned a hwynt yw dihenydd, cauodd y firi arnynt mewn dwy stafell, ac wedi hynny aeth at y naill blaid, ac a daerodd yw *Cymdeithion* hwynt wadu eu ffydd, ac am hynny yrarbedid eu bywyd hwynt; atebasant iddo ef, *nad oedd eu ffydd hwynt wedi ei hadeiladu ar ddynion, ond ar air Duw.* Aphan wnaeth ef felly ar blaid arall, cafodd yr un ateb.

Llofswyd tri yn yr un tân yr *Newberie*, un o honynt oedd wr dyscedig o *Rydychen*, y gollaseu ei le yn amser y brenin *Edward* am ei Zêl i'r pâb, y pryd y cyfaddetodd ef wrth ei gyfaill oedd yn gadel y deyrnas am yr un styfnigrwydd, fel hyn : *Yr ydym yn dioddef llawer dros y Pâb, ond nid oes gennym y fath felysdra yn ein Calonau oddiwrth ei gresydd ef ac y welwn ni y Protestaniaid yn eu fwyneb yn eu ffordd nhwy ; yr ydym ni yn ymdrechau am ni wyddom ni pa beth, yn fwy o ran cwyllis, na chydwybod, etto gwell genifi fyned i gardotta, na chael o honynt eu gair yr drechaf.* Ond yn amser y frenhines *Marie*, er iddo gael y byd wrth ei fôdd, etto wrth weled cyssur a graslonrwyd y merthyrion, trôdd yn

hollhawl at yr efengyl, a theimlodd yr offeren cyn flined iddo ei gwrando, ac y fyddau gan arth gaele i baitio. Am hynny blinwyd ef, a dugpwyd ef i'r tân, lie y dywedodd wrth ei gydfilwyr, *Bydwch gyffurus, yn lle'r marmor hyn ni gawn berlau, y mae yspryd Duw i'n tyfiolaethu hynny i'n ysprydoedd ni.*

Yn *Garnsey* y llofcwyd gwraig ai dwy ferched yn yr un tân, yr oedd un o'r merched yn wraig i bregethwr, ac yn feichiog agos yw thymp; a phan dorrod angerdd y tân ei bol hi, Syrthiodd y plentyn oddiwrthi hi: Ac wedi ei gipio ef i fynu, ai ddwyn at y Swyddogion, gwnaethpwyd ag ef mor anghrugarog, ac y gwnaeth Pharao a phlant yr Hebreiaid, neu Herod a phlant Bethlem, gan ei fwrw ef i'r tân at ei fam, er ei fod yn blentyn gwryw golygus, felly bedyddwyd a thân yr hwn a aned yn ferthyr, i dyfiolaethu dynered mamaethod yw'r Papistiaid.

Yr un fath hyffordiaid y gafodd morwyn ddall yn *Darby*, yr hon oedd yn byw wrth wau hofanau, ac a brynodd *deffament newydd*; rhoddei hon geiniog fel yr ynnillei hi i ryw un am ddarllen iddi benodau ynddo, oni chafodd hi wybodaeth iachusol; am hynny llofcwyd hi.

Yn y flwyddyn 1557 llofcwyd saith yn yr un tân ynghaergaint, a phump ar unwaith yn *Smithfield*, a saith ar unwaith yn *Midstone*, ac eilwaith saith yn yr un tân ynghaergaint, yr oedd un o honynt sef gwraig *Benden* y garcharwyd naw wythnos newn twll cyfinc, ni chafodd hi un gwely i orwedd arno, na newid ei dillad, na dim llunieth, ond gwerth tair ffyrling yn y dydd, ac ni chafodd neb wybod ple yr oedd hi, nes yw brawd a'r foreucweth ei chlywed hi yn adrodd ei chwyn wrth Dduw mewn gweddi, ar ol hynny pan ofynodd yr Efcob iddi, a fodlonei hi i fyned i'r offeren, atebodd y gwyddau hi yn yspyslach y pryd hynny nag o'r blaen nad oeddent hwy o Dduw am eu bod mor giaidd.

Merthyrwyd dêg yn yr un tân yn *Lewes*, a dêg eraill yn *Colchester*.

Yn y flwyddyn 1558 merthyrwyd rhai o'r gunulleidfa ddirgel y gyfarfyddent yn *Islington*. Tyfiolaethodd yr *Athro*
ei

ei fod ef yn *Rhufain*, lle y gwelſei ef gymaint o lygredigaeth ac y wnaeth iddo ffeiddio *Pabyddieth*. A bu ryfedd dioddefgarwch *Cutbert Symphon y diacon*, Pan boenwyd ef yn greulon, eifſieu iddo ddangos y llyſr, lle'r oedd henwau'r bobl dduwiol oeddent wedi ymwneuthur i gyd addoli yn ol yſpryd yr eſengyl; èr hynny dalwyd hwynt ynghyd gwedi, a lloſcwyd tri ar ddeg o honynt. Carcharwyd gwraig dlawd, ddewr yn yn Scrythurau, yn *Exceter*, am iddi arghoeddi un ydoedd yn adgweirio delwau, y rhai anffurfiadid yn amſer y *brenin Edward* Eb hi, yr wyti yn yſſi i mneuthur trwynau newydd i'r delwan y gollant eu pennau cyn bo h'ir, pan fwgythid hi, atiben fod ei chalon yn ſicer gyda *Chriſt*, pan gynygid iddi arian, dywedei ei bod hi yni myned i ddinas lle ni cherddent. Ac ynghylch wythnos cyn marw'r *frenhines Marie*, Lloſcwyd pump yn yr un tân yn *Ghaergaint*. Pan ſarnwyd y rhain i farw, cyfododd un o honynt yn enw'r lleill eu gyd, ac wedi ei gynhyrfu gan *Zêl ddirfawr*, adroddodd eſcymundod yn erbyn y *Papiſtiaid* ag yſpryd awdurdodawl, gan ddymuno ar *Dduw* ddangos barn arnynt er adeiladaeth i'r deyrnas. A gwnaeth *Duw* yn ol gair eu weifion. Cans cyn pen yr wythnos bu farw'r *frenhines*, a ſyrthiodd *Pabyddieth* yn *Lloegr*, ac yna dychwelodd yr *Hispaenwyr* adref. Ac er eu dyfod i *Loegr* i geisio diffodd yr *Eſengyl*, etto hi ennynnod râs yn eneidiau rhai o honynt, a hyfforddiasant wîr wybodaeth yn eu gwlad eu hunain, onî erlidwyd yno lawer oi phlegyd.

Maith fyddei mynegi gymaint y ferthyrwyd yn *Lloegr* yn yſtorm hon, am hynny mi a grybwyllais am ychydig o lawer, ac na bo ond ſôn a chrybwyll am y fath beth mwy, ond goſodwn ni hyn at ein *Calonnau* na chafwyd ynghymru yr un a roddes ei fywydert yſtiolaeth i air *Duw* yn yr amſer hwnw (wrt h y ddarlleu-ais i) oddieithr dau neu dri yn y dechudir.

Pan fu farw y *frenhines Marie*, agorwyd dryffau carcharau i lawer oeddent wedi eu bwrw i farw. A chafodd yr adar nefol y gauafid yn y cewyll, eu gollwng allan i byncio yn y Coed, ie Cafodd rhai fal *Joſeph* eu codi o garcharau i orſeddau, yn amſer y trwm gyſtudd gwelwyd gofal *Duw* yn pryffuro gwareddiad yw bobl.

Methodd gan yr erlidwyr gyflawni yr hyn a ewyllysient pan oedd gallu dynol yn eu dwylo, megis pan ddaeth marchog ai weision i lusco gwraig dduwiol i'r offeren yn erbyn ei meddwl, trawodd ffit or gowt arno ef cyn dofted, ac y gorfu ei ddwyn ef adref, a gadel y wraig yn llonydd. A dywed *Melancton*, i angel roddi rhybudd i drosglwyddo *Grineus dduwiol* oddiar ffordd erlid periglus oedd yn dyfod am eiben ef yn ddisumwth. Tra yr oedd yr *arglwyddes Elizabeth* yngharchar yn *Woodstocke* yn amser ei *Chwaer*, daeth un at ddeg ar ugain o wyr gyda'gef yno mewn bwriad yw lladd hi fel y tybid, ond yr oedd y pen ceidwad wedi myned oddi cartref, a chwedi gadel siarfe ar ei frawd na chafaeu neb siarad a hi; a'r gorchymyn y roddasid er gwneuthur ei charchar hi yn gaethach, y brifiodd yn fodd i achub ei bywyd hi; felly trowd ei chaethiwed yn ddiogelwch iddi.

Nid anhynod fu anfodlonrwydd *Dwn* yn erbyn yr erlidwyr; ni chafodd y *frenhines Marie* ond yr aflwydd bwygilidd wedi tywallt gwaed y rhai duwiol; (yr oedd *Hezechias* a *Jehosophat* wrth ddiwygio pethau Crefyddol yn ffynnu, a *Manasses* eulynaddolgar yn methu) Bu newyn mawr yn *Lloegr* yn ei hamser hi, oni orfu bwytta mës yn lle yd. Hi gollodd *Calice dinas enwog o Frainc*, y fuaseu ymeddiant y *Saeson* er' llawer o flynyddoedd: Gwradwyddwyd hi yn ddirfawr o herwydd anffrwythlondeb ei phriodas. Gorchmynwyd i'r *Escobion* a'r *offeiriadau* roddi diolch yn yr eglwysydd am ei beichiogi hi, a gweddio am nerth iddi i efcor, cans dymuniad ei chalon hi oedd cael plentyn i etifeddu :r goron, y peth ni chaniadodd *Dwn* iddi.

Yr hyn y gyhoeddodd i bawb fod offeiriadau yr Eglwys Catholic (fel y galwent eu hunain) yn siomedig, ac nas galieu eu offerennau dynnu enaid o'r pŵrdan i'r nef, mwy na phlentyn o'r brŵ i'r byd.

Hefyd collodd y *frenhines ofergoelus honno* serch a chymdeithas ei gwr, a phryd na pheidiu ag erlid er dim a ddigwyddu iddi tra fyddeu fyw, llonyddodd anghu hi yn fuan: a bu farw dan ochneidio, ac nid fel y merthyron dan byncio.

Goddiweddodd dialedd weinidogion ei chrenlondeb hi hefyd. A daeth megis y clwy byrr yn eu mysc hwynt a yscubodd ymaeth lawer o honynt yn ddifymwth. Bu farw'r *Cardinal Pool* *Cenad* y *Pab* dranoeth ar ol y *frenhines*. Cipiodd angau disysyd un *Duning Chancellor Norwich*, a *Jeffery Ghancellor Salisbury*. Bu farw *Gardiner* ai dafod allan, fel pe buafeu gyda *Dives* yn uffern tra yr oedd ef ar y ddaiar, heb ddefnyn o ddwfr yw oeri. Ofnodd yr *Iustus Morgan* yr arglwyddes *Jane* ar ol torri ei phen hi, yn fwy nag yr ofnodd *Herod Joan Fedyddiwr* ar ol torri ei ben ef er bodloni *Herodias*. Pan oedd *Escob Dover* yn dyfod allan o stafell y *Cardinal Pool*, lle buafeu yn ceisio ei fendith ef, syrthiodd dros y grisiau a torrodd ei wddf. Ehedodd Brân dros ben *Baili Cromland* (yr hwn ychydig o'r blaen y gymellafeu'r ofleren ar ei blwyf ai holl allu) a than grawcio gollyngodd ei brynti yn ei wyneb ef, oni redodd i lawr o ben ei drwyn ef hyd ei farf, ac yr oedd y sawr mor ffiaidd, na pheidiodd ef a chwdy, a rhegu'r frân nes ei farw. Syrthiodd y *Goliath* hwn drwy foddion gwael, a gorchfugwyd ef gan elyn mwy anfoesol nag egniol, gan ddiodd ef dirmig gyd a dinistr; felly gwybedyn y dagodd y *Pab Adrianus*. Nychodd un *Baulding* hyd angeu o ddirnod mellten au trawfau ef wrth ddala un *Seaman* y fershyrwyd.

Ni ddiangodd erlidwyr y tu hwnt i'r mor rhag dialedd chwaith. Pan oedd *Cardinal Cressentius* yn llywodraethu cymansa *Tridentum* dros y Pâb, daeth Cî du mawr, a llygaid tanllyd yw stafell ef, ac ni welei neb ond y *Cardinall* mono ef, ar hynny clasfychodd a bu farw. A phan oedd erlidwr mawr yn *Antwerp* yn myned gyd' ai wraig mewn Cerbyd dros bont ymhen y dref, safodd y meirch, oni ddolefodd ef yn ddiclôn wrth y gyrrwr: Gyr ymlaen yn enw mil o gythreuliaid: ar hynny Cododd Corwynt disymmwth (er bod yr hîn yn deg o'r blaen) y dafodd y Cerbyd dros y bont i glawdd dwfn lle trigodd ef ai wraig.

Wedi Coroni'r *frenhines Elizabeth*, ac iddi roddi ei bryd ai gallu i gynnal yr efengyl, Cynnyddodd gwybodaetho *Dduw* yn *Lloegr* yn ddifawr, ac er i'r *Papistiaid* oddifewn ac oddi allan i'r deyrnas

ofod maglau yn aml yw dinistrio hi, etto ymddiffynnodd *Dur* hi, ai waith yn ei llaw hi. Ac yn fynech daeth eu dichellion ir golau drwy foddion rhyfeddol, megis Pan gymerwyd llong, yr oedd offeiriaid Pabaidd yn morio ynddi, ac iddo rwygo a thafu ei bapyrâu ir môr, Chwythodd gwynt hwy ir llong eilwaith, ac wedi eu rhoddi ynghyd, gwybuwyd wrthynt fod y *Pâb* a'r *Hispaen*, a *Frainc* yn bwriadu rhuthro am ben *Llogr*. Ac er mwyn Cadarnhâu yr deyrnas yn eu herbyn hwynt, cafwyd peirianau rhyfel ni chawfid yn *Lloegr* er ioed o'r blaen, megis Powder gwn, a mwyn Près, a charreg reidiol yw drin ef i wneuthur gynnuau mawrion, y pethau oeddent ddeffgiol o'r blaen, ac adeiladwyd mwy o longau nag oedd cyn ei hamfer hi.

Wedi methu pob brâd ddirgel, y mae'r *Hispaen* yn bârod i wneuthur celanedd yn yr amlwg, ac yn anfon byddyn fawr elwyd *Anorefcynol* i gwnwerio *Lloegr*, yr hon pan ddaeth i'r mor *Saesnig*, bwriodd angor y tu nesaf i *Frainc* i aros am ychwaneg o gymdeithion, ond yn y Cylamfer, gyrrodd y *Saesn* oedd yn agos nhwythau wyth o longau tanlyd ymysc llongau'r *Hispaenmyr*, yr hyn y barodd ddychryn, a chri, a gwalcarfa fawr yn eu plith, ac a rhoddes achlyffur a mantais ir *Saesn* i ddryllio rhai, ac i yffigo eraill o honynt, ac i ddigaloni'r cwbl, oni ymroefant i hwylio gyda'r gwynt tua'r gogledd, o amgylch *Scotland* a'r *ſwerddon*, i ddychwelyd adre gyda chwilidd a cholled fawr rhwng ymlâddau a thymbêstiau; wedi hynny cyfaddefodd un oi *Penaethiaid* hwy, ei fod ef yn tybied mae *Protestant* ydoedd *Christ*.

Catodd y *Papistiaid* y gwaethaf yn y rhyfel y godafent drwy iarll *Tyrone* yn yr *ſwerddon* hefyd, er iddo barhâu yn hîr, a Chynorthwyodd y *Saesn* yr *Holandiaid* i ynnill rhydid eu gwladau crefydd, ond yn *Frainc* wedi i dduwioldeb amlhâu, a methu o'r brenin drwy ryfel ddiwreiddio ei dilynwyr, denwyd tywysog *Navarre*, *Penaeth* y protestaniaid i briodi *Chwaer y brenin* mewn ffig cuttundod rhwng y ddwyblaid. A phan ymgafclodd y rhai ardderchoccaf o'r tu crefyddol ir neithior yn y brif ddinas, rhuthrodd y *Papistiaid* am eu pennau liw nôstra yr oeddent yn eu gwladu yn ddiosal, a lladdafant ddengmil o honynt ar ddigwyl *Bartholomews*, yu y flwyddyn. 1572. Ac yn gyflym

gyflym anfonwyd gair i ddinasoedd eraill i wnenthur yr un ci-eiddra a lladwyd y tadau a'r plant yn eu breichiau, a lladdwyd y plant ai dwylo am yddfau eu tadau; yn rhai dinasoedd cauwyd y Pyrrh rhag ir un ddianc oddiwrth y gigyddion waedlyd.

Lladwyd cantoedd yn *Weldis*, a miloedd yn *Orleance*, ac wyth gant yn *Legdunum*, lle y dechreuodd *Waldez* adgweirio crefydd. Tri ugain ar ddeg yn *Burdeaux*, llawer yn *Tholos a Roan*; ymhob man wedi dengmil a'r ugain, mor dofturus oedd y golwg oni orfu ir cigyddion anfon am win i gynal eu calondid, er bod defaid y lladdfa yn rhoddi ei ggyddfau i lawr yn ddiymdrech.

Am hyn gorchmynodd y *Pab* lawenydd mawr yn *Rhusain*, a gorfoleddodd *brenin Frainc* gan dybied iddo wneuthur diben llwyr o'r *Protestaniaid*.

Ond ymwrolodd *Rochel*, a rhai dinasoedd eraill, lle'r oedd y *Protestaniaid* amlaf, yw ymddiffyn eu hunain; ac ni thycci-odd i holl allu *Frainc* warchau a'r *Rochel*, am i *Dduw* anfon pyscod dieithr hyd yr ason yn ymborth ir ddinas; ac felly drwy ryfeddod ddiddymu pwrpas ei elynion. Ar hyn blinodd y *brenin* yn ymguro, a chyflychodd i rod-di rhyddid a heddwrthi rhai crefyddol a weddillafid drwy *Frainc* oll. Ymhen y ddwy flynedd bu farw'r *brenin* hwnw dan waedu drwy holl dyllau ei gorph, sef ei safn, ai ffroenau, ai lygaid, ai glustiau, ai rannau isaf, yr hwn y wnaethi waed ffrydio ffrydiodd gwaed o hono, faly darllenu ei bechod yn ei benyd; ynyddiau'r trychineb hwn gwelwyd *Seren* newydd dros ddwy flynedd, ac yna diffoddodd.

Yn *Sevil* o'r *Hyspaen* y charcharwyd wythgant ar unwaeth am burdeb ffydd, gan eu llosgi offesur yr ugain, er bod llawer o honynt yn uchetrâdd yn y byd.

Yn *Flandria* hesyd cynuddod yr efengil, yn enwedig ynnas *Lile*, ac erlidwyd hi yn fanwl, ymysc eraill o rai duwiol y ferthyrwyd yno, enwog fu dau bregethwr, sef *Guy de Brez*, a *Peregrine de la Grange*, y rhai pan oedd eu caredigion yn cwyno iddynt wrth weled eu heirn, ddywedasant, *Fod yn werthfawroccach ganddynt gadwynau heirn er mwyn Christ, na chadwynau awr ffordd arall a bod swm y lincian yn felysach ganddynt*

ganddynt na cherdorieth, au bod yn eu custudd yn cael prawf Siccr o'r peth y bregethasant o'r blaen.

Oed. Chr. Yr un amser merthyrwyd llawer yn *Venice*, gan eu taflu ir môr. Yn *Valence* cynygwyd ei bywyd i *Margaret Pierrone* er taflu ei bibl i'r tân oslaen y dref, eithr gwrthododd wneuthwr felly, a chymerth ei merthyrdod, gan garu gair bywyd trag-
1593. wyddol yn fwy na'i bywyd naturiol.

Wedi i Loegr gael hir dawelwch, a goleuni Cynes yr haul efangylaidd, dychmygodd y *Papistiaid* gyfodi temheftl erchill drwy frâd y powder gwn.

1620. Cans pan ydoedd y *brenin James*, a'r ddan dyo *Barliament* i eistedd yn *Westminster*, y nôs o'r blaen cafwyd un baryl ar bumtheg ar ugain o bowder gwn, wedi ei guddio mewn ieleri dan dai'r *Parliament*, lle dalwyd *Guido Fawkes*, a chelfi yn ei gylch paradol i ennyn y powder i chwythu i fynu yr *Parliament* dranoeth pan ymgytarfyddent. Ar yr un dydd ymgafclodd y rhai penaf o'r *Papistiaid* yn y wlad hefyd, ar hyder yr ymchw-negent fel pellen eira wrth ymsymyd ar hyd y deyrnas, a galw ar eu cyfeillion i gyfodi mewn arfau, i'r diben hwnw dugasant lawer o feirch mawrion, yr hyn y wnaeth i'r wlad ganlyn ar eu hol hwynt drwy ddwy shire neu dair, nes lladd a dal y rhai prysfuraf o honynt.

1605. Ond yn *Valtoline* cyflawnodd y *Papistiaid* eu dychmygion drygionus yn erbyn y *Protestaniaid*, er iddynt fethu yn *Lloegr*; cans cysodasant yn ddifysymwth mewn arfau, a lladdasant y rheolwyr a'r pregethwyr, a'r cyffredin, yn eu tai ac yn yr eglwytydd heb arbed na gwragedd na phlant. Y pryd y bu nodedig calondid gwraig fonheddig ievanc ai phlentyn yn ei breichiau, cans pan ofynnodd y lleiddiaid y droeu hi yn *Bapistes* i achub ei bywyd ei hun ai phlentyn, atebodd fel hyn. Gan nad
arbedodd *Dduw moi fab*, ond ei roddi i farw er fy mwyn i, minneu am rhoddaff fy hun am plentyn i farw er ei fyw yn ten. Ar hynny lladdasant hi.

Cyn y gelanedd hon yn y gwledydd hyn canodd clôch alarwm o honi ei hun, ac wedi r. gigyddieth, clybuwyd llais yn yr awyr yn dywedyd, *gwae, gwae am wael y gwirioniaid*. A gwelodd y byd y seren gynffonog gôch yngylch dwy flynedd o'r blaen

blaen, ac ychydig gwedi torrodd allan ryfel echryslon yn *Germania* rhwng y *Papistiaid* a'r *Protestaniaid* a barhâodd deg ar ugain o flynyddoedd, a naw mlynedd cyn ei ddârnod, clybwyd hela mawr gan y Cythrael yn *Bavaria* arglwyddieth o *Germania*, gyda bloed liog mawr, a llais cwn; a dywedodd, pan ddarfyddedd iddo hela yr aen i bysgotta; sef yr arferen ddichell pan beidiu trais.

Yn yr *7* mherddon Cyfododd y Gwyddelod ofergoelus yn ddi-fymwth, a lladdasant o'r *Saeson* a chymru ddau cant o filoedd mewn dau fis, cyn cael hamdden yw gwrthsefyll hwynt, ond wedi hynny daeth dial dwys arnynt hwythau. Dwy flynedd cyn hynny Cododd y *Scotiaid* mewn arfau. Ac ychydig gwedi torrodd allan y rhyfel brwd yn *Lloegr*, am yr hwn anghydfod anafus, nid rhaid yn awr fôn yn helaethach, am fod ei friwiau neu ei greithiau yw gweled etto. Yn unig Cyfaddefwn drugaredd *Dwn* yn peri i wybodaeth efangylaidd chwanegu drwy ymdrech y ddwyblaid. Oddiwrth ymgur y dŵr a'r *Callestr* canynnodd goleuni gyda'r tân. Cyn y rhyfel, hi lawiodd wenith, a digwyddodd amryw ryfeddodau eraill.

Yn *Piedmont* rhuthrodd *duc Savoy* am ben y *Wafesiaid* duwiol; a digwyddodd yr un rhyw drychineb i *Protestaniaid Cracovia* yn *Polonia*. Cafodd y rhai gorthrumedig or ddau fan hynny gymorth Caredig allan o *Loegr*, y gasclwyd iddynt drwy ddefosiwn ewyllyscar, fal y derbyniodd y *Sainct Gustuddiedig* o *Judea* elusen haelionus oddiwrth eglwysydd y cenhedloedd yn amser yr *apl Paul*. Cyn pen yr hanner blwyddyn gwedi, cafodd *duc Savoy* ei lenwi a gwaed drwy ddwylo'r *Hispaenwyr*.

Bellach wedi bwrw golwg ein meddwl ar bob gwlâd ac oes, ni allwn ddywedyd yn hy, na bu gwybodaeth yr efengyl erioed eglurach, a'r sctythurau a llyfrau da amlach, a rhattach, na phregethwyr fedrussach oddieithr y prophwydi, a'r apostolion, nag ydynt yr amser hwn ynheyrnafoedd y Gorllewin, lle mae adgweiriad a rhydi crefydd. Yr Arglwydd a roddo ei rās i wneuthur ein bucheddau yn gyfartebol i'r cynorthwyau, fal na ddifodder yr yspryd

Ac am deyrnafoedd y dwyrain, gobeithio nas gorthrumba Coel-grefydd *Mahomet* mor efengyl yn y gwledydd hynny dros nemawr o amser. Amlygwyd arwydd o hynny i'r *Twrcaid*

Oed. Chr.
1641.

1655.

yn *Medina*, lle mae bêdd *Mahomet*, i ymweled a pha un yr ymgasclant o bell. Cans ar ol i daranau dychrynlyd a themestl ddeffroi meddyliâu 'r bobl yno, gwelwyd y geiriau hyn yn scrifenedig a llythrenau *Arabaid* yn y ffurfafen, *oh Pam y Credwch mewn Celwyddau!* Ac yn foreu gwelwyd gwraig firiol mewn gwisc wen, a'r haul oi hamgylch, llyfr yn ei llaw yn dyfod oddiwrth y gogledd orllewin, a chyferbyn a hi yr oedd megis buddinoedd o'r *Persiaid* o'r *Twrcaid* mewn trein barodol i ymlâdd a hi: etto hi safodd yn ei lle, ac agorodd y llyfr ydoedd yn ei llaw hi, ar hynny ffoawdd y buddinoed, a diffoddodd yr holl lampau wrth fêdd *Mahomet*. A bu hyn beunydd dros dair wythnos. *Cynhyrswyd un oi offeiriadau hwynt i esponi iddynt y ddrychiolaeth, gan ddywedyd, mae fel ac y darfu i'r Juddewon, a'r Christnogion ddigio Duw wrth droi at ddelwan, a defodau dynol, oddiwrth ei gyfraeth Santaidd ef, felly ddarfod iddynt hwythau, un ai llygru deddf Mahomet, ar euogrwydd o hynny a barafeu i'r buddinoedd ffis; Neu fod llyfr arall nid oeddent yn ei chwilio, yr hwn pan agorid ef, y bareu i bob gallu dynol gilio. Am hynny, eb ef, yr wyf yn ofni, nad yw ein crefydd ni ond llygredig, a'n prophwyd ni ond hudol: yr hwn addawodd ddychmelyd attom cyn hyn, ac ni chyflawnodd, ie daw Christ y sonir am dano, ac a fydd ag enw mor ddisclair a'r haul, a hynny tros byth. Am hyn poenwyd a lladdwyd yr offeiriad. Ond byw yw'r arglwydd nef y ddichon ddwyn i ben yr hyn yr anfonodd y weledigaeth yw ragarwyddocâu.*

Oed. Chr.
1620.

1664. Gwelwyd tair seren gynffonog o fewn yr un hanner blwydd.
1665. yn, a diameu y dilin pechau mawrion ar eu hol.

SICGRWYDD

SICCRWYDD Y GREFYDD GRISTNOGOL.

R bod achau'r ffydd (y argaphwyd eufus) yn gwirio Duw yn dād iddi, etto gellir cael ychwaneg o hyfpyrwydd wrth ei phryd ai gwedd fydd yn tebygu iddo ef, ai ofal ymgledus ynteu yn Cynal ei hathrawieth, sef yr fscrithurau sanctaidd, ac amryw ystyriaethau eraill y ganlynant.

1. Rhaid ydoedd i ddyn er y dydd Cyntaf y gwnawd ef wafnaethu *Duw*, i hynny y creuwyd ef. Ac fal y gwnaen ef hynny mewn môdd Cymeradwy, rheidiol oedd iddo wybod ewyllis ei greawdwr. Yr hon y fynegwyd ir bobl gyntaf hir hoedlog, ac a scrifenwyd ir cenedlaethau byroes, yr hwn a ordeiniodd yr haul i ddyn er y dechreuad i wneuthur gorchwylion Corphorol wrtho, y roddes iddo reol i gyflawni dyledswyddau ysprydol wrthi. Ac nid oes grefydd yn y byd cyn hyned a'r Gristnogol, na scrifennadau yn y byd mor oedranus a rhai'r prophwydi, nag yn mynegu Cymaint ynghylch y Cynfyd. Nid yw dychmygion y *Pâb*, a *Mahomet*, ond Babanod anelwig, disynwyr, wrth y rhain, ie cywion gorphenia, y ddeorodd gwresogrydd llwyddiant bydol, y ddaethant o'r Cibau yn ddiweddar, ac a ddarfyddant ar fyrder. Cafodd yr efengyl ei chredu lawer Canto flynyddoedd cyn eu geni nhwy, a chaiff etto ar eu marwnhwy, cans tragwyddol yw; *Deut: 14. 6.* gwelwn barhâu o adeiladau Duw, sef y nesoedd ar ddaiar, yn hwy na rhai cadarnaf o waith dynion ac a wnaethpwyd oi blaen nhwy hefyd. Y mae ffordd grâs yn hynach na ffordd Pechod, y mae amser yn dwyn gwir ir goleu: haedden'r ffydd barch o herwydd ei phenwyni, ai bod yn brofedig gan bob oes.

2 Perffaith helaeth yw gweithredoedd *Duw*: nid oes yn y nefoedd a'r ddaiar ddim yniffig, eithr yn gwbl ddigonol i gynol dyn gyda chariad *Duw*: gwelir hyn hefyd yn athrawieth y ffydd; medd *Dafydd*, *dy orchymyn fydd dra cheng* *Psal.* 119 96. Yn yr scrythur y mae digon o gyfarwyddyd i ddyn pa fodd i ymddwyn tuag at *Dduw*, a thuag at ddyn, ac i edrych atto ei hun, i fyw yn dduwiol, yn gyfiawn ac yn sobr. Ac ni reola ein gweithredoedd ni yn unig a'n geiriau, ond ein meddyliau, a'n gwyniau, a'n chwantau, a'n dymuniadau, y rhai ni chyffwrdd cyfreithiau dynol a hwynt.

Y mae pob peth y wnelo, y ddywedo, y feddylio dynion yn orchmynedig, neu yn ommededig yngair *Duw*. Ac y mae pob daioni a ddigwydd i'r grafol yn y byd yma ac yn y byd a ddaw, a phob aflwydd a ddigwydd i'r anafydd, yn gynwysedig yn ei addewidion ai fwgythion. Nid yw'r delwau y gerffier gan ddyfais gywreinwaith ddim wrth ddyn y greuodd *doethineb Duw*, yr hwn fydd ganddo bob aelod, a chymal, a gien, a gwythen a'r fydd reidiol iddo ac yspryd yw Cynhyrfu er ei wneuthur yn wa'nnaethgar i *Dduw*, ac iddo ei hun; dyna'r fath ragorieth berffeithrwydd y welir rhwng Cyfreithiau dynol, a'r gorchmynion *Duw*.

3 Ergyd scrifenadau'r grefydd Grifnogol yw gogoneddu *Duw*, a chymwyso dynion i hynny yn dragywydd, y rhai fydd o'r ddaiar a'r pechod am hynny y loniant, ac y syniant, ond yr hyn fydd o'r nef, yno y cyrchif eilwaith. Arwydd yw bod element y tân-nefol hwn uchod, am i fod yn efcyn tuag i fynu.

Dengis yr scrythurau mal y creawdd, ac y prynodd, ac y cynal yr arglwydd y byd, er eglurhau ei drugaredd ef, ac fal y barnodd ef y byd yn amser *Noah*, ac wedi, er amlygu ei gyfiawnder ef. Galwant am sancteiddrwydd gan orchymyn hynny; a rhoddi ger bron annogaethau cryfion i berfswaio dynion i fod yn rasol, megis esampl *Duw* ei hun i *Pet.* 1.15. Cydymffurfia rhai ai pen llywydd, ai aml drugareddau ef *Rhuf.* 12. 1. torrir callestr a'r glustog, ar galon galed ar ymyscarioedd tyner *Iesu Christ Gal.* 2, 20. Erchant
Adel

adel pob mwyniant bydol, a dwyn pob croes i ddilyn *Dau* *Marc.* 10. 28. Ni buaseu dyn syth yn rhoddi y fath dasc arno ei hun, a chûed ganddo ei bleier, ai bechod, ai esmwythder: yr hyn sydd argoel i *Dau* wneuthur y gorchmynion heb genad dyn, cans y mae dyn pechadurus yn dueddol i geisio, ac nid i wadu yr hunan. Tyft yw Crefydd *Mahomet*, y ganiada ddigon o anlladrwydd, ac yspail, a dychmygion y *Pab* y gynhaliant ei falchder ef. Beth yw ei burdân ef, onid pair gelyddgar i droi ei weddïau ai bardûnau plumaidd ef yw aur yw goffrau ef?

4 Y mae gair *Christ* yn awdurdodol, ac felly yn amlygu ei ddyfod oddiwrth y brenin nefol *Math* 7. 28. Megis y bu yn y Creadigaeth *Gen.* 1. 3. gweithia'r scrithyrau mor rymmus ryfeddol ar eneidiau dynion, ac rhaid eu cydnabod yn allu *Dau* er iechydwrïeth i rhai sydd yn Credu *Rhuf.* 16. *Nid anhwadd dirnad Pendefig gornuchel wrth ei foddion, ai ymddygiad ei ei fod mewn trwsïad plaen.* Pân lefaru *Dau* yn ei air wrth gydwybodau dynion, bwrir i lawr y meddyliau balchaf, trumheir y meddyliau yscafnaf, dychryniſſ y meddyliau dewraf, archollir y Calonau Calettaf *Heb.* 4, 12. *megis a chleddyf dauſiniog.* Aml ac amlwg yw gwaith rhagluniaeth *Dau* yn tynnu i lawr y Cedyrn, a'r beilchion ymysc ei elynion *Luc.* 1. 51, 52. ac nid llai hynod gwaith ei drugaredd ef drwy'r scrithyrau yn iselu ucheldrem dynion; Parodd carcharor truan wrth adrodd ewyllis *Dau* i farnwr grynu ynghanol ei reiolti. *Act.* 24. 25. Gwnaeth pyscodwr gwael i eraill weithio allan eu iechydwrïeth drwy ofn a dychryn oeddent o'r blaen yn prysfuro at golledigaeth drwy wawd a chwerthin *Act.* 2. 13, 37. Ac mal y mae'r scrithyrau yn feibion y daran i ddeffroi Cydwybodau cysglud, felly hefyd yn feibion diddanwch i gydwybodau dychryllyd. Cyhoeddant rydd-did ir Caethion yn gystal a chaethiwed ir rhyddion, a chan eſ bod yn artal poethder y ffwrn danllyd, sef digofain a gofid meddwl, byddem waeth na'r anghrêd gynt oni chyfadd-efwn fod eu gallu o *Dau* *Dan.* 3. Y benod gyntaf o'r epistol

at y Rhufeiniaid y gynhyrfodd *Luther*, y Benod gyntaf o'r epistol Cyntaf at *Timothæus*, ar 15 v. a gyffurodd *Junius a Billy*, oni ymroesant i garu *Duw*. Y mae gwlithin hyfryd ar bob glafwelltyn, a mël ymhob meillionen, a melysdra ymhob meddyfen, ac arogl Peraidd ymhob llysiuyn yn yr ardd ysprydol hon. Gwelir y fath gyfnewidiad ryfeddol yn y rhai sydd yn derbyn grâs yr efengyl, megis pe troeu gwiberod yn glomenod, neu fleiddiaid yn ddefaid. *Paul yr erlidiwr* aeth yn bregethwr yr efengyl. Troiff y meddwon yn sobr, ar anllad yn ddiwair, a'r daiarol yn nesol, ar dyn oi gôf yw iawn bwyll, er iddo o'r blaen dorri pob rhwymau, i ganlyn ei drachwantau, dôffiff y boneddigion gwresoccaf, *Deut.* 17, 18, 19. a'r llancian gwl-taf a lanhant eu llwybrau, wrth ymgadw yn ol gair *Duw Psal.* 119, 9. Pe cerddeu ason yn erbyn ei ffrwd, (fel yr Jorrdonen gynt) ni byddeu ryfeddach nag ymarweddiad y gwir Gristnogion, y sydd yngwrthwyneb yw chwantau naturiol.

5. Gwaith *Duw* yn Cadw yr scrythyrau o amser i amser, er maint ydoed bwriadau angylion a dynion drwg yw ditetha i wy, a ddengis fod en ganedigaeth hwy o honaw ef. Cais Creaduraid oll ymddiffin eu hepil, megis yr jâr ei chywion a'r ddafad ei hoen. Ceisiodd y Cythrael ymhob oes fwrw geiriau *Duw* allan o feddyliau, a serch pobl, a gwneuthur eu Cofadwriaethau fal rhidyllau i ollwn i lawr yr yd ffrwythlon, ac i ddala yr sothach a'r ehedion. *Math.* 13. 19. y mae'r drwg yn Cipio gair y deyrnas oddiar y galon aneallus, etto mae'n scrifenedig ar galonau mi-loedd. Ni bu malais dynion drwg segur chwaith, na myn ymegni-afant i ddileu'r scrythyrau allan o'r byd. Mae'n rhyw i bob dyn drwg gafau eu goleuni *Joan.* 3. 20. Lliaws y byd ai gadernid y wnaethant ruthr arnynt. Y bobloedd a derysasant, a brenhinoedd y ddaiar ymosodant, ac a ymgyngorasant i ddryllio rhwy, mau'r arglwydd er cael rhydid i bechu *Psal.* 2. 1. yr oedd amlder y Cyffredin, a phower a chyngor y penaethiaid ynghyd yn eu herbyn, yr ydoedd ir bwyllfil ai hwiliu hwy lawer o bennau a mwy o gyrp *Datc.* 13. 1. sef Cyffrwystra a mawr allu. Gyrrodd brenhinoedd eulynaddolgar Israel yr scrythyrau i lechu mewn cornelau 2 *Brenh.* 22. 8. a thasasant hwynt ir tân *Jer.* 36. 23. Ac wedi hynny cawsant yr un fath ymdrin gan ged-yrn

yrn frenhinœdd *Assyria, Babylon, Calosyria, ac Emerodron Rhufain*, yr awdurdodau mwyaf yn y byd, y rhai oeddent fel bleiddiaid gwancus, a llyfrau'r ffydd, ai dilynwyr ar olwg fal wyn diymwared. Collwyd llyfrau Philosophyddion, a phrydyddion, ar eiddo *Solomon* ynghylch planhigion, er nad oedd llid iddynt yn ceisio eu lladd, etto buont feirw o ran oedran. Ond y mae llyfrau *Duw* wedi dyfod drwy lawer o beryglon, a batelion, etto yn fyw ac yn iâch, ac yn cenhedlu yn eu henaint; *er i lu ei gorchfygu hwynt* (fal *Gad*) *hwy orfyddasant er diwedd. Cen. 49. 19. Prennau'r arglwydd fydd lawn fagn Psal. 104. 16.* er gwaethaf poethder angerdd uffernol, ie gwreiddiasant yn ddyfnach, ac yn gadarnach, ar ol eu siglo gan y temheistloedd cryfion, ac aethont yn ffrwythlonach, nerth *Duw* y berffeithwyd yn eu gwendid hwynt. Pan fyddo'r gwntoedd yn ftyno yr yd wrth fodeuo, er saled y blewyn fydd yn dala y blodeuyn, etto o herwydd nas gall dynion fyw heb lunieth, y mae *Duw* yn peri ir gronyn gwan lynu yn ei gafael, er gwaethaf gwrthwyneb cryf, yr un modd y gwelir *rhaglunieth Duw* yn cadw yd yr enaid.

6 Cafodd yr efengyl y fath dycciant yn gorchfgu'r byd, ac y ddengis fod *Duw* ar ei phlaid, ystyriwn fod llawer o rwystrau i attal ei chynrych yn amser yr *Apostolion* yr oedd arfer a chwftwm pob un o deyrnafoedd y ddaiar yn ei herbyn, yr ydoedd eulynaddolieth wedi hir wreiddio yn eu mysc. Cais anifeiliaid dynnu at eu Cynefin, er afiachused fyddo. Y mae gorchmynion y wir ffydd yn anhawdd i gig a gwaed. *Gadel* pleferi tai, a thiroedd, a'r bywyd naturiol hefyd, er mwyn *Christ*, ydoedd gâs gan y Cyfoethogion. *Marc. 10. 22.* Ac y mae ei phynciau yn anhebygol ynhyb y doethion; sef i forwyn escor, ac i *Dduw* gymeryd natur dyn. Am hynny nid oed râdd yn y byd a'r ddynion nas gwrthwynebodd ufuddhâu, megis tywyfogion, dinafysddion, *Luk. 12. 14.* Philosophyddion *Aët. 17. 18.* Phari-seaid, scrifenyddion areithwyr *Aët. 24. 1.* milwyr *Math. 27. 27, 28.* Crefftwyr *Aët. 16-24.* a chyffredin *Math. 27. 25.* darfu ir swyddogion gospi y rhai credadwy, a'r milwyr eu dychrynu, a'r areithwyr eu Cyhuddo, a'r philosophyddion drwy gau resumau geisio eu hurtio, a'r lliaws er mwyn eu pendafadu.

floeddio *Aet. 19, 34.* er hynny aeth y ffydd ymlaen yn orche-
stol drwyddynt oll, nid allodd cleddyfau'r Swyddwyr, na
gwaiffyn y milwyr, na cholynnau'r Aspiad, sef drwg dafodau,
ei chadw yn ol. Hefyd er bod y rhwystrau yn fawrion, nid
oedd cynorthwyau gweledig, ac offerau yr efengyl onid by-
chain; Gwael ydoedd Cyfyrâu, a theneu ydoedd mintai pre-
gethwyr y Cynfyd, *y chydig* oeddent yn erbyn *llawer*, a rhai
siml yn erbyn *Gyffreithwyr*, *pyscodwyr* a *gwehyddion* yn erbyn
boneddigion a *swyddogion*; etto cawfiont oruchafieith *yn Crist*,
yr hwn y eglurhâodd arogledd ei wybodaeth trwyddynt hwy
ymhob lle *2 Cor. 2. 14.* Gan fod bwled fydd dippin o blwm
Crwn heb na blaen, na min yn myned yn rhwyddach drwy
faen a phren nag y gall llaw dyn hyrddu'r art flaenllymaf,
mae'n dangos egni'r tân yn torri allan o gyfyngdra, pylni
yr offerau efangylaidd y ddyley'n argyhoeddi, mae nerth Zêl
arglwydd y lluoedd ydoedd yn eu gyrru drwy gymaint o an-
hawstra. *Isai. 9. 7.* Pan orchfygodd *Moses ffyddlon yr Aipht*
ai brenin a gwialen ac a llwch, cyffessodd ei elynion fod *bys*
Ddu gydag ef. *Exod. 8, 17. 19.* ni syrthiafeu styfnigrwydd
y bud wrth bregethiad yr apostolion, na muriau *Jericho* wrth
yr Israelliaid yn bloeddio, oni bae fod *Ddu* gyd a hwynt. Ni
buaseu ffâl bethau y byd yn gwradwyddo y doethion, a gwan be-
rhau'r byd yn gwradwyddo y pethau *Cedryn*, oni baeu i *Ddu*
eu hethol, *1 Cor. 1. 27.* Pan ydoedd yr adar yn difa, a'r haul
yn llosgi, a'r drain yn ragu tair rhan o bâd y gair, *Math. 13. 4.*
hawdd fuaseu ir môch ar milod orphen rhan arall, fal nad aeth-
eu tyth mor gnudfawr, am nad oedd un Cae o waith dyn yn ei
gylch. Cyffelyb oedd teyrnas nesoedd i ronyn o hâd mwstard,
y lleiaf o'r holl hadau, a lliaws mawr o gywion drwg yn ceisio
ei gipio heb ddyn yw tarfu, ac etto tyfodd yn bren Canghenog.
Rhyfedd nas gallaseu gymaint o gwn lyncu'r typyn, iurdoes,
cyn iddo beri ir byd newid ei flâs! *Math. 13. 31.* Ac wrth
adferu'r ffydd *bu pin scrifennu Luther* yn drêch na chleddyf *Ce-*
sar.

7 Y mae pethau yn digwydd yn y byd fal y rhagfynega'r
scrithur am danynt. A phwy y wydden beth y fydden helynt
y byd onid yr hwn ydoedd yw reoli? Digwydd Cystudda
blinder

blinder ir duwiol, fal y mae'n scrifedig. 2 *Tim.* 3. 12. *Psal.* 34. 19. Encilia pr. ffestwyr diffwyrch crefydd pa rai y ddifleniff o ran eu chwantau Cnawdol a phrosedigaethau bydol, fel y rhagfynegodd *Christ.* *Math.* 13. 4. Gwelir llwyddiant amferol ir anuwiol, yr hwn dros ychydig fydd fal y *Lawris gwyrdd*, ac yn y man aiff ymaeth ac ni bydd mwy o honaw, mal y datcan y prophwyd, *Psal.* 34. 35. 36. Amlwg yw, fod y rhan fwyaf o ddynion yn myned hyd ffordd Lydan Llygredigaeth i uffern, a rhan leiaf yn cael ac yn cadw y ffordd gŵl ir nef, fal y dywed yr eifengyl *Math.* 7. 13. 14. pwy, ni chydnebydd fod pobl ddrwg yn amlach na rhai da yn yr oes hon a phob amfer? Cwyniff gair Duw yn drwm rhag pechadurieth dynol ryw *Gen.* 6. ac oni well achos? ydyw dyn yn perchi ei wneuthurwr ai brynwr? y mae'r ainfeiliaid, yr ydwyti yn eu magu yn ufyddach iti, nag wyti ir hwn a'r wnaeth, a phob peth arall ith gynal di, Beth bynnag ath ddigio di, enw Duw y gaiff ei rwygo drwy dy lwon di. Rhy gynnefin hefyd yw i ddynion orthrech, a thwylo, a lladd eu gilidd, a hynny yn ddichellgar. Chwrna'r ci, a chwyth y neidr cyn brathu, a hynny o rybudd ath hyffordda yw gochelyd: ond dan dewi, ie dan wenu y dryga'r naill ddyn y llall, onid all ei ddifetha a *chumch*, fel *Judas*, efe ai bradycha a *chusan*; am hynny os cwbl anghredi, rhaid iti ymwrthod ath deimlad naturiol, gystal a ffydd ysprydol.

8. Y Dialeddau trymion a oddiweddasant wrthwynebwyr y gair ymllob oes y ddylent berfwadio dynion yw berchi. Adweinir yr arglwydd wrth y farn y wna *Psal.* 9. 16. Bu, bydd Jerusalem, ai Chyfraeth (sef yr eglwys ufudd i ewyllis *Christ*) fel maen trwm a yffiga'r neb a gaisio eu taslu ymaeth *Zech.* 12. 3. plâau yr Aipht *Exod.* a'r Anghrist y dystiolaethant hyn. *Datc.* 15. 7. er bod llawer fel y glŵth yn dianc yn ddigôsp nes myned ir tân aniffoddadwy *Luc.* 16. 19. 23. etto odid wlad, nag amfer na wnaeth *Duw* rai trofleddwyr echryslon yn ddrychau yw Cymydogion, i weled ynddynt mor ofnadwy yw syrthio yn-wylau'r *Duw* byw; y mae mor hawdd i bob Cymydogiaeth henwi rhai na cherddasant fyth gam rhwydd ar ol gwneuthur rhyw anwiredd y waherddir yn yr serythrau nad oedd i mi roddi esamplau y chwaneg ar lawr heb law y rhai fydd i'w bod yw

scrifenedig o'r blaen yn histori'r ffydd.

9 Nid all fod fwy o amgylchiadau tebygol i wiro hên scrifenadau y wnawd er's miloedd o flynyddoedd, nag sydd yn perthyn i'r Scrythyrau: cans yr oeddent yn gyhoeddus a galleu eu gelynyon eu gwrthddywedyd os gwelent achos. Ond nid oeddent yn gwadu eithr yn Cyfadder yr peth adrodder ynddynt, yn unig rhoddent gam ystyr arnynt, ac yn fynech edifarhaent, ac ufuddhaent iddynt, fel y gwnaeth Saul. Parodd Cyfraeth *Ddu* gyfnewidiadau hynod drwy'r byd, am hynny nid ellid ei chelu. Yr ydoedd copiau o'r Scrythyrau mewn amryw wledydd pell oddiwrth eu gilidd, ac yn Cyttuno ymhob peth Sylweddol; y gwyr gonestat yn y byd (au gelynyon yn dystion) ydoedd yn eu Cadw hwy, y rhai ofnent golled tragwyddol os chwanegent attynt neu os tynnent beth oddiwrthynt. Y cloddiau, a'r tomenydd, a'r cestill amharus cyn amled yn y teryfynau rhwng Cymru a Lloegr sydd yn dangos mae gwir yw'r Croniclau Sydd yn datcan y rhyseloedd tōst fu gynt rhwng y Cymru a'r Saeson. Llediaith Gymreig Llydaw Sy'n creirio yr historiau y synegant i'n cenedl ni fyned i Frainc i breswyllo yn yr hên amser. Ac nid oes lai o arwyddion gweledig i'n sicrhau yn scrifenadau *Ddu*, cans gwelir yn awr ôl yr eglwysydd efangylaidd y blannod yr Apostolion, ac yr anfonasant epistolau attynt. Y mae yn *Asia*, *Africa*, a'n gwledydd ninnau gynull-êidfaodd a theyrnasoedd Christnogol y barchant yr scrythyrau etto, fal y traddododd eu henafiaid iddynt; heb law yr Judewon sydd yn aml yn dwyn tystiolaeth i'r hên brophwydi fal y derbyniasant gan eu henafiaid nhwythau.

Os amheui y fu natur dyn berffaith ar y cyntaf, ac iddo Syrthio gwedi hynny, fel y mae yn Genesis, wele gynneddfau yn yr enaid sydd yn arwyddocâu ei fod unwaith yn well; wrth furni llym y ddiod neu'r gwin gelli ddirnad eu bod unwaith yn gryf, ac yn felys, ond iddynt o honynt eu hunain newid eu blâs. Anigonolrwydd ac awydd yr enaid fy'n dangos fod iddi gynt etifeddieth fawr, ai bod yn mwynhau peth mwy na'r byd, *ses y Ddu anfeidrol*, am hynny y mae'n ymgyrhaeddyd at ychwaneg syth, heb ymfodloni a'r deryn yn y byd. Dyfeisiau, ystrywiau, a dichellion y meddwl sydd argoel fod ynddo wybodaeth

wybodaeth fawr, pan ydoedd bŵr ar ddelw *Duw*. Dengis-wy-
neb y byd hefyd nad yw ef er y dilyw ddim hynach nag y
mynega'r scrythyrau. Ei gyfarwyddyd diweddar i drin y
creaduriaid y bysypfa nad oes mor llawer er pan ddaeth yw oed
ai synwyr.

Nid oes mor llawer iawn er pan arferwyd Philosophyddieth,
a disceidieth, a phreintio, a chyfraeth, a physygywrieth, ac hws-
monaeth, ni welseu neb er ioed heb wrthiau droi'r cerrig yn
fara wrth galchu'r tir. *Math: 4.* A chof gan rai byw yn awr,
nad oedd y fath amllder ac sydd o bobl ar y ddaiar; y mae'r am-
ryw jeithoedu ymyfc dynion etto yn gwiro'r histori ynghylch
Babel. Gen: 11.9.

10. Daioni budd-fawr y Grefydd Grifnogol a gyhoedda ei
bod o'r nef, y mae'n eglur fod *Duw* yn ewyllysio yn dda i ddyn
am iddo ddarparu yn baelyonus tuag atto ef, megis awyr i ro-
ddiiddo anadl, haul, a lleuad, a Ser, i oleuo ac i gynhesu ei
drigle ef, y dwfr, a'r ddaiar, a chwbl ac sydd ynddynt yw
fwydo, yw ddiodi, ai ddilladu, ai lonni ef. A chan ir creawdwr
cariadus ddiwallu y rhan waelaf o ddyn, sef ei gorph, ai fywyd
naturiol, nid yw debygol yr esceulysu ef y rhan oreu, sef ei
enaid ai fywyd tragwyddol, yn enwedig gan fod yr enaid
mewn cyflwr grasol ar lŷn *Duw*, *cans anwylas gan rieni y plant*
y fyddo debyccas iddynt yn eu gwêdd ai moddion. Ac nid oes nag
enw, na llyfr arall dan y nef drwy ba un y dichon dyn fod yn
gadwedig onid Christ ai scrythyrau: yr hyn sydd amlwg,
wrth ystyried godidowgrwydd y wir, a ffolineb pob gau
grefydd.

Anrhaethol yw'r llestâd corphorol ac ysprydol a gynnig
Christ, ac y swynbaeu'r byd pe dilyneu gyfarwyddyd yr scry-
thyrau. Pe byddeu pobl fodlon ir hyn sydd ganddynt yn ol y
gorchymyn i *Tim: 6.8.* yn maddeu yw gilydd, yn cyd-ddwyn
au gilydd, yn gymwynasgar, yn gariadus, *Col: 11, 12, 13.* yn
gwneuthur ag eraill fal yr ewyllysient i eraill wneuthur a nhwy-
thau, *Math: 7. 12.* ac yn cadw gorchmynion eraill Christ, ni
byddeu cymaint yn ruchan dan orthrymder, a chât, ac anghyd-
fod, eithr eisteddient yn danghneseddus, ac yn ddigonol yn y
cyscod dan eu ffigysbrenni, ped faeu'r iâch yn ddiwyd i weithio

2 *Thes.* 3. 10. a'r Cyfoethog yn rhwydd i gyfranau i gyfreidiau'r gwan; ac yn ymwrthod a balchder, glothineb, meddwdod, afradlondeb, ac yn byw yn dduwiol *Psal.* 37. 3. ni byddeu noe hni, na newyn, na'r trallodau eraill fyn dysod ar ol pechod yn poenydio dynion. Ie byddeu'r moddion y ragddywedpwyd yn dwyn iechyd Corphorol, gan fod seguryd, ac anghymedroldeb yn achos o ddoluriau, a chodymau, a briwiau, a phlâau oddiwrth ddieter *Dwm*. Dedwydd hefyd fyddau eneidiau dynion yn y byd yma wrth ddilyn gair *Dwm*, cans Cyflur mawr yn eu Cydwybodau y gaiff y diwyd, a'r trugarog, a thrwy lawenydd y tynnent ddwfr o ffynhonnau iechydwrieth, sefordinhâdau *Dwm*.

Eismwythach ir meddwl yw amynedd na dictionedd, bodlonrwydd na chybuddod, diweirdeb na thrachwant: eithr anifeilaidd a chwilyddus, a blin yw mwyniant pechod, a ge di golyn gwenwynllyd gofidus oi ol yn yr enaid; ynteu proiwch, a gwelwch mor dda yw'r arglwydd, ai ffydd, gwyn ei ryd y gwr a ymddiriedo ynddo *Psal.* 34. 5. Tytiolaethodd *Solomon*, ac eraill y brosfant bob peth, eulynaddolieth, glothineb, disyrwch Cnawdol, llawnder bydol, mae goreu yw grâs *Dwm* ai ffyrdd. Preg. a bod ffwrwyth Christ yn felys yw geneu *Can. Sol.* 2, 3. Yn y byd y ddaw Caiff y grafol ddeddwdwch ysprydol, a Corphorol a hynny yn dragywydd. Ped taen am bob awr o ufuddod ond awr o hyfrydwch, byddau yr gwobr yn rhesumol; eithr Ceir llawer milwaith mwy na'r Cant Cymaint.

Brwnt a Niweidiol yw pob gau grefydd, yr oeddid yn llâdd ac yn llosgi dynion yn aberth ir eulynod gynt, ac yn taslu Plant ir tân yn addoliad *Molech Jer.* 32. 35. Gwneid llawer o aflendid yn noethlymyn, ac yn feddw, mewn rhith addoliad i *Bacchus, Venus, Flora, Jupiter, Hercules*. Nid yw crefydd *Mahomet* fal un Christ yn gorchymyn addfwynder, ond afrywiogrwydd, y ddinistriodd deyrnafoedd, a threfydd au trigolion o fesur y miliwn, Nag yn gwahardd chwenych eiddo Cymydog, ond yn caniadu treisio oddiarno yr hyn y feddo. Bucheddol a diniwed ydoedd dyscyblion Christ; ond lladron, a llofruddion amlwg ydoedd *Mahomet* ai ddilynwyr. Arfer Christ ai Apostolion oedd bywhau'r meirwon, iacháu'r clwyfus; ond arfer addolwyr *Mahomet* yw llâdd y rhai byw, a chlwyfo'r iachus. Nid

gwneuthur llës drwy wrthiau onid niwed drwy arfau, *Scythia* eger fyddau eu rhan. Pe rhoddent yn ôl fel *Zachens Luc. 19.* yr hyn a yspeillasant drwy orthrymder gwaeth na'r eiddo Nimrod. Yr un fath foddion fydd i ddychmygion y *Páb* hefyd, a rhag cael allan ddrygioni y crefyddau hyn gomeddir i bobl eu chwilio, y rhai ni chant dan boen marwolaeth ymddadleu yn eu cylch eithr gwthir hwynt ar y byd fal cathod mewn cydau. Pwy nid amheuer farchnad yn feus y gymhellid arno ef heb gael cennad unwaith yw phrofi nai hedrych, yw Phwysf, nag yw messur, arwydd eu bod yn ddislas pan fynant eu llyncu heb eu archwaethu, ac yn dwyllodrus pryd na fynnant eu dwyn i'r goleu, anwybodaeth yw eu mamaeth, cans Petreuer byd ddewin ni fwytaen furgyn: Ond y dall y lwnc lawer gwybedyn.

Yn y gwrthwyneb nid yw gwirionedd yn Ceisio'r cornel, gwahadd yr scrythyrau bawb yw chwilio *Joan. 5. 59.* a chanmolant bawb y wnél hynny *Act. 17. 11.* ac oni baeu eu bod yn gywyr ac yn dda, ni byddent mor chwanog i gymeryd eu holi, ie fal y Cynnyddo cydnabyddieth dyn a hwynt goreu fydd ei dyb am danynt. Am hynny gan fod *Dwm* yn dda ynddo ei hun, ac wrth ddyn, a bod y gresydd scrythyrol yn oreu i ddynol ryw, nid all na byddo o *Dwm*.

11 Nid yw'r efengyl ddychymyg twyllodrus dynion nac angylion, ni edi ofn *Dwm* i ddynion ac angylion da geisio siomi neb, ac ni oddef atcafrwydd yr angylion drwg iddynt amlygu Cymaint oi dichellion, ai profedigaethu, ai casineb yn erbyn meibion dynion, ac y mae'r scrythyrau yn ei fynegu. Nid yw debygol y rhybuddieu'r Cythrael bobl rhag dyfod atto ef i'r tân tragwyddol, ac y gorchmyneu iddynt gasháu Celwydd, a malais, yr hyn y mae ef yn eu chwenych, a charu *Dwm*, a Sancteiddwydd, yr hyn fydd gâs ganddo ef, hynod yw ei lasur ef yn ceisio rhwystru pob dyn i ddilyn athrawieth dduwiol. Gwelir dynion drwg hefyd yn gwrthwynebu gorchmynion, ac yn dislasu addewidion yr scrythyrau; Ceisiasant ymhob oes eu dileu allan o'r byd, a lladd Pawb ai dilynent. Am hynny nid oes neb yw gydnabod yn Dâd i'r gwirionedd Sanctaidd onid *Dwm* yn unig.

Amlder y tyftion o amryw wledydd ac yn elynol yw gilydd y gydnabyddant yr Scrythyrau y ddichon gynorthwyo ein Siccrwydd o honynt. Heb Sôn am eglwysydd y *Protestaniaid*, y mae *Talmud yr Juddewon*, fal clustogau tailiwriaid wedi eu cluttio a darnau o honynt, yr hyn fydd eglurdeb hyspys fod yr Scrythyrau yn y byd oi blaen hwynt, ac yn gyfoethog ac mewn cymeriad pan fenthycieiu pawb oddiwrthynt er mwyn lliwio eu opiniwnau. Ni cherddaseu arian drwg yr euruchod hynny, oni bae eu rebygolieth ir arian brenhinol cyfreithlon ydoedd mewn bri oi blaen hwynt; y peth y byddo pawb yn ei gyfaddef yn ddi nâg ellir ei goelio yn ddiddadl; er na buost erioed yn *Llundain*, erto ni wedi fod y fath ddinas enwog, o herwydd i gymaint o'rh gydnabyddieth ei gweled. Yr un *Dum* ac fydd yn gwahardd dywedyd celwydd, Sy'n gomedd iri anghoelio'r gwir, ac onid ê, ni cheid dim llës oddiwrth physygywrieth, a llawer o gelfyddydau eraill, sef oni choelir, oniddilynir y rheolau fydd yn y llyfrau perthynol iddynt. Periff anghredinieth anrhesumol i ddyn gadw ei ddolur corphorol, a gwrthod moddion arferol o iachâd, ie rhynnu o anwyd, a marw o newyn rhag ir ty Syrthio yn ei ben ef, ac i fwyd ei wenwyno ef. Ni roddi'r parch dyledus ith dad ath fam, oni choeli ddim ar y tu cyn côfiti, sef iddynt hwy dy genhedlu, ath fagu.

13. Tyftiolaethodd *Dum* ei fod ef yn perchenogi yr Scrythyrau drwy y gwrthiau y nerthodd ef y prophwydi, *Christ*, ai ddyscyblion yw gwneuthur. Estynodd *Moses* ei wialen a gwnaeth ffordd fych ir bobl fyned drwy ganol y môr. Safodd yr haul wrth archiad *Joshua*, aneirif ydoedd rhyfeddodau *Christ*, ai *Apostolion*, fall y darllenir yn y Testament newydd. Ac ni chwblbeidiodd perthau rhyfeddol a dilyn y pregethwyr duwiol y safasant gyda gwirionedd yr efengyl yn erbyn llygredigaethau cyffredin yn yr oes ddiweddaf hon, mal y gweli yn histori y merthyron. Yn amser y *Frenhines Marie* ofneu *Brenhines Barbadd Scotland* weddïau *Cnox rasol*, (yr hwn oedd yn adferu purdeb efangylaidd ai holl egni) yn fwy nag ugain mîl o wyr: a chyfaddefid na syrthieu yr un oi fwgythion ef ir llawr: yn amser *Luther* pan edifarodd ar gonfurwr iddo wneuehur cyfamod ar cythrael drwy scrifen oi waed, er cael ei gymorth i wneuthur caftiau.

castiau, a phan ddaeth yr amser i fynu i'r cythrael gael ei enaid efai gorph yn ol y Cyttundeb y fuafeu rhyngthynt; ymgaf-clodd pregethwyr a phobl dduwiol ynghyd i ymprydio ac i weddio; ar perchadur dychrynedig yn eu canol hwy ac yn niwedd y diwrnod trawodd rhuthrwynt ystormus wrth ffenestr yr ystafell lle'r oeddent ynghyd, y fwriodd yr Scryfen waedlyd i mewn attynt, y pryd y nâdodd diafol yn arw orfod iddo roddi yr fondi i fynu, heb allu cymeryd y dyledwr.

Adwaenwn un y gosfodd rhyw yspryd arno mewn modd teimladwy; ac wrth alw yn ei ddychryn ar *Dduw* yn *Christ*, y gafodd lonydd yn ebrwydd. Rhag fynegodd *Mr Fox* yn *Germania* wrth bregethu y dychwelid rhydd i'r efengyl yn *Lloegr*, ac yn ebrwydd bu farw'r *Frenhines Marie* a chyflawnwyd ei air ef yngolwg y rhai a dramgwyddasent wrth ei glywed ef yn amser y *frenhines Elizabeth*, Cyrchwyd y pregethwr duwiol hwnw at un *Mrs Honiwood* ydoedd glaf o dristwch yspryd, a chiefyd wast, a phan ddaeth yw ystafell hi, cafodd ei theulu hi yn eistedd ar lawr in fynn wedi blino yn wylo, ac yn disgwyl yr awr iddi hi, ac wedi iddo ef daer-weddio gyda hwynt, mynegodd i'r clâf yr adferen *Dduw* eu hiechyd iddi eilwaith, ac y cafeu hi hir oedran yn y byd hwn i ogoneddu ei enw ef, ar hynny yn o ddiclon hi ai atebodd ef, y galleu ef ddywedyd yn gystal na thorreu'r phiol wydr ydoedd yn ei llaw hi er ei thafu ynghyd a'r pôt, yr hon y fwriodd hi oddiwrthi gyd a'r gair, ac y gyfodwyd i fynu oddiar lawr yn gyfan, a bu fyw'r wraig wedi hynny oni welodd hi drychant o'i phlant, ai hwyrion, ai gore-scenydd. Amser arall pan ydoedd yr efangylwr hwn yn Cymeryd ei genad ag *Jarll Arundel* wrth lan y dwfr, dymunodd yr *iarll* arno nad elei i'r casan, o herwydd bod yr hin yn dymheftlog, a'r dwfr yn arw beryglus, atebodd ynteu, gwneled y dwfr hwn a mi, fel y tyfiiolaethais i chwi'r gwirionedd (sef purdeb Crefydd) mewn simlwydd calon; felly aeth i'r casan, ac yn y fan gostegodd y gwynt, a gwaftatrâodd y dwfr. Ie odid oes na gwlâd heb ryw beth rhyfeddol yn digwydd ynddynt er ficerbâu gair *Dduw*, ai râs, er nad yw pawb yn Craffu arnynt o ran eu esculyfdra, Y rhai ni welant vchelder yr *Arglwydd* nai law *Isai* 26. 10, 11. Ond nid rhaid i'r unrhyw wrthiau fod

mor

mor weledig, ac mor aml, ac oeddent yn amser yr *Apostolion* am fod y ffydd ai scrifenadau yn awr mewn hir oestadol feddiant ymyf y Cenhedloedd, a hynny yn y gwledydd mwyaf enwog, a llythrennog drwy'r holl fyd. Y mae treftadol gyfiawn feddianau yn gwneuthur titl yn ddiddadl, ac yn afreidiol gyfodi'r meirw yw brofi. Pan oedd Christ yn gorphorol wedi newydd escyn yw orfeddfaint, gweddus ydoedd iddo ef gyfrannu doniau a breiniau trathagoroll yw ddeiliaid, ac wedi hynny llywodraethu wrth y rheol gyffredin y gyhoeddaseu ef i bawb. Pan goroner brenin daiarol, ar y cyntaf egr y Carcharau, ac aml fydd rhoddion, y beidiant gwedi, a chaiff Cwrs Cynefin Cyfraeth lë, a hynny er llës i'r wladwrieth hefyd. Nid Cymwys i'r mawrhydi nefol dorri trefn arferol ei greadigaeth, ai raglunieth heb raid wrth ddymuniad pob un moerthus, anuffydd, yr hwn oni wrendi ar scrifenadau yr prophwydi, ni chredu chwaith pe cyfodeu un oddiwrth y meirw i fynegu ewyllis *Duw*; cans ceisiodd yr *Juddemon* gwrthnyflig tãdd *Lazarus* yn lle usuddhau yw dystiolaeth ef am *Grist* ar ol ei gyfodi ef o'r bedd. *Joan.* 12. 19, 10. y fynni di i *Grist* fyned i'r boen i ddioddef yn fynych, ac i adgyfodi ymhob oes, ac ymhob gwlad, a gadel i bob llaw ymhyrddu yw friwiau ef, *bendigedig yw y rhai ni welant ac y gredasant*; *Joan.* 20. 23. Heb law hyn nid yw pobl yn cymeryd attynt ond ychydig ofn *Duw* er maint y welant oi ryfeddol allu ef.

Beunydd y mae'r ddaiar drom fel pêl fawr yn sefyll ynghanol yr awyr, ac yngrôg ar ddiddim *Job.* 26. 7. Nid oes ond yr awyr yn ei hamgylchu o bob tu heb ddim gweledig yw battegu, y mae olwyn fawr y nefoedd yn troi oddiamgylch mewn pedair awr ar ugain heb un dyn yn rhoddi llaw arnynt; y mae'r cant Cwmpasog yn troi ar tôch sef y ddaiar heb ffylid Gwnaif *Duw* ith guila wrth dy borthi di droi bara a diod yn gnawd, ac yn waed, fal y troes *Christ* y dwfr yn win *Joan.* 2. Ynghenedliad creaduriaid byw aiff defnyn gwlyb yn gnawd, yn escryrn, ac yn groen, etto pwy fydd yn rhyfeddu, ac yn rhoddi'r gogoniant i *Duw* am ei weithredoedd rhyfeddol hyn? Grwgnachodd Israel tra yr oddent yn cael manna o'r nef; ni pheidient ac erlid *Elias* ac ni choelient ei air ef er i dân o'r nefoedd yssu ei wrthwynebwy

wrthwynebwyd ef o fefur y dŷ a deugain 2 *Brenh.* 1.9, 10. Hefyd pe rhoddei *Dau* yr ūn gwrthiau ac y wnaeth *Chrïst* ai apostolion i amhâu ymhob oes, ac ymhob man, ni byddent ryfeddodau, na chynorthwyau in ffydd ni, eithr eu cynefindra y fageu esceulysdra ynom ni. Ni Chynhyrfa llyfiau physygywriaethol mor Corph os arferir hwynt fal Llunieth beunyddiol. Rhyfeddach yw i'r haul dywynu nâ thywyllu, cans naturiol yw dddymiad, a gallu anfeidrol *Dau* fydd yn peri bod o ddim. Rhyfeddach i'r ddaiar sefyll ynghanol yr awyr na siglo, etto dychrynwn fwy pan fo Clyn ar yr haul, a chrynfa ar y ddaiar, o herwydd eu anamllder. Am hynny gwell ar ein llês, a bûdd ein beneidiau fod rhyfeddodau apostolaidd yn rhyfeddodau byth, nag yn bethau Cyffredin. Ond rhag tybied fod y ffydd yn ddi-dyft, gwnaeth *Dau* yn yr oesoedd diweddaſ rai pethau nid cwbl anghyffelyb i wrthiau y prif eglwys. Cans megis ac yr oedd yr efengyl gynt yn gostegu lleisiau, ac yn rhwyftro gweithrediadau Cyhoeddus y Cythreuliaid, felly er pan adgweirwyd y ffydd yn ddiweddar nid yw'r tywyth tŷ (sef y Cythreuliaid Cymdeithgar) cyn hyfed ac oeddent yn amfer Pabyddieth, pryd yr ymddangosent yn fiteiodd gweledig i lithio pobl drwy yspieddach a hwynt. Arwydd ei myned hi yn ddydd efangylaidd pan ymguddiodd pryfed y tywyllwch.

14. Pe iawn arferem ni yr hyn y ddirnad ein deall ni ac y wêl ein llygaid ni, argyhoeddeu hynny ni o wirionedd y pwncis au mwya pwyffawr yn yr scrythyrau; megis fod *Dau* bywiol *Hebr.* 11. 6. gwneuthuriad dyn y ddengis hyn. Nid y byd y wnaeth ddyn, am nad all peth difywyd wneuthur peth byw. Nid oes reswm â deall yn y ddaiar, fel y mae ynyn : ac nid all dim gyfranu i un arall onid y peth fydd ynndo ei hun. Ni phoethei'r tân mor dwfr oni baeu fod poethder ynddo. Nid dyn chwaith ai gwnaeth ei hun caps nid all y bychan o gorpholaeth eslyn cuiudd at ei faintioli ; nid all y clâff ei wneuthur eu hun yn iach, na'r garw ei wneuthur ei hun yn brydferth, na'r gwan ei ddeall ei wneuthur ei hun yn gall. Nid rhieni fy'n flurfio eu plant, cans ni wyddant pa un ai merch fydd ffrwyth y

bru nes ei eni , yn fynych cânt fferch pan ddymunent fâb, er nad adwaenant hwy mo ofodiad y galon, a'r yicyfent, y giau, ar gwythi, er na feddylant am danynt, etto cynyddant yn y grôth: Cynhesodd y myfyrdod hwn galon *Dafydd* i hoffi *Dwm Pŷal*, 139. 13.

Gwneuthuriad y byd hefyd y ddylei dy gymell di i gydnabod *Dwm*. Nid dyn y wnaeth y byd, rhaid ydoedd creu'r byd oi flaen ef er rhoddi cynbalieth iddo ef, nis gallaseu fyw heb lun-neth ac anadl yr yspaid y buaseu yn gorphen gorchwyl llai; dychweliad y Corph ir ddaiar fydd arwydd fod y ddaiar oi fla-en ef, ai wneuthur ef o honi: cans dychwel pob peth ir man allan o ba un y daeth, fal y mae'r tARTH gwlyb yn cyfodi o'r ddaiar ir Cymylau, ac yn dyfod i lawr eilwaith yn law. Pe gal-leu dyn wneuthur byd gwnaen fwy nag un o ran ei awydd, ai gybudd-dod; hefyd ceidw'r byd ei drein ofodedig gan *Dwm* er gwaetha dyn, Cyfyd yr haul yn ei bryd yn gynt nag y myn-neu'r diog, machluda yn gynt nag y mynneu'r trafferthus. Cei-dw'r môr ei le ai lanw heb ruse dim er un *Pharaoh* na'i ger-bydau heirn, amser y llanw nid eris am un dyn, am hynny y mae iddynt feistr arall sydd uwchlaw pawb. Ac nid yw anhy-goel i *Dwm* greu'r byd o ddim, y mae Cymaint rhagor rhwng byw a difyw ac sydd rhwng defnydd a dim. Di weli *Dwm* beunydd yn anfon ir byd greaduriaid byw oddiwrth hâd di-fyw, ac yn rhoddi golwg i ddefnydd dall. Y mae'r pethau mwy-af yn dyfod oddiwrth bethau bychain nesa i ddim, mae'r dderwen fawr yn tyfy oddiwrth fesen fechan, nid ydoedd y fe-sen onid cron, a meddal, y mae'r dderwen yn ganghenog, ac yngaled: dyna beth sydd, oddiwrth beth nid oedd. Hyspyf-sa'r Creadigaeth ini hefyd fel *Moses Dent. 6. 4.* mae un *Dwm* sydd, cans cydweithia'r creaduriaid oll er eu bod yn llawer, ac o amryw ddull, nesol a daiarol, at yr un diben. Y mae'r haul yn cynhesu, a'r Cymylau yn dyfrhau'r ddaiar i beri iddi dyfu, y mae hitheu ar môr yn mâgu bwystfilod ar Cwbl i gynal dyn. *Hos. 2. 20.* Llawer o weision yn gwneuthur amryw swyddau, ac yn y diwedd yn tueddu at yr un peth, sydd arwydd mae un meistr sydd iddynt; wrth adeiladu, pan fyddo'r naill yn llâdd llif, a'r llall yn naddu, arall yn tyllu morteisiau, ac erbyn y dêl

y darnau ynghyd, os byddant gymwys yw gilydd, ac yn gwneuthur adail dëg, cydnabyddwn i un pen faer Cyfarwydd fwrw a marcio'r gwaith. Undeb yw'r peth godiddoccaf mewn teulu, a theyrnas, anhwylyd yw mwy nag un meist'r mewn teulu, neu fwy nag un brenin mewn teyrnas, o herwydd rhwystrant eu gilydd drwy groes amcanion. Pa unaf, hyfrydaf a chryfaf.

Nid yw'r *Drindod fendigedig* hefyd heb ei hargraph ar ddyn, gan fod ei enaid ef yn deall ac yn ewyllysio; y mae'r *tâd nefol* yn deall ei berffeithrwydd, ei ystyrieth ef ai ddoethineb ef yw ei *Fab*; y mae dyn yn gwneuthur peth yn ol ei ddeall ai furiad oi fewn, a thrwy'r mab y gwnaeth *Dau* bob peth *Joan. 1. 1* Wrth ddeall ei berffeithrwydd y mae hyfrydwch i *Dau*, sef yr *Yspryd glân*, yn ymfodloni ynddo ei hun, a chyflawniad ei ewyllis; y mae ewyllis ynyn hefyd yn cyd ganlyn ei ddeall ef, ac yn Cynhyrfu ei allu ef, fal y dywedwn, yr ewyllis y wna'r gorchwyl. Am hynny nid all un dyn ystyriol na chydësynio ag ymadrodd yr *ap stol* am *Dau Rhuf. 4 1. 36. o honawef, a thrwyddo ef, ac iddo ef y mae pob peth*, sef o'r hanfod y *tâd nefol*, a thrwy ei ddoethineb ef, *sef ei fab*, ac yw ewyllis hyfryd ef, *sef ei yspryd* y mae pob peth, dywed *Paul* fod *Dau* yn ddoeth i *Tim. 1. 1. a phawb* ar a ystyriant ei weithredoedd ef y ddywedant yr un peth.

Rhyfeddol mor gywraint yw gwneuthuriad dyn ac anifail, a maint o bibellau, a giau, a gwythi, a chymalau sydd ynddynt heb un difwydd nag afreidiol, ond pob un yn cynorthwyo'r naill y llall; y mae'r hawl yn cadw ei dymhorau yn y modd buddiolaf i'r byd, petteu'r lamp nefol lwn yn sefyll ynghanol y ffurfafen, neu yn troi yn oestadol vwchben, ac'r draws Canol y ddaiar yn lin y Cyhydno, byddeu'r naill ran o'r ddaiar yn anffrwythlon gan boethder, ar llall yn anghyfaneddol gan dywyllwch ac oerder, am fod Crwmach y ddaiar yn bwrw *Cysgod*, fal na thywyno'r haul arni ei gyd ar un waith, am hynny ymsumud yr haul i amgylchynu'r gogledd, nes addfedu ffwrwchau'r tir y tu yma i'r byd, ac yna gan adel i ni ddigonedd o lunieth nes y delo eilwaith, cilia oddiwrthym ni a gwnaiff yr un Cymwynas o amgylch y deheu.

Yn y Cyfamfer nid yw'r gaiaf anfuddiol ini, gan oeri heintiau, a gostegu pryfed a gwybed y amlbaent yn blâ ir byd, pe parhaeu gwres yn oestadol; a chaledu dyn ac anifail ai gwneuthur yn iach, ac yn gryfach. Gwelir y glaw ar eira gaiafol yn gwrtekhio'r ddaiar i fwrw ei chnwd yr hâf. A bydd y lleuad yn nefâr attom ni pa bellaf y bo'r haul oddiwrthym ni, fal na byddom heb oleuni, pan fo'r nôs hwyaf. A chan fod Cyfnewidiadau Cyflym yn beryglus i ddyn ac anifail, nid yw trumder gaiaf yn neidio ar ben poethder hâf, eithr o fefur ychydig y Cymer y naill lê'r llall. Beth fydd niweidiach ith iechyd di nag oeri yn ddisymwth ar ol chwyfu? am hynny o fefur mynodyn neu ddau beunydd y byrhaiff ac yr ymestyn y dydd, y chwanega oerni neu wrês. Ni lamma'r haul o'r naill gylch ir llall mewn un dydd, eithr o fefur ychydig y llithra ef, fal y gallo'r naill ran o'r byd ei dderbyn ef, a'r llall ei hepcor ef yn oreu.

Eglur yw nad oes ddeall yn y goleuadau hyn yw Cyfarwyddo eu hunain, Cans lle mae deall y mae bywyd hefyd y gynhelir drwy ymborth mewn Creaduriaid gweledig, ac er diwedd y dderfydd drwy farwolaeth, y peth ni ddigwydd ir rhain. Ni welwn chwaith un creadur byw, nad yw'n gwibio i mewn ac allan, weithiau yn fumud weithiau yn sefyl, ond Ceidw y rhain yr un mesurau yn oestadol, gan gerdded yn ddibaid. Petteu ganddynt ddeall bydd eu ganddynt ewyllis hefyd ai tueddeu i orphwylstra a rhydd yn hytrach na llafur di-dorr, er gwalnaethu Creaduriaid llai na nhwy eu hunain.

Diameu ynteu mae *Dwm* fydd yn penodi, ac yn rheoli eu rhodau, ac onidê ni cherddent mwy nag olwynion Clocc, neu felin, heb ryw un Celfyddgar yw ffurfio, ac yw trin i hynny. Nid digon ir ddaiar gynhestrwydd heb wlybanieth. Pe gollyngaseu *Dwm* y môr am ben y tir nis gallaseu neb fyw, am hynny ordeiniodd bibellau i ddwyn dwfr o'r môr i ddiddanu'r tir: yr hwn wrth bityllu drwy'r ddaiar megis drwy hidl y edi ei helltni yn ol, fal y bo Croiwach, a chymwysach i ddiodi creaduriaid byw: felly y deilliaw afonydd o galon y ddaiar, fal gwythi o'r afu, y gerddant drwy gorph pob gwlad.

Ac am nad yw lefol ir afonydd chwaith fod cyn lletted a'r ddaiar, gorchymyn *Dwm* i darth escyn ir Cymylau, lle y tywycha gan oerni, ac y troiff yn ddwfr i ddiodi'r ddaiar a chafod-

ydd hyfryd, pan fyddo mwyaf ei syched hi, a llettaf ei safn hi. *Amor llofog yw dy weithredoedd di o Arglwydd, gwnaethost hwynt oll mewn doethineb! Pſal. 104. 24.* Dywed *Peot* fod yr arglwydd yn gwybod p. b peth *Joan. 2. 1. 17.* a phwy ni chydysynia ai ymadrodd ef ar a ystyria amled yw'r Creaduriaid y mae'r Creawdwr yn eu trefnu au rheoli? Nid allai Cymaint o bethau difywyd, difynwyr gydweithio mor gyfflon ac mor union i leshâd dyn oni bae fod Cyfarwyddwr doeth iddynt, mwy nag y traweu faeth ddail y nôd, oni baeu i un a llygaid yn ei ben ei gollwn atto ef, yr hwn y fedrodd ofod pob peth mor gelfyddgar oth fewn di, dy menydd i ddeal ac i gofio, y galon yn ffynon bywyd, yr iau ar yfcyfent yw fwyddau, nid all na wypo hefyd parai swriadau fydd yn dy galon di, pa ddichellion fydd yn dy ben di. *Oni chlyw yr hwn y blanodd y glust? oni wêl yr hwn y luniodd y llygad? oni wyr yr hwn fydd yn dysgu gwybodaeth i ddyn? Pſ. 94. 9, 10.* Canlyn hefyd fod gallu *Dau* gyda ei wybodaeth ef ymhob man, ac nad yw efe neppell oddiwrth bob un o honom, gan ei fod ef yn rhoddi bod a bywyd i bôb peth *Aët. 17. 27.* Ni throeu'r felin petteu'r dwfr oddiwrthi, nag olwynion natur oni bau fod eu Cynhyrfwr hwynt yn bresenol, er nad yw dy lygaid yn gweled ei sylwedd ef, mwy na'r gwynt, neu'th enaid dy hun, etto gweli ei weithrediadau ef a nhwythau. Rhodia ditheu yn ofalus ger bron dy *Dau*, a galw arno, am ei fod ef yn agos i'ch gynorthwyo.

Amlwg hefyd yw rhaglunieth a gofal *Dau* yn y drefn ofodedig. Adieilieu adeilad y byd, oni bau yw gwneuthurwr edrych atti, a boddeu'r môr y tîr, er dim gweledig fydd yw gadw i mewn yn llawer map, trigeu llydnod newydd fwrw eisieu medru sugno, oni bau ei fod ef yn eu dysgu, gwelir hwynt yn ceisio purfau eu mamau, cyn iddynt er ioed weled y fath beth, nag i ddyn roddi llaw arnynt yw hyfforddi: y mae llyfiau yn bâdu ychydig cyn eu diflanu, a dyfod amser oerni, megis pettent yn rhagweled eu marwolaeth, ac yn darparu i gynal eu rhyw, ac am y ddyled y ofynnir gan ddyn *ſef ofni Dau a chadw ei orchmynion ef Pr. 12.* nid yw rhe, fwm yn gweled yn anghymwys i'r tâd a ymgleddo blant gael uffudd-dod oddiwrthynt, nid yw neb yn gwneuthur offeryn ôid yw bwrpas, y fynni i *Dau* dy wneuthur ath ymgleddu yn haelionus yn unig fal y gallych wasnaethu'r pechod a'r Cythrael a gwrthry-

fela yn ei erbyn ef? y fynni di iddo ef dy ddal di yn ei freichiau i scrifinio ei wyneb ef, ac ath draed i guro ei ymyscaroedd tyner ef?

A rhag i deimlad o ddieter *Duw* wneuthur dyn pechadurus yn ddibris, ac yn anhydyn i ddychwelyd i deulu ei arglwydd, mynega y mawrhydi nefol iddo gael iawn gan *Grist* yw heddychu a phob un a ddychwelo, ac anrhesumol yw'r anghrediniaeth ni chydabyddo y gollwn echwynwr trugarog ddyledwr tlawd yn rhydd, wedi i fachiad galluog dalu drosto ef *Heb. 7 22*. os amheu'r adgyfodiad edrych ar yr hadydd fy'n torri ar eu traws ac megis yn braenu yn y pridd, etto o'r gronynau noethion priddlyd hynny y Cyfyd tywyfenau tal ac ynddynt ddeg ar ugain. Er ir planhigion ar llyfiau golli eu tegwch y gaiaf, a myned fel cyrph meirwon, etto blodeuant eilwaith, troiff *Duw* gyscod angu (sef y nos) yn foreuddydd. Nid anhaws iddo ef y ffurfodd ich gorph o ddefnyn ynghrôth dy fam, wneuthur felly o ddustyn ynghrôth y ddaiar. Pan luniodd ef *Adda* o'r pridd bu fyw naw cant a deg ar hugain o flynyddoedd *Gen. 5. 5*. er iddo wanychu llawer ar ei gorph drwy bechu, ynteu nid anhebygol y peri'r Cyrph gogoneddus byth, am y byddint yn ddi-bechod, hoiw fydd eu gwisc briodas yn dragywydd, pryd na bydd dim brynti yw brychu, nag un gwyfyn anwiredd yw hyflu: y mae ynoti arwyddion o anfarwolder yr enaid tra bo'r Corph yn farw, cans mewn Cwsc (yr hwn yw l'ûn marwo-laeth) pan fo'r Corph heb sumud, y mae'r enaid yn ymgynhyrfu, yn ymrefumu, yn deall pethau, ac yn derbyn rhybuddion, a chynghorion.

Nid yw nerth yr enaid yn pallu gyda'r Corph, pan gollo dyn aelod drwy friw, nid llai deall, a ferch, a dymuniad, a chydwybod yr enaid, yn amser henaint pan fo nerth y Corph leiaf, y mae callineb, a sobrwydd, a rhinweddau'r enaid gryfaf, Canlyn ynteu y bydd gwobr parhaus ir da ar drwg am eu bod yn anfarwol. Nid yw'r *Duw* y gwelir cymaint oi ddaioni ai wybodaeth debyg i adel yr ufudd grafol yn gustuddiedig byth, nid adwaenom un tād nauriol na wnaiff swy er ei blant ufudd, nac-er y rhai gwrthryfelga'r afradlon. Gweliff dynion yn gymwys gospi llofruddion ac yspeilwyr, ac oni wnaiff rheolwr

y byd gyfiawnder ar ddrwg-weithredwyr? er bod y philosophyddion gynt heb yr sctrythrau yw cyfarwyddo, etto wrth ddarllen Llyfr y creadigaeth canfuasant lawer o'r pethau hyn, ond yn o dywyll gan wendid eu llygaid, *sal y dall cyn ei gwbl iachau, y welodd ddynion sal prenniau Marc. 8. 24.* Am hynny dywedent fod y gwirionedd megis wedi suddo mewn llyn, ai bod yn gweled peth oi lewyrch ef, ond cynifer ac a irant eu llygaid ag eli Chrïst *Datc 3. 18* y welant ddigon o reswm wrth ystyried pethau oi hamgylch yw sicrhâu o wirionedd yr sctrythrau ynghylch y pethau y fu, y fydd, ac y fydd.

15 Moddion scrifenwyr a dilynwyr gair *Duw* ymbob oes y ddengis eu bod o *Dduw*; cans ni thwyllid hwynt yw ddigio ef na thrwy dêg na thrwy hagar, ni ddenai melyswedd golud, na gogoniant y byd monynt i dorri gorchmynion *Duw. Act. 8. Math. 4.* Ni thycciau bwgythion y byd i beri iddynt betruso yn dilyn ei iachawdwr *Act. 21. 17.* Nid yw rai gau dystion onid am wobr bydol, yr oedd y ffyddloniaid yn colli y feddent am eu tystiolaeth; anhawdd cael gan ddrwg weithredwyr gyfadded y gwir arnynt eu hunain, ond pan holid y Chrïstnogion am eu ffydd cyfessent oi gwirfodd, ie Cospid hwynt eisieu tewi, a than eu custudd byddent lawen a hyfryd; ofn a thristwch fydd yn anferthu, a chwilydd fydd yn digaloni rhai drygiog dan eu penyd, oddieithr ymbell un fyddo a chydwybod wedi ferrio. Bendithieu'r merthyron enw eu *barglwydd*, am eu cyfrif yn deilwng i ddioddef er ei swyn ef, gan farnu erlidigaeth yn oruchafieth *Act. 5. 41.* a hynny nid o ran styfnigrwydd cans yr oeddynt o gydwybodau tyner, ac wylent yn chwerw-dost am y pechodau dirgelaf *Luc. 22. 62,* nag o ran cefnogrwydd naturiol cans yr oeddynt lawer o gyrph gweniaid a thyner, bèn ac afachus. Yr oedd gwraig dduwiol y waeddei yn dosturus yn ei gwe-wyr escor, ond pan loswyd hi am ei ffydd ni chwynodd ronynt; *gan ateb yw Chyfneseisiaid* (oedd yn gofyn ei rheswm hi am hynny) *fod ei gwewyr escor hi yn ffrwyth pechod, ac o hermydd hynny yn drwm iddi hi, ond dioddef er Chrïst ydoedd ffrwyth oi râs ef, ac o'r achos hwnnw yn yscafn iddi hi.* Gan orfod ir proffesswyr duwiol ddioddef Cymaint o gustudd a phoen er mwyn eu credinieth, diamau iddynt chwilio'r peth hyd y gwaelod cyn yr ym.

ymroddent i golli y feddent oi herwydd , am nad yw hylithr gan bobl gymeryd eu twyllo am eu bawddfyd amferol . Pair *Dwm* yw'r brofedigaeth danllyd i ddangos rhagor rhwng Sothach a mwyn da *1 Cor.* 3. 13. Dioddefaint y faint ydoedd gadarnhâd yr efengyl *Philip.* 1. 7, 14. dan erlidwyr Cynar a diweddar.

Joan. 1. 45.

16. Os amheuei etto , dywedaf wrthit fel *Philip* wrth *Nathaniel*, tyred a gwêl fal yr argyhoedda'r creadigaeth a rhaglunieth dy reswm di, gwaith yr ailanedigaeth a argyhoedda dy galon di , ac a scrifena'r gyfraeth ynddi oni's gwrthodi hi , oni choeli fod athrawieth y ffydd yn win melys ac iachus wrth weled eraill yn ei ddymuno, ac yn firioi ar ei ol ef, prawf ef dy hun, a dywedei'r un peth. Golch lygaid gweniaid dy feddwl a dagrau edifeiriol, a gloiwach fyddant, a chana fyddi ewyllis *Dwm* yn graffach , a gweli'r haul Cyfiawnder wrth ei oleuni ei hun : oddiwrth darth Cnawdolieth y cyfyd niwl yn y deall *Ephes.* 4. 17. Ond y meddwl newydd y gaiff brofi perffaith ewyllys *Dwm.* *Rhuf.* 12. 2. a'r hwn fydd yn credu ym mab *Dwm* fydd ganndo y ddystiolaeth ynddo ei hun i *Joan.* 5. 10. Derbyn yspryd *Dwm* i Sancteiddio dy enaid ac yna tystiolaethiff iti mae'r scrythyrau yw ei Scrifen ef , yna y gelli ddywedyd wrth yr eglwys fal y Samariaid wrth y wraig, nid ydwyf weithian yn credu oblegyd dy ymadrodd di , cans mi ai clywais ef fy hun, a gwn yn ddiau yr hwn a ewyllysio wneuthur ewyllis *Dwm* y gaiff wybod am y ddysceidiaeth ai o *Ddwm* y mae hi. Defaid ufudd *Christ* y adnabyddant ei lais ef rhagor llais dieithraid, oni bydd dyn yn yr un elfen a'r peth yr edrycho ef arnô, ni's gwêl ef yn iawn, pan edrycho un oddiar y lan ar bren yn y dwir efe ai gwêl yn gam er ei fod yn union; felly ni ddichon yr hwn fydd mewn cyflwr Cnawdol iawn ddirnad y gwirionedd grafol, *blegyd yn ysprydol y bernir ef.* Meibion *Dwm* fydd gynefin ai bresenoldeb ef , ac arferol o drin ei negesau ef y adwaenant scrifen-law eu tâd. Cais burdeb calon, a chei weled *Dwm* ai ewyllys hefyd. Gobeithio fod yr hyn y ddywedpwyd yn ddigonol gyda gweithrediad yspryd *Dwm* er gwreiddio'r darlennnydd ystyriol mewn siccrwydd deall i gydabyddieth dirgelwch *Christ* : am hynny dibenaf y perwyl

Joan. 4. 22.

Joan. 7. 17.

Joan. 10. 4.

1 Cor. 2. 14.

Math. 1. 8.

Col. 2. 2.

wyl yma, ond crybwyll am rai pethau fydd ddilynawl iddo.

1. *Molianwn Ddwm* am fod yspyrwydd o'r ffydd ai scrifenadau yn ein iaith ni ein hunain, hynny ydoedd orucha-fieth *Israel* pryd nad oedd cyn amlucced a chyn helaethed ac yw yn awr. Canmoleu'r bobloedd oll ddoethineb eu dedd-fau hwynt; By llyfr *Dwm* wedi ei glasbyfu cyn gaethed yn yr iaith *Ladin* yn amser ein henafiaid diweddas, na fedrai ac na le-fasai ond rhai edrych arno. Yr ydoedd ir bobl gyffredin fel bwyd dan glo, a llyffam yn Cadw'r agoriad, y pryd yr adne-wyddwyd arfer egiwyswyr llygredig *Israel*, y rhai y ddygent ymaeth agoriad y gwybodaeth, nid aent i mewn eu hunain, a'r rhai oedd yn myned a waharddent; ond er pan gyfieuthwyd y bibl yn *Gymraec*, gelli gymeryd y seigiau melysaf ith law, a bwit-ta a'th ddiwalla, a bendithio dy *Ddwm*, yr hwn oi drugaredd y roddes gyfarwyddyd i rai duwiol discedig yn yr oes ddiweddas i gyfieuthu athrawieth y ffydd o'r *Groeg* ar *Hebraec* i jeithoedd Cyffredin teyrnafoedd y Gorllewin. Ac ni raid ini ofni iddynt gam gyfieuthu oi gwirfodd, cans dioddefasant (gan mwyaf) ferthyrddod, ac oni ddywedent gelwydd er arbed eu bywyd eu hunain, ni wnaent hynny er damnio ein heneidiau ni. Y mae gair y ffydd yn agos attom ni, nid rhaid ini fwrw am nôl *Christ* i lawr o'r nef yw fynegi. Petteu raid dylem fyned cyn belled i wybod doethineb *Dwm*, ac yr aeth *Brenhines Sbe-ba*. Y mae ffynon iechydwrieth yn agos, ac yn agored, we-di i *Ddwm* anion rhai fel *Jacob* i dreiglo ymaith y garreg fawr oedd ar ei geneu. Gelli lenwi dy gostrel o wybodaeth iachus, oddeithr i galedwch dy galon ei thopio fal na ddelo i mewn. Dangosodd yr *Arglwydd* it ddydd bethsydd dda, a pha beth y gais gennit: Yr hyn fydd abl ith wneuthur yn ddoeth i iechydwrieth, fel y llefarer ymhob iaith fawrion wei-thredoedd *Dwm*; A pham y digieu'r Pape am hyn? Cans anfonwyd y gair yn *Hebraec* i'r *Hebraeid*, ac yn *Roeg* i'r *Groegiaid*, fal y galleu'r bobl gyffredin eu ddarllen ai dde-all.

Deut. 4. 6, 8.

Luc. 11. 52.

Rhuf. 10. 6.

Gen. 29. 10.

Mic. 6. 8.

2 Tim. 3. 14.

Act. 2. 11.

2 Chwiliwch yr scrythyrau yn ol gorchymyn *Christ*, at y gy-fraeth ar dystiolaeth ceisiwch allan o lyfr yr arglwydd, a darllen-

M

wch

- Joan* 3.39. wch, ie glynwch wrth ddarllen i *Tim* 4.13. ac ich annog i hyn-
Isai 8. 2. ny ystyr wn mae ac 34. i trwy wybodaeth y gwirionedd yr ew-
 yllisia Ddu i ddynion fod yn gadwedig i *Tim* 2.4. y mae chwili-
 o astud ar lyfrau Cyfraeth ddynol, a physygwrieth, er mwyn
 elw amferol, ond ceir yma fudd tragwyddol, a difyrwch pre-
 fenol hefyd, deddfau'r arglwydd sydd yn llawenhan y galon, ac yn
 felysach na'r mel. Hyfrydach ydoedd gan *Alphonse* brenin *Ar-
 ragon* ei studi, nai deyrngader. Ac fal na phetruso neb o ran ei
Psal 19.8. wendid, gwybydd eu bod yn olau ir gwirion, i wragedd, a phlant
 ac 119.103. 2 *Tim* 3. 15. *Timotheus* oedd yn gwybod yr scrithur-lân yn fach-
Psal 19 7. gen, a dyscâu hwynt gan ei Nain Lois, ai fam *Eunice* 2 *Tim* 1.
 15. ymborth yr enaid ydynt. Plant Ddu y chwenychant laeth y
Jer 3.15. gair fal y cynyddont trwyddo ef, a phawb ai diflao a newynant,
 i *Pet* 2.2. ac y grabiant eu heneidiau yn dragwydd. A chyfarwyddo dy-
 nion y maent i ryngu bodd Ddu, gan fod yn llusern a llewyrch
Pf 119.105. yw traed ai llwybrau. Yr hyn y gerddech di yngwysc dy ben
 hebddynt hwy fydd cyfeiliornai yn anialwch pechod ath ddwg
Psal 119.18. ir sybwl peryglus. Ac fel y tyccio darlleniad iti, gweddia fel
 Dafydd ar i Ddu ddacuddio dy lygaid i weled pethau rhyfedd
 allan oi gyfraeth ef; tra yr oedd *Saul* yn gweddio yr anfonodd
Act 9.11,17 Ddu *Ananias* yw gyfarwyddo ef. Cans eisieu grâs a goleuad
 oddi wrth yspryd Ddu ni chynhyrfa pobl er darllen yr scrithy-
Act 13.27. rau; ni adnabu preswylwyr *Jerusalem* au tywysogion leferydd y
 prophwydi y ddarllenid bôb sabbath, ac yn amfer *Jeremi* y rhai y
Jer 2.8. drinent y gyfraeth nid adwaenent Ddu.
 2 Darllen yn ddiwyd, os gwaeddi ar ol gwybodaeth, os chwili am
 dani fel am dryssorau cuddiedig, yna y cei ddeall osn yr arglwydd;
 Cymer amfer i gydfwrw'r scrithyrau, y mae y naill fan o
 honynt yn egluro'r llall; fal y mae llawer o ganwyllau yn
 rhoddi mwy goleuni nag un; i hynny mae iti beth cyfarwyddyd
 ynghwrr y dalennau yn y bibl, lle mae'r serenodau. A myfyria
 arnynt ddydd a nos *Psal*: 1. 2. Ac ymosyn ag eraill ynghylch y
 pethau nis gelli eu dirnad, fal y gwnaeth yr *Eunuch* a *Philip* *Act*.
Dihar 13.4. 8 34. Enaid y diwyd y wneir yn frâs; oh gochel fod yn elceu-
 lus, na ddifgwil yd, heb lasur, tra yr oedd yr *Eunuch* yn darllen
Act 8.28. y *Prophwyd Isai* as, ni adawodd Ddu ef yn ddi-gymorth, gan an-
 fon *Philip* yw hyfforddi.

3. Dod heibio ragfarn, dôs at yr scrythyrau i geisio gwybod ewylllys *Duw*, nid i gadarnhâu dy ewyllis dy hun.

4. Bydd oftyngedig; y pethau y guddwyd rhag y beilchion, y ddatcuddir i rai bychain, i'r pant y rhed dwir y bywyd, drwy rigolau 'r galon ddrylliedig y daw goleuni nefol i mewn. *Mat. 11.25.*

5. Bydd barodol i ufuddhâu i'r hyn y ganfydddech o ewyllis dy feistr. Pan oedd *Saul* wedi ei orchfygu gan fraw, ac ymddangosiad *Christ*, a chwedi ymroi, dywedodd, *Arglwydd beth y fyddi di i mi wneuthur?* ac ni bu hir oni chafodd wybod ewyllis *Christ*. Ni chelei *Duw* moi feddwl i'rag *Abraham*, cans efe ai hadwaeneu ef y gorchmynei ef yw blant, ac yw dy'wyth gadw ffordd yr *arglwydd*; oni chaiff gwirionedd *Duw* reoli ynoti fel brenin, ni thrig ef ynoti yw gaethiwo fel carcharwr, o herwydd i'r Cenedloedd attal y gwirionedd mewn anghyfiawnder ac nas gogonedd i'ant *Dduw* yn ol eu gwybodaeth, rhoddes *Duw* hwynt i fynu yw tracwantau, au gwyniau gwarthus. *Act. 9.*
Gen. 18.17.
Ruf. 18.

3. Cywylyddiwn ac edifarhawn am yr efceulystra swrth sydd yn ein plith ni ynghylch y peth hwn; gall *Duw* gwyno ar y Cymbro fel ar *Ephraim Hef. 8.12. mi a scrifenais iddo bethau mawrion sy nghyfraith, ac fel dieithr beth y Cyfrifwyd*. Ystyria er bod yn fychan geniti am bethau'r scrythur, fod y *Duw* mawr yn eu cyfrif yn fawrion, a rhoddes rinwedd ac awdurdod fawr ynddynt, a chymer ofal mawr am danynt, haws i'nêf a daiar fyned heibio nag i un tippyn o'honynt ballu, a chwennych yr angylion fod yn hyddysgar yr hyn y gynhwysir ynddynt. Y mae gwobr mawr am eu Cadw, a gwae oinadwy am eu torri. Cymer digofaint *Duw* i'ntori o'r hyn y feddech yw felftithio iti oni wrandewi ar lais yr *arglwydd* gan gadw ei orchmynion ef, am hynny nid gair ofer yw, o herwydd dy einoes di yw efe. Gwnaen gwyr mawr gynt gyfrif o'r scrythyrau, darlloent, ofnent hwynt, ac ufuddhaent iddynt, fel y gwelir yn y brenhinoedd enwog hynny *Dafydd, Solomon, Jehosaphat, Hezekiah, Josiah, Constantinus*, ar *Eunuch* galluog oedd ar holl dryfflor *Ethiopia*. Hoffeu 'r Sainct hwynt yn fwy na'r mêl, nag aur fyddai coeth a llawer, ie yn fwy na'i bywyd naturiol. Ac onid allwn ni y *Cymbru* hep *Luc. 16.1.*
17.
1 Pet. 1.12.
Psal. 19.11.
Deut. 25.15.
ac 23.
Act. 8.27.
Psal. 19.10

cor dim arian yw prynu hwy, na dim amser yw marwyl ehwilio hwy? medd Solomon, penaf peth yw doethineb, a'th boll gyfoeth cais ddaell, pryn y gwir ac addysc. Nid yw gorchwylion hwmion na chrefftwr mor bwyssawr ac achosion brenin, mynneu Ddu iddo gymeryd hamdden i scrifennu Coppi or gyfraeth mewn llyfr, a ddarllen arno beunydd fel y dyscei ofni yr arglwydd. Y mae'r Saeson ac eraill sy'n proffesu'r gresydd Gristnogol mewn dim purdeb yn odieth o'r cynefin ar bibl, ac yn nwyllâu eu plant y mae llyfrau cyn amled a brechtanau, etto Cyfrif ef yn beth dieithr yn ein mysc ni, heb ei adnabod, ymddiried iddo, nai goelio, nai berchi, nai dderbyn, nag ufuddhau iddo, na deall rheswm am dano. Nid yw ein cenedl ni wrth natur ddim hurtiach na mwy anhyddyf na phobl eraill, cans parodol ydym a'r chwedlau digrif, a rhimynnau anllad, a chastiau cyfraeth; yn unig arfer, ac anwyllis fydd yn ein cadw yn anwybodus or da, oh nad ystyriem yr hyn y ddywed doethineb, fod anwybodaeth yn gwnenthur pobl yn ffylliaid, ac yn waeth nag anifeiliaid. Yr ych a edwyn ei fed i'annudd, ar ass yn bresb ei berchenog, ond Israel anafudd ni chydnebydd yr hwn sydd yn ei borthi, pes adwanent ni chroefhoelient arglwydd y gogoniant, ac ni ddewisent un Bar abbas oi flaen ef: achos ac arwydd o golledigaeth yw anwybodaeth, gan beri i bobl wrthod Ddu. Hosh. 4. 6. collir pobl eisien gwybodaeth, ac medd yr apl, Ir rhai Colledig y mae'r efengyl yn guddiedig, y rhai y dallodd Ddu y byd hwn eu meddyliau.

Nid llai perigl y rhyfygus na'r anwybodus. Pa sawl miliwn fydd yn byw mewn gwrthwyneb i orchmynion, ac yn ddiotn er clywed bygythion y gair? diwed yr scrythyrau, na ddichon dyn wled teyrnas Ddu oddiethr ei eni ef drachefn, ac na chaiff anwiriad crisfeddu teyrnas nef. Ond gallant gwyno fel yn Ruf. 10. 16. pwy a gredodd in ymadrodd ni? neu fel yn y ddammeg Math. 11. 17. Canafom bibl i chwi, ac ni ddaw asiafoch: canafom alarnâd i chwi, ac ni chwynfanafoch; Sef ni threfnafoch eich cerddediad, a'ch ymarweddiad ar ol ein gorchmynion hyfryd, ac ni chymerafoch dristwch edifeiriol am bechod, er ein bwgythion gofidus.

Iddo yn awr chwi ddiogfawr, ir rhai y mae maethgen dynion fel rhwad llew, a senn yr scrythyrau fel bresiad oen, cyffrowch, cans y gair fydd i'ch erbyn, o Ddu y mae, ond os addawch i chwi-

chwi eich hunain heddwch, er bod *Christ* yn llefaru tofster, dywed wrthych fel yn *Jer.* 44. 28. *Cewch wybod gair pwy y saif, a'r eiddo fi, ai yr eiddo chwi,* Nid yw'r scrithur fond heb dystion wrthi, oni chymerwch ofal i gyflawni y rhwymedigaeth y esyd hi arnoch, dioddefwch garchar tragwyddol am y ffordfed.

4 Chwi oll fydd yn ufuddhau i'r scrithyrau ac yn hyderu ar eu haddewidion byddwch ddiwyd ynghylch y pwnc yma, fel y galloch roddi rhewm am y gobaith fydd ynoch. Nid oes neb na chaiff ei holi gan amheuo yn ei fywyd, a chan *Dduw* pan fyddo marw. Ar hwn fydd *Gristion* o ran arfer y wlad yn unig heb wybod y chwaneg, *ni all sefyll mewn profiad, na bod yn gymeradwy yn y farn.* Ceisiwch ddywedyd mewn gwirionedd fel y dyscyblion, *Yr ydym yr credn ac yn gwybod.* A chyda *Petr* dystiolaethu mae gwir rās *Duw* yw'r hwn yr ydych yn sefyll ynddo, sef mae gwir athrawiaeth grās ach dysca chwi, a gwir waith grās a duedda eich calonnau chwi i hyderu ar y *Duw bym*, ac i ddisgwil am ei ogoniant ef a bod yn gyfranogion o honi. Ac yna mawr fydd eich cyssur, fod Cymaint o dystion cywyr i brofi eich scrifenadau am etifeddieth ddeg. &c.

1 *Pet.* 3. 15

Joan. 6. 69.

1 *Pet.* 5. 12

Darlleydd, lle mae diffig neu gamofodiad o ditl, ffigur, neu lythyren, Craffa ar y geiriau o'r ol ac o'r blaen, ac ni'th rwystrir. Ac a phin scrifenu d'wigia'r geiriau hyn:sef yn yr 20 ddalen, ar 32 line scrifener [*a hynny*] oslaen [*ai blaen-lymau*] ac yn y 24 ddalen ar 10 line, scrifener [*adferoda*] yn lle [*adawodd.*]

